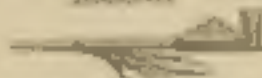






DURANKAGAR	PONTIAC	BLACK HAWK
MONTGOMERY	CAPTAIN PIPE	SEORER
OSATIMOTON	LOCAN	SACAGAWEA
PONCHATAN	COMPLANTER	SEMITONAREZ
POCAMONTAS	JOSEPH BRANT	MANGUS
SANICSET	RED JACKET	COLORADO
MASSPOUT	WHITE TURTLE	LITTLE CROW
KING PHILIP	TELANSE	SETHING BULL
UNCAS	OSATOLA	CHIEF JOSEPH
TEWUSKUPPE	MICQUOYA	CERONIMO
	SHANONEE	



TO PERPETUATE THE HISTORY  
AND DEVELOPMENT OF THE  
PEOPLE REPRESENTED BY THE  
ABOVE CHIEFS AND WISE MEN  
THIS COLLECTION HAS BEEN  
GATHERED BY THEIR FRIEND  
EDWARD EVERETT AYER

AND PRESENTED BY HIM  
TO  
THE NEWBERRY LIBRARY  
1911



Ayer

\*655.51.

C8

1524d



# Præclara Ferdinandi.

Cortesii de Noua maris Oceani Hy  
spania Narratio Sacratissimo, ac Inuictissi

mo Carolo Romanorū Imperatori semper Augusto, Hyspa  
niarū, & Regi Anno Domini. M. D. XX. transmissa:

In qua Continentur Plurima scitu, & admiratione  
digna Circa egregias earū puintiarū Vrbes, In  
colarū mores, puerorū Sacrificia, & Religiosas  
personas, Potissimūq; de Celebrī Ciuitate  
Temixtitan Variisq; illi9 mirabilib9, quę  
legētē minifce delectabūt, p Doctore

Petrū saguorignanū Foroluliensē

Reuen. D. Ioan. de Reuelles

Episco. Viēnēsis Secretariū

ex Hyspano Idi

omate in lati

nūverſa

ANNO Dni. M. D. XXIII. KL. Martii:

Cum Gratia, & Priuilegio.









**C** Beatissimo, ac Sanctissimo, Clementi Septimo Sacro Sanctæ  
Romane, ac Vniuersalis Ecclesiæ Pontifici Maximo Pe-  
trus Sauorgnanus Foro Iulienſis Iuris utriusq; Doctor  
Reuerendi Electi Vienenſis Secretarius Deuotus ser-  
uus post humillima pedum oscula Beatorum Felicitatem.



Ntiqui omnes Cosmographi Beatissime pater tã  
græci, q̃ latini in describenda terrarum Machina a  
Fortunatis Insulis initiũ habuere, hincq; hoc est a  
Solis occasu ad ortum processere Sericam vsq; re-  
gionem, & Sinarum populos gradus longitudi-  
nis Centum, & octuaginta continētes, & ii dimidi-  
am tantum Orbis partem descripsere bis nonaginta continentem  
partes, seu vt vocant gradus, reliquam vero Orbis medietatem  
penitus intactam reliquere. Nec quid extra Herculis columnas  
præter Fortunatas Insulas, & Hesperidum cōtineretur retulere,  
nisi quæ fabulis potius, q̃ veritati essent consona, quamuis Ath-  
lantici Maris nauigatio eisdem penitus ignota non existeret,  
potissimũ Carthaginēsi lib<sup>o</sup> maiori Aphricæ portioni imperantib<sup>9</sup>  
perscrutata, cum etiam Insula: A Ethiopici Maris a Plinio descri-  
bant, Qui etiã refert Naturaliũ libro sexto suo tempore magnã  
partem Meridiani sinus nauigari vsq; in Arabicum. Hanc quo-  
q; nauigationem Hannonem Carthaginensem scriptis prodidisse  
ferunt, sed & Eudoxus quidam, cum Lathyrum Regem fuge-  
ret, Arabicum sinum ingressus Gades vsq; prouectus est: Verum  
istę nauigationes omnes ad Meridianum Mare, & quod Aphri-  
cam alluit, factæ sunt, & Inuentis additum est. Sed duo illa sua  
tempestate præclara Mundi lumina Ferdinandus Arragoniæ  
Rex, & Helisabeth Castellæ Regina memorię indelebilis, & Im-  
mortalis alias penitus ignotas terras, Insulasq; vt puta Feman-  
dinã, Hyspanã, Sancti Ioannis, & alias innumeras, postremoq;  
Oceanĩ continentem, ad quam Petrariam destinarunt, felici  
auspicio adinuenere: Diuini vero, & inuicti animi Carolus quin-  
tus Romanorũ electus Imperator, & Hyspaniarũ & c<sup>o</sup> Rex, in  
quo Auitæ magnanimitatis imago refulget, eorum vestigiis inhe-  
rendo nõ Germaniæ, Hyspaniarum, Belgarum, Vtriusq; Sicilię,  
Aphricæ, & Insularũ omnium, quæ mediterraneo Mari ad Sim-  
plegades vsq; continentur, imperio contentus, vltiores, & hac-  
tenus penitus ignotas Regiones perscrutari iussit, quarum no-  
mina sunt innumera. Sed cũ præclara quædam narratio per Fer-  
dinandũ Cortesiũ suę Sacræ Cæsareæ, & Catho: Maiestatis ad eas



nouas inquirendas terras præfectum, eidem Cæsare, & Catho-  
lica Maiestati trāsmissa ad man⁹ meas deuenerit Hispano idio-  
mate conscripta, ne tam magnanimi, & inuicti animi virtus, quæ  
Hannibali, & magno illi Alexandro considerata militū Hyspa-  
norum paucitate non tantū æquanda, sed etiam merito præponē-  
da esset, incognita existeret, & quasi sub modio lateret, Et quo re-  
liquæ nationes Hispanum idioma non intelligentes. Nouæ Ma-  
ris Oceani Hispaniæ noticiam, & cognitionem habeant, præser-  
tim cum in ea tot insignes Vrbes, Vari gentium mores, Idolorū  
suorū cultus, in sacrificandis mortalibus ritus, mirabiles meschio-  
tæ, innumeræ Argenti, & Auri fodinæ, & alia plurima scitu dig-  
na contineantur, in Latinum Hispanis clausulis penitus inherē-  
do viginti dierum spatio transtuli, quam Beatitudini Vestræ, Cū  
Narratio Consideratis Cortesii rebus gestis, & circumspēctione  
Summo vere sit digna Pontifice, & ad eam tanq̃ in spiritualibus  
Dominā, cū pro maiori parte christi fidē suscepit, illi⁹ cognitio,  
& noticia pertineat, dedicare constitui, Accipiat igitur Beatitudo  
Vestra hilari vultu has nostræ translationis primitias, quæ si stilo  
Summo Pontifice dignæ non videbuntur, illa mihi clementer in-  
dulgere dignabitur. Nam sceleris mei syderis præcepto, quod, vt  
has transferrē, iniūxit, parere volui, ne minimā clausulā transpo-  
nerem, aut immutarem, sed Hispanis clausulis penitus inherē-  
rem, accessit & temporis tam brevis angustia, & tantum Hysto-  
riæ veritatem hoc libro, non autem eloquiū fucum inserere visum  
est: Christianæ Rei Publicæ Deus Optimus: Maximus diu Bea-  
Vestram Incolumē seruet. Ex Norimberga Quarto Idus Febru.  
Anno Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Quarto.



**EIVSDEM DOCTORIS PETRI**  
**Sauorgnani Foro Iulienſis Ad lectorem**  
**Carmen.**

**Hyspanæ gentis facta indyta, Cæsaris & res**  
**Auspiciis gestas, perlege quisquis eris,**  
**At te non moueat, quoties splendentia verba**  
**Defuerint, spectes ardua facta prius,**  
**His etenim scriptis licuit non esse disertos,**  
**Addere plus vetuit, vertere sic voluit,**  
**Sic magno placitum domino, quem Numinis instas**  
**Suspiciamus, vel quem Carmina nostra canunt,**  
**Temporis & breuitas sic nos celerare coegit,**  
**Forſitan & vulgus ſic mea ſcripta leget,**  
**Ergo præclaris qui gaudes Cæsaris auſis,**  
**Hunc quoq; tu votis concelebrato piis.**  
**Illius auspiciis, q̃ ſunt hæc geſta benignis,**  
**Huius, q̃ mundo tam memoranda patent.**

**Argumentum Libri.**



**Er**dinādus Cortesius natione Hyspan<sup>o</sup> Sa. Cæs:  
& Catholicę Maiestatis in Iuchatan generalis p̃  
fectus, vt magnanimi viri mos est, a Ciuitate Cē  
poal quindecī leuis armaturę equitib<sup>9</sup>, et peditib<sup>9</sup>  
quingentis Hyspanis ad Dominū Muteezūa pri  
matem illarum regionum Dominū subigendum  
proficiſcitur. In itinere milites quidam Didaco Velazquez sua  
dēte deficere student, in eos de more aiaduertit, iter proſequenti  
hoſtiliter obuī fiunt Incolæ e Tascaltecal, quos fundit, vincit, &  
Vasallos Sacrę Catholicę Maiestati facit vna cum alia Prouincia  
a iū



Guaxacingo nomine, illis comitantibus Ciuitatem Churultecal  
capit, diripit, imperataq; faciūt. Nunciat Dominus Muteezuma,  
ne ad eius regionem proficiscatur, Constituit cortesius proficisci,  
Transcendit montes asperrimos niuib⁹ altissimis repletos, ex qui  
bus ingens fumus globus ascendit visu mirabile, Hyspanis mor  
dis variis obesse studet, & delere Dominus Muteezuma, Tan  
dem annuente Muteezuma ad Celebrem Ciuitatem Temixtitā  
illius regiam proficiscitur in lacu mirabiliter constitutā visis pri⁹  
variis, & egregiis Ciuitatibus. obuius fit Muteezuma omnibus  
prouintiarum Proceribus assistentibus, varia pompa, & cerimo  
niis introducit Cortesius, quo introducto Dominus Muteezuma  
se in Vasallum subdit Sacre Catholice Maiestati, & obedientiam  
exhibet Cortesio, & suæ nationis originem refert, bergantinos  
construendos curat quatuor prefectus Cortesius, quibus, si Ciui  
tas defectioni studeret, littori milites posset exponere, In Ciui  
tate Temixtitan existenti Cortesio nunciatur, Dominum Mutee  
zūa Qualpopoca cū aliis in Hyspanos in Ciuitate Vera Crucis  
relictos, concitasse, Dominū Muteezuma leui carceris gnē manci  
pat, & Qualpopoca cum coniuratis adduci committit, quem ad  
ductum publice cōburi iubet, narratur a Cortesio miranda Do  
mini Muteezuma palatia ad eius habitationes, narrat præterea  
varias domos voluptatis causa extructas, in quib⁹ varia anima  
lium volantiū, & quadrupedum gnā continentur, narrat Domi  
ni Muteezuma obsequium nullo Christiano Principi comparan  
dum, narrat religiosorum mores, & habitum, religionemq; & qui  
bus ex rebus Idolorum imagines conflent, Sacrificii modum in  
pueris, aut aliis maioribus sacrificandis, describit Meschitarum,  
& religiosorum domuum modū, Conuocat Muteezuma proceres  
omnes eidē Vasallos, vt Sa. Cath. Maie. se subdant, iubet, quod  
exequuntur, & Cortesius auri plurimū, & varia alia emblemata  
abeis petit, & obtinet, portum in ea ad naues suscipiendas inuesti  
gat, & inuenit in fluuio nomine Panuco, aurifodinas inuestigat,  
& inuenit plures, & dices, Domos Sa: Catho: Maie. extruēdas  
iubet a Domino Muteezuma, quæ mira arte, & celeritate confi  
ciunt, Narrat aurum, argētum, vestes, vasa, aliaq; ex plumis mi  
ra arte contexta munera a Domino Muteezuma Cortesio data,  
Sa. Catho. Maie. transmittenda, Dū ipse Cortesius, Sa. Cth.  
Maie. res dirigit, A Emulus Didac⁹ Velazquez Pāphilum Nar  
uæz octingētis peditib⁹, octuaginta equitib⁹, & tormētis pluri  
mis ad ea loca decem, & octo nauibus malo animo destinat, hoc



Cortésio nuntiato, relictis præsidio Hyspanis in Celebris Ciuitate Temixtitā, tricentis peditibus ei obuiam proficiscitur, quid velit cognoscat, multa hinc inde eueniūt, vt concordia intercedat, quæ cum nō succederet, Magnanimus Cortésius Naruæz aggreditur, & capit, & eius milites sibi socios reddit, In Ciuitate Veræ Crucis existēti Cortésio nunciatur, ab Incolis e Culua Hyspanos præsidio Ciuitatis Temixtitā impositos oppugnari, Præfectos cū Hyspanis ad varia loca transmissos magna celeritate conuenire iubet, & nullo repugnante Celebrē Ciuitatē ingreditur, quē vna cū Hyspanis in fortilitio aggrediē innumera indorū multitudo, pluries fortilitio exeūt, domos comburunt, turrim expugnant, multi ex Hyspanis interimūtur, & vulnerantur, & ipse Cortésius vulneratur, a suis Dominus Muteezuma fortuito casu interficitur, pluries Cortesium colloquiis decipere student indi, Vaser Cortésius intrepidus permanet, annonæ, & cōmeatū caritate cum præmeretur Ciuitate egredi cū sociis, & auro Constituit, & mira difficultate, & periculo egrediē amissis Hyspanis plurimis, & auro, Illū insequuntur Indi per leucas viginti, & die noctuq; assidue eos oppugnant, Deueniunt ad Prouinciā Tascaltecal, benigne excipiuntur a Dominis illi9, vulneribus medicamina adhibent, ex Hyspanis moriuntur plures, aliqui manchi permanserunt, & ipse Præfect9 Cortésius sinistræ man9 digitis duobus inutilis, Sanitati pristinæ nō dū restitutus bellum hostib9 e Culua, & fēdere lunctis mouere Cōstituit Cortésius, & Incolis e Tascaltecal, & Churultecal opē Ferentibus castra mouet Contra Prouinciā Tepeaca, quam viginti dierū spatio potit, ex ea quosdam, quia humanis uestunt Carrib9, seruituti ascribit, potitur, prouincia Guacachula, & aliis quibusdam, Bergantinos duodecim Construendos Curat, quibus Ciuitatibus in lacu Constitutis obesse possit, naues duas ad eos quos, & arma adducenda cum pecuniis ad Insulam Hyspanam mittit, Videbis prælia Innumera, & belli euentum ancipitem, & tandem Hyspana Virtus quanta sit, & quo Ingenio polleat Cortésius lector optime Cernes. Imprime etiam tertia Cortésii Narratio, in qua Cōtinetur Celebris Ciuitatis Temixtitan, & aliarū prouintiarum recuperatio, quæ a Sacra Cæsarea, & Catholica Maiestate vt in præsentī Narratione demonstratū est, defecerāt.





Super Aspidem / et basiliscum ambulabis



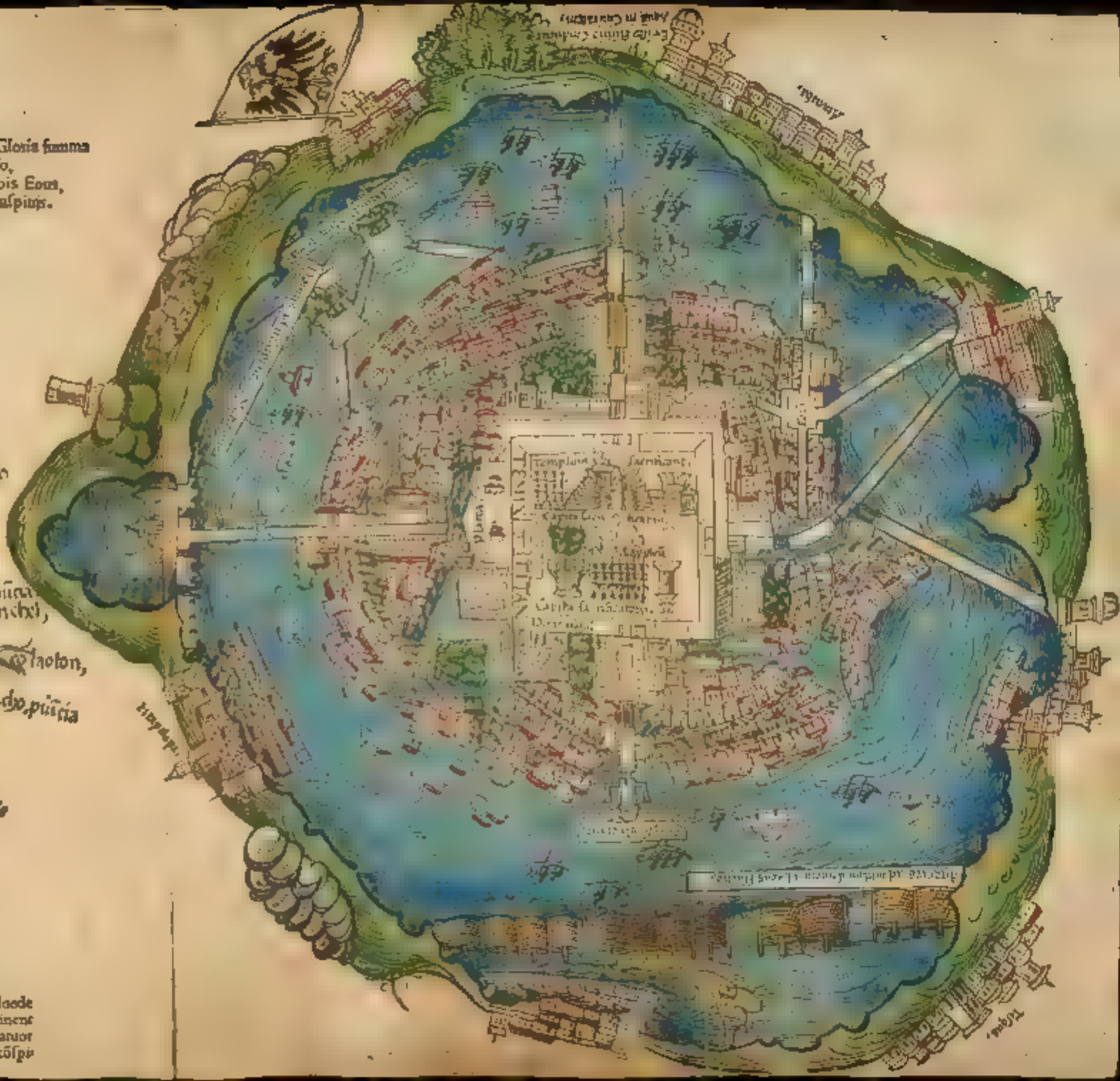




Res fuerat quondam praestans, et Gloria summa  
Orbis subiectus Caesaris Imperio,  
Hic longe praestat, cuius nunc Orbis Eous,  
Et Nonus, atq; alter panditur Auspicio.



Quilibet punctus magnus continet leucas duode-  
cim et dimidia, ita q. duo magni puncti continent  
viginti quinque leucas. Continent autē leuca quatuor  
italica miliaria, ita q. omnes puncti qui hic cōsp-  
ciuntur continent centum leucas.







Vault  
Lumber  
Saw  
6-10-57  
P. 4d  
1968



**ALTISSIMO, POTENTISSIMO,**

Excellentissimo Principi, Catholico Regi,  
magnoq; Imperatori, & domino:

**I**



**E**A NAVI. QVAM SEXTADECI  
ma Mensis Iulii, Anno Millesimo, quin-  
gētesimo decimo nono ex hac noua Ma-  
iestatis uestre Hyspania expediui: Cel-  
situdini uestre latam, & particularem de  
omnibus, quæ in his locis post meum ad-  
uentum gesta sunt, & succellere, informa-  
tionē trāsmitti, quam Alphonso fernādez,  
Puerto Carrero, & Frācisco de Montcio  
procuratoribus Ciuitatis veræ Crucis, a me nomine Maiestatis  
uestre a fundamentis constructæ, perferēdam tradidi: Et postea  
quia occasionem non sum nactus partim defectu nauium, et etiā,  
quia in acquirendis, & conciliandis his Regionib9, & Prouintiis  
maxime eram anxius, & occupatus, & quoniam de prædicta na-  
ui, & dictis procuratoribus nil ad nos allatum fuerat, ulterius  
Maiestatem uestram certiore non reddideram de his, quæ huic  
patrię insunt, & gesta fuere, quæ tanta, & talia sunt: Vt quemad-  
modū alias primis informationibus Maiestati uestræ transmissis  
demonstrauerā, merito noui Orbis Imperator appellari potest,  
& hic fortassis Imperialis titulus non minor est censendus, q̃ ille  
Germanorū, quē Dei Optimi Maximi auxilio, & claris suis uir-  
tutibus Catholica Maiestas uestra impresentiarū obtinet. Et si si-  
gillatim res, quæ in illis habentur exprimere aggrederer, nūq̃ fi-  
nem imponerem: Ideo si forte plenā (prout Celsitudo uestra de-  
siderat, & ipse teneor) notitiā non exhibuero: illa mihi clementer  
veniam dare dignabit̃: quū ad hoc scribendi munus inhabilis  
sim, nec temporis opportunitas adsit: Omnibus tamen ingenii  
mei uiribus operam dabo omnimodam rei ueritatem exprimere:  
Et illud præterea, quod Maiestatem uestram scire oportere cogno-  
uero: Et similiter mihi indulgeat Celsitudini uestræ supplico, si  
ad unguē quomodo, & quando res gestę sint, nō recensuero. Et si  
aliqua Ciuitatum, Villarum, & ipsorum Dominorū nomina præ-  
termisero: qui audito Maiestatis uestræ nomine sese illius Serui-  
tio Sponte obtulerūt, & in subditos, & uasallos subdidere: Quā-  
doquidē graui quodā infortunio, quod nobis nuper euenit, ut in  
huius nostri operis p̃gressu Celsitudini uestræ latius innotescet,

Cortesius ter-  
ras per eum in-  
uentas nouam  
Hyspaniam ap-  
pellat.

Cortesii exen-  
satio.

**A**



scripta, & monumenta omnia, quæ cum harum Regionū incolis in  
vnum congelssem, variis cum rebus amisi.

*Incipit Cor-  
teſij narratio.*

*Corteſij a ci-  
uitate Cinpu-  
al diſceſſus.*

*Preſidium  
Ciuitati ve-  
re Crucis i-  
poſitum.*

*Domini pro-  
uincie Cin-  
pual fidelitas*

*Queri ſacri-  
ficantur.*

*Mora Cor-  
teſij induſtri-  
am.*

¶ Prima relatione Sereniſſime, ac Inuiſtiſſime Imperator Ci-  
uitates, & Villas, quæ Regali Maiestatis veſtræ ſeruitio ſe obrule-  
rant, quaſq; acquiſitas retinebam, expoſueram: Innuebam præte-  
rea mihi delatum de quodam potenti Domino: qui Monte Zuma  
appellabatur: quem iſtius Prouincie Incolæ ſecundum eorū  
cōputationem per Nonaginta, aut Centum leucas ab ipſo Ma-  
ris litore, & portu, ad quem applicueram abeſſe putabant: Di-  
uino fret⁹ auxilio, ac Ceſſitudinis veſtræ nominis celebritate ad  
quæcūq; loca, quæ inhabitaret, penetrare conſtitueram: Et præte-  
rea recolo, me quo ad iſtius magni Domini acquisitionem ultra  
propriās vires obtuliſſe, fueram enim Ceſſitudini veſtræ inge-  
nue pollicit⁹, q̄ illū aut captiuū haberē, aut interimerē, aut omni-  
no ſuæ Regali Coronæ ſubiicere: Et hac ſententia a Ciuitate Cin-  
pual, quam Hiſpalim appellari placuit, Sextadecima Auguſti p-  
fectus ſum quindccim leuis armaturæ equitibus, & peditib⁹ quin-  
gentis melius ad bellū accinctis, & aptiorib⁹, quos inuenire po-  
tui. Et præſidio Ciuitatis verę Crucis dimiſi pedites Centum &  
quingenta, & equites duos, qui fortilitiū, ſeu Arcem ibi con-  
ſtruendam modis omnibus curarent, quæ pene iam conſecta eſt  
& reliqui illā Prouinciā Cinpual, & monrana contermina dictæ  
Ciuitati pacifica: quibus in locis arbitror eſſe ad quingenta  
milia hominum ad pugnam aptorum: & quingenta Villas, ac  
Caſtra Maiestati veſtræ fidelia, & ſincere ſubiecta: quæadmodū  
hactenus exſistere, & impreſentiarū exiſtunt, quoniā ad meum ad-  
uentum ſubiiciebantur Domino Monte Zuma, & vt mihi retule-  
rant, non diu fuere illi ſubditi: Et quāprimū maximæ, & Rega-  
lis potētiae Maiestatis veſtræ fama ad illoꝝ aures deuenit: Illico  
acclamarunt velle eſſe ſubditi Maiestatis veſtræ, & amicitia me-  
am deſyderare: Rogantes inſuper, eos a prælibato Domino mon-  
te Zuma defenderem: qui eos vi, & tyrannide ſubditos detinue-  
rat: qui liberos ab eis accipiebat, vt illos Diis ſuis ſacrificaret: Sūt  
equidem fideles Ceſſitudinis veſtræ ſubditi, eoſq; in fide permā-  
ſuros arbitror, vt a præſati Domini tyrannide liberentur, tū etiam  
quoniam a me hactenus bene tenti fuere, & maximis ſū eos pro-  
ſecutus fauoribus: Et pro maiori munimine eorū, qui in Ciuitate  
remanebant, aliquos ex primariis cum quibuſdā aliis, qui mi-  
hi in itinere nō parū profuere, mecū eduxi: Et quoniā vt (opinor)



in prima relatione Maiestati vestre significaueram, aliquos, qui mecum transfretauerant fuisse alumnos, familiares, & amicos Didaci Velazquez, Illi moleste ferebant, q̄ talia ad Maiestatis vestre nomen, & incrementū fortī animo, & feliciter exequeret, & ex ipsis quidam uoluere a me deficere, & ab ea patria recedere: & precipue Hyspani quatuor, quorum nomina sunt Iohannes Scutifer. Didacus Armeno. Condisalvus Dumbria naucleri (quos pilotos nominant) & Alphonsus pennato, qui (ut ipsi sua sponte professi sunt) constituerant paruam Triremem abducere, quam Bergantinum appellant: in ipso portu existentem cū pane, & carne suilla: Et interfecto Naudero cum eadem proficisci ad insulam Fernandinam: ut Didaco Velazquez significarent me nauem ad Maiestatem vestram transmittere, & etiam admonere eum de omnibus, quę ea importarentur, & qua dicta nauis iter esset factura: ut dictus Didacus Velazquez naues in insidiis collocaret, quo dictam nauem capere posset, quemadmodum re ipsa postea executus est: Etenim quamprimū cognouit nauem meam transiisse: iussit nauem, quam Carauellam appellant, ut nauem meam apprehenderet, subsequi: quod tamen exequi non potuit: Quoniam nimium Nauis nostra fuerat progressa: Confessi sunt præterea alios eiusdem esse Sententię, ut dictum Didacum Velazquez certiores facerent de antedicta nauis: Visis confessionibus dictorum delinquentium: secundum iustitiam, & prout temporis necessitas, & Maiestatis vestre seruitium postulabat, puniui: quia præter familiares, alumnos, & amicos Didaci Velazquez, alii quoq̄ prouintiam exire admodū desyderabant: cum viderent dictam Patriam tam latam: & tot hominibus refertam, paucitatem Hyspanorum consyderantes, idem sentiebant: ratus si ibi naues remanerent illi, qui desyderio defectionis flagrarent: & qui Patriam exire cuperent, facillime eisdem exire possent, & ipse pene solus remanerem: Et propterea ea, quę gesseram in Dei Optimi, Maximi, & Maiestatis vestre seruitio in his partibus impediri possent: Simulaui naues eas ad nauigandum non fore idoneas, illasq̄ in littus subducendas curauī: Quapropter spem omnem abiecere migrandi ab illis locis: Et ego iter meum securius peregi: & absq̄ aliquo timore, quoniam postq̄ discessissem a Ciuitate, gens custodię a me constituta nullo pacto mihi deesse poterat.

Transactis decem diebus, postq̄ naues subduxeram: cum exissem Ciuitatem Vera Crucis, & peruenissem ad Ciuitatem Cins

Milites a Cortesio deficere constituerunt.

Didaci Velazquez intentio.

Puniuntur conspirantes.

Ne aufugerent Milites: Cortesius naues subducit.



**Aduentus na-  
uium Francis-  
ci de Garay.**

**Naues fran-  
cisci de Garay  
portum attrin-  
gere nolunt.**

**Nunciū nauis  
Francisci ad  
Correthum.**

**Responsio cor-  
rethi: nuncijs  
Francisci de  
Garay.**

pual, quæ abest a Ciuitate Veræ Crucis per quatuor Leucas, ut inde cæptum iter prosequeret (continet autem Leuca quatuor miliaria Italica) significauerunt mihi habitatores Ciuitatis Veræ Crucis: quatuor naues per ea littora vagari, & præfectum, quem in Ciuitate Veræ Crucis dimiseram, ad eas Scapha transuectum: & ipsos eidem indicasse: qualiter erant naues Francisci de Garay locumtenentis, & Præfecti in Insula de Xamaycan, & ueniebant ad nouas detegendas Prouintias, Et eundem meum Præfectum eisdem in nauibus commorantibus apperuisse, qualiter ego nomine Maiestatis vestræ habitandam susceperam illam prouintiam: & edificaueram Ciuitatē distantem per unam Leucam ab eo loco, ubi naues constiterant: & q̄ eo secum proficisci poterant: meq̄ certiozem reddendum de eorum aduentu curaret: & si aliquibus indigerent, possent in ea releuari: Subiunxit idē præfectus, q̄ eos Scapha sua in portum anteiret, quem actu demonstrauit: Et in nauibus existentes responderūt, dictum portum uidisse, quoniam ante eundem progressi fuerāt, & q̄ consilium eius exequerentur. Cūq̄ ipse Præfectus Scapha ad portum iter vertisset, naues eam non sunt subsequutę, nec demonstratum portum petiere: & ulterius per ea littora vagabantur: & q̄ ipsi Incolę, posteaquam in portum non venerant, qualis esset eorum animus, penitus ignorabant: & illico ad eam Villam, ubi naues Anchoras iecisse cognoueram, profecturus discessi: quæ est ad tres Leucas infra Ciuitatē Veræ Crucis, & cum nullus ex Hyspanis prænominatis terram cæpisset: ut eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem: per eadem littora progressus sum: Iamq̄ per Leucam aberam ab eisdem nauibus, cum mihi tres ex prædictis nauibus socii obuii facti sunt: Primus tanquam publicus notarius: & duo alii tanq̄ Testes, ut sui Præfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerant: quam in scriptis attulerant: in qua continebatur, q̄ ipse me certiozem per eos faciebat, cum ad eam Regionem primo aduentasse, & quod in ea habitare constituerat: propterea me commonefaciebat, ut inter me, & eundem Præfectum terminos ponerem: quoniam ipse Coloniam suam collocare uolebat per quinque Leucas infra Villam Nautel, quæ abest per Duodecim Leucas a Ciuitate, quæ impræsentiarum Almeria nuncupatur: Quibus auditis responsum dedi, q̄ eorum Præfectus personaliter ad me veniret, proficiscereturq̄ suis nauibus ad portum Veræ Crucis, ibi colloqueremur: & eo tunc cognoscerem, quali esset intentione, &



### III

si forte naues suæ, aut ipsius milites necessitate aliqua prae-  
rentur, modis omnibus eisdem opem ferendam curarem: eo ma-  
xime postq̃ seruitiis Maiestatis Vestrae innitebantur: & ego nil  
aliud mente, & animo agitarer: nisi se offerret occasio, ut Celsu-  
dini Vestrae possem rem gratam efficere: quam euenisse puta-  
bam: Si Praefecto suo, & illius Militibus in Maiestatis Vestrae  
seruitiis existentibus opem tulissem: & illi mihi responsum de-  
dere, q̃ nullo pacto eorum Praefectus, aut aliquis Comitum  
terram attingere volebat, aut eo, ubi essem conuenire: Ipse du-  
bitans eosdem damna aliqua, posteaq̃ ad me venire recusabāt  
loco, vbi constiterant intulisse: secunda nocte secreto me colloca-  
ui ad litus maris contra locum, vbi naues anchoras iecerant,  
ibiq̃ delitui vsq̃ ad horam Duodecimam dici subsequentis a-  
nimo voluens Praefectum, aut aliquem ex naucleris terram cap-  
turum, ut ab eis sciscitari possem, quid nam agerent, quas Re-  
giones peragrasset (& si quid damni locis intulissent) certiorum  
Maiestatem Vestram facere possem: nunq̃ tamen ipse, aut co-  
mitum aliquis descendit: & posteaq̃ nullus descendebar: man-  
daui tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta aduene-  
rant, vt ornamenta sua exuerent, illisq̃ tres ex meis commilito-  
nibus induendos curauit: qui propere ad proximum litus pro-  
fecti existentibus in nauibus acclamarunt, quibus uisis illico  
Scapha duodecim, q̃ in nauibus erant, Viri balistis, & pixidibus  
fulciti (Sunt autem Pixides parue manuales bombardæ, quas  
vulgus scopetos uocat) littori applicuere: Hispani vero, qui  
ad eos acclamauerant, a littore secessere, & non aliter quam si  
umbra indigerent ad dumeta ibi proxima ex industria profec-  
ti sunt: & hoc pacto e scapha quatuor profiliere: duo balistis,  
& reliqui Pixidibus armati, qui circumsepti a commilitonibus,  
quos in littore in insidiis collocaueram, capti omnes fuerunt:  
Vnus ex captiuis nauclerus Praefectum, quem preposueram Ci-  
uitati Verae Crucis, interemisisset adiecto pixidi suo igni, nisi ig-  
nis fomento defuisset: qui in scapha remanserant, ad naues retro  
cessere: quæ anteq̃ scapha ad eas aduentasset, iam ventis vela  
dederant anteq̃ ab illis, qui in scapha erant, aliquid cognosce-  
rent: ab eisdem quatuor, qui captiui apud me remanserant, in-  
tellexi, qualiter peruenerant ad fluuium quendam infra per Tri-  
ginta Leucas infra Almeriam, & incolæ placide, & libenti ani-  
mo eos susceperant, & duce pecunia omnia necessaria eisdem  
fuerant elargiti, & viderant aliquid auri, quod incolæ ad eos at-

Oblatio Cor-  
resij facta soci-  
is nauis fran-  
cisci de Baray.

Mora Corre-  
sij industriam.

Capitulum n-  
Corresio qua-  
tuor ex sociis  
nauis francisci  
de Baray.

Discessus na-  
uium francisci  
de Baray.



**Nota** modum  
domorum in  
quibusdā par-  
tibus.

**Panuco** Cor-  
telio oratore  
cum munerib9  
destinat.

**Reditus** na-  
ui9 Francisci  
de Garay.

**Nota** montē  
arduum et as-  
censu difficilē.

trulere in modica tamen quantitate: nam tantum aliarum rerū  
permutatione ad tria pondera auri receperant, & ad litus non  
peruenerant, sed penes conspexerant quasdam Colonias in ri-  
pa fluminis constitutas erant enim tam prope, ut facillime e  
nauib9 conspici possent, nullum ibi lapideum extat edifici-  
um, sed domus omnes ex palea, & limina habent alta manu  
fabricata: quæ omnia postea clarius, & latius accepi ab illo  
magno Domino Monte Zuma, & quibusdam aliis, quos ip-  
se secum retinebat ex dicta patria, & ab Indo, qui uehebatur  
eisdem nauib9 dicti fluminis accola, quem etiam ipse capti-  
uum detinueram, & eundem Indum cum nunciis dicti Domi-  
ni magni Monte Zuma ad Dominum illius fluminis, qui  
Panuco nuncupatur, destinaui, ut eū alloquerentur, & ad seruitiū  
& deuotionem Maiestatis Vestre allicerent. Et ipse Panuco orato-  
rem ad me destinauit unum ex suis proceribus, & (pro ut dicūt)  
Dominum unius Colonie, qui me suo nomine donauit uestib9  
quibusdā, emblematis, & pennis uariis, Nunciauitq; præterea  
illum cum vniuersa ipsius patria admodum desyderare  
subesse Vestre Maiestati, & meam cupere amicitiam: ego quoq;  
bona, quæ ex Hyspaniis attuleram, eidem sum impartitus, ex  
quibus plurimum uoluptatis accepi, & adeo, q̄ q̄ndo naues Frā-  
cisci de garay, quarum superius memeni, reuersæ sunt ad illa  
loca: mihi illico nunciandum curauit: dictas naues a prælibato  
flumine quinq; dierum spacio abesse, & quod eidem indicare  
an illi, qui uehebantur illis nauib9, essent a mea patria,  
quoniam ipse omnia necessaria impartiretur, & nauib9 iam  
feminas quasdam, & gallinas importari fecerat.

¶ Per prouintiam Cinpual tribus continuis diebus pro-  
gressus sum Serenissime, ac potētissime Domine omnibus in lo-  
cis bene acceptus. Quarta uero luce Prouintiam aliam ingres-  
sus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua est Oppidum munitis-  
simum tuto, & arduo loco situm, est enim ad latus asperri-  
mi Montis, & ad illud ingressus non patet nisi per locum in-  
graduum similitudinem: quem soli pedites, & ipsi difficillime, si  
incolæ locum tueri uelint, transire possunt: In planitie sunt  
plurimæ Villæ, & Pagi vsq; ad Quingintas, Tricentas, Du-  
centas, & Centum habitationes, & loca hæc subsunt Domino



# IIII

Monte Zuma, illi mihi grato exceperunt animo, & necessaria ad prosequendum ceptum iter contribuere: indicaruntq; eos optime scire, q; ad eorum Dominum Monte Zuma inuisendū proficiscebamur: & pro comperto haberem illum sincere mihi amicum: ipsumq; eisdem mandasse, vt me ip̄ gratissime recipere: ego autē eisdem de omnibus nobis concessis satisfeci gratiasq; immortales egi de eorū grato in nos animo, & impensis officiis: Exposui pręterea eisdem, q; ad aures Maiestatis Vestrę illius fama peruenerat, & propterea Maiestas Vestra mihi seriōse ininnxerat, ut illum Maiestatis Vestrę nomine inuiserem, illucq; illius uidendi gratia tantum proficiscebar, & sic montis cacumen transgressus sum: quod est in fine istius Prouintię, & illud uocam⁹ cacumē Dei nominis: illud enim primo in istis partibus transiimus, quod est tam arduum, & excelsum, ut par sibi in Hyspaniis, quo ad difficultatē transeundi inueniri posse mihi nime cogitem, illud tamen tuto transiui: & in ipsius cacuminis descensu sunt alię Villę Castro cuidam, quod Teyxnac an appellatur subiectę, quarum Incolę nos quoq; benigne exceperere non minus, q̄ illi ex Sienchimalen, declararuntq; bonum Domini sui Monte Zuma in nos animum, & alia eadem multa, quę nobis alii superius apperuerant, ipse pariformiter omnibus integre satisfeci.

Contribuuntur Cortesio necessaria ab Indis.

Cacumen dei nominis.

Et inde digressus trium dierum spatio loca sine domibus, & inculta crensi fuimus, & propter sterilitatem, defectum aquarū, & intensa frigora deus cordium scrutator Testis est, quę, quanta, & qualia, & pręsertim Siti, Fameq; perpessi fuim⁹, & pręcipue ex maximo grandinis, & aquarum turbine, qui in illa inhabitata Regione nos intercēpit, quo urgente ratus sum multos ex nostris frigore perituros: Mortui tamen sunt plures Indi, quos nobiscū ex Insula Fernandina duxeramus pannis, & uestibus ob siti: post eos in solitudine peractos dies aliud excelsum montis cacumē, nō adeo tamē arduū, ut primū extiterat, pertrāsiim⁹: in cui⁹ vertice turris modicę magnitudinis erat pene colūnis lapideis similis, quibus apud nos in triuiis, & locis aliis Sacrosactę Imagines Venerandę imponūtur: in qua Deos suos collocarant: Circ dabāt turrī p̄dictā plurima icisa ligna in struē cōgesta, &

frigore homines aliqui moriuntur.



Nota demos-  
tre ex lapidi-  
bus quadratis  
et optime con-  
structas.

Nota. Dñi  
Monte Zuma  
in his par-  
tibus esse maxi-  
mum Dam.

Aurum a Re-  
gulo peti cor-  
resius, quod se  
daturum ne-  
gat regulus.

Alii proceres  
Cortesium ad-  
eunt salutan-  
di gratia.

forte ultra Mille currus: & ab euentu appellauim⁹ lignorū Verti-  
cem, in descensu autem ipsius Verticis est vallis multū habitata  
inter duos asperissimos mōtes cōstituta, & prout cōicere potuimus  
habitatores satis pauperes erant, & per duas Leucas per loca sē-  
per habitata progressus deueni in planiorem regionem: in qua  
nobis visum est Dominum illius Prouintiaē residere debere: ibi  
enim melius edificatæ domus exstebant, quam aliquo in lo-  
co, vbi fuerimus, omnes erant ex quadratis lapidibus, & no-  
uiter constructæ: illis enim decoræ multæ magnæ, & sumptuosæ  
aulæ, & optime fabrefactæ, beneq; ordinatæ inerant habita-  
tiones: Vallis hæc, & Colonia nominantur Cartaney earum  
Dominus, & habitatores læto vultu me recepere: & commodè  
sunt hospitati: Posteaq; illum allocutus sum Vestra Maiesta-  
tis nomine, & ei mei aduentus ad has Regiones causas expo-  
si, ab eo peti an subesset Domino Monte Zuma, aut si al-  
terius cuiuslibet factionis existeret: illi maximā attulit admi-  
rationem Perscrutatio mea: & respondendo dixit: Quis non est  
subditus, & subiectus Domino Monte Zuma: Innuens q; se  
re vniuerso Terrarum Orbi dominaretur: Tunc eidem vires,  
potentiam, & etiam in vārias gentes, & nationes ampla Maie-  
statis Vestra Imperia abunde recensui: & plurimos potentio-  
res Dominos Monte Zuma, Celsitudinis Vestra Imperio pa-  
tere: quod sibi gratum fuit auditu: & similiter Dominum Mō-  
te Zuma, & reliquos Incolas illarum Prouintiarum facere o-  
portere, eumq; illico, vt se in Vasallum Vestra Maiestatis sub-  
deret requisui addēdo, q; si se in Vestra Celsitudinis Vasallū sub-  
deret, esset inde plurimum fauoris, & honoris consecuturus: Et  
ut Maiestas Vestra dignaretur illum benigne suscipere, peti  
in signum subiectionis ab eo aliquid Auri Celsitudini Vestra  
transmittendum: Et replicauit se quidem Aurum tenere, aliqd  
tamen ex eo se mihi daturum negauit: si Dominus suus Mon-  
te Zuma eidem non commisisset: & si ipse Dominus eidem  
mandaret, Corpus proprium, Aurum: & quicquid possidebat,  
impendere paratus exstebat: & ne illum exacerbarem, & ne  
ab incepto, & inita sententia desistere cogeret: meliusq; fieri  
potuit, omnia dissimulaui: & ipsi responsum dedi, me spera-  
re Dominum Monte Zuma ppetiē eidem mandaturū, q; Au-  
rum, & alia, quæ obtinebat, & cōmode dare posset nobis impar-  
tiri deberet. Huc mei vidēdi causa uenere & duo alii pceres, qui  
eadē in valle Dominia sua obtinebāt, alter quatuor leucas inde



scensu, alter veto per duas in ascensu eiusdem Vallis: obrulere torques quosdam aureos modici tamen valoris, & momenti, & octo seruos: ibi fuimus spacio quique dierum: Illis contentis relic-  
tis puenimus ad residentiam vni⁹ ex Dominis superius nominatis per duas Leucas in ascensu Vallis Yztalmastitan, eius Domini-  
um, & Colonia continuabatur assiduis coniunctis, & adherenti-  
bus domibus, & edificiis per quatuor leucas in ripa cuiusdam fluminis, qui ea Valle præterlabitur, in proximo colle resider  
Dominus in optima, & tuta arce, cui similem non esset inuenire in media parte Hyspaniarum: Arx est muris validis circumdata,  
antemuralibus, & fossis profundissimis: & in collis vertice est  
Colonia habitationum ad Quinquies Mille, domus apte con-  
structæ, aliquantulum ibi homines ditiores, quàm inferius cerneban-  
tur: hic bene fuimus: & ipse loci Dominus, se Domini Monte Zuma vasallum professus est: hic dies tres consumpsi, Partim vt milites reficerem a laboribus, quos in transcunda inhabitata su-  
pradiçta Prouintia perpessi fuerant, partim ut expectarem qua-  
tuor ex incolis Cinpual, qui mecum proficiscebantur, & eos Nū-  
cios iam miserā ex Catamian ad eam magnam Regionem, quā Tascaltecal appellant, quam non multum abesse affirmabant, quod etiam postea apparuit: & significarunt mihi, quod incolæ dicte Regionis erant maxima secum iuncti amicitia, & acerrimi hostes Domino Monte Zuma: & omnis illa Regio erat contermina Re-  
gioni Domini Monte Zuma, & assidue duæ illæ Prouintia bella inter se nutriebant, & putabant, quod ipsi maxime lætarent meo ad-  
uentu, & omnem possibilem fauorē mihi esse præstituros, si Do-  
minus Monte Zuma aliquid vellet contra me aut Machinari, aut obstare: Illis tamen diebus, quibus fuimus in prælibata valle, qui fuerunt octo, nunquā dicti nuncii rediere, quesiui tunc ab illis pri-  
marib⁹ e Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncii non rediissent, Illi responderunt, quod forte Regio multum aberat: & tam breui tem-  
pore reuerti non poterant: Ipse prospiciens, illorum aduentum differri: & incolas e Cinpual mihi omnimodam, & tutam dicte Prouintia amicitiam proponere, illuc profecturus discessi: & in ipsius Vallis egressu, murus sectis lapidibus fabricatus ex-  
istebat: in altitudinem hominis cum dimidio, qui incipiebat ab vno montium, & ad aliū protendebatur: & erat latitudinis vi-  
ginti pedum: in cuius muri summitate gradum constituerant ad pedem cum dimidio: in quo dimicantes, & lapides eiici-  
entes consistere possent: & illius ingressus non erat ampli⁹

*Omnia con-  
fessio data.*

*Nota Arcem  
munitissimā.*

*Prouintiales  
Tascaltecal  
sunt hostes do-  
mini Monte  
Zuma.*

*Nota: muri  
mirabiliter ab  
Indis fabrica-  
tum.*



**Cōstituta bel-**  
**la inter Pro-**  
**uincia Tascal-**  
**tecal: et mōte**  
**zuma.**

**Cōsiliū ho-**  
**minū e Cin-**  
**pual Cortes-**  
**is datum.**

**Ingressus**  
**Hispanorū i**  
**provincia**  
**Tascaltecal.**

**Pugna inter**  
**Hispanos: et**  
**Indos e tas-**  
**caltecal.**

or decem passuum spatio, & hoc ingressu murus duplicabatur ad formam antemuralis, & ingressus non rectus, sed inobliquū ductus, a quibus sciscitatus sum, in quem usum murus ille ibi foret constitutus: retulere ea de causa fabricatum, quoniam in confini- bus illius Prouintiae Tascaltecal constituti erant, quae Domino Monte Zuma aduersabatur, & illi hostes esse consueuerant, & incolae eiusdem uallis assidue illis bellum inferebant, & me hor- rati sunt, postquam ad videndum Monte Zuma eorum Dominum proficiscebatur: nullo pacto inimicorum suorum Regionem attin- gerem: quoniam pessimi exstebant, & forte aliquid mali, & in- commodi mihi, & meis inferre possent: & illi me semper per Re- gionem Domini Monte Zuma deducendum curarent: & in ea semper optime reciperet, & commode hospitarentur: Illi vero e Cinpual, quod nullo pacto eorum consiliis parerem admonere, sed per Regionem Tascaltecal prosequi deberem: quoniam quic- quid illi mihi suggererant, eo animo factitabant, ut ab illius Pro- uintiae amicitia segregarer, omnesque illi e Monte Zuma erant iniqui, & proditores: & si eorum verbis fidem adhiberem, eo me deducerent, unde postea exire non possem: Et quoniam ego plus fidei adhibebam hominibus e Cinpual, quam e Monte Zuma, eo- rum Consilio adhaesi secutus inceptum iter per Territorium Tas- caltecal: Commilitones meos maiori cura, & industria, quibus fieri potuit conducebam, & forte fortuna septem comitatus equi- tibus antecedebam quasi media leuca spatio, illud animo uol- uens, quod mihi postea occurrit, ut Regionem perlustrarem, quod si quid eueniret, mihi tempus ad colligendos, & ad pugnam or- dinandos milites suppeditaretur: Postquam fueram per leucas qua- tuor progressus, in cuiusdam parui collis ascensu duo ex meis e- quitibus conspexere Indos aliquos uenientes pinnas capitibus suis gerentes, quibus maxime in bello ad ornatum utuntur, en- sibus, & breuibus parmīs fulcitos, qui quamprimum equites vi- derunt, dederunt terga fugae: tunc temporis ad eos aduolaui, eos- que reuocandos commisi, & quod minime timerent significavi: eo pac- to ad eos profecti fuimus, erant numero quindecim, qui se illico constipauere, ut nobiscum certarent, & uociferare ceperunt innu- entes, quod illi, qui in valle quadā latebant eisdem subueniret, & adeo nobiscum uiriliter decertauere, quod duos equos perimerent, & tres vul- nerarunt, & duos equites: isto interim prodire ad Quinq; Millia hominum, et hoc instanti aduenerunt octo ex meis equitibus, praelium iniuimus, & aliquando eos retrocedere coegimus, donec aduērent Hispani,



# VI

quibus nunciatum miseram equitem ex meis, ut properarent: & eo in certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipsos interfecimus ad sexaginta sine aliqua nostri iactura, aut incommodo, quamuis uiriliter, & audacter pugnarent: tamen cum essemus equites, poteramus in eos irruere: & tuto retrocedere, audito nostro aduentu abiere: (erant enim pauci numero) post eorum discessum uenerunt ad nos nuncii, qui se missos a Dominis illarum Prouintiarum asserebant: & cum illis duo ex nunciis, quos iam commemorauimus ad Prouintiam Tascaltecal destinasse asseuerantes, quod Domini Prouintiarum eorum, quae successerant, erant penitus insontes: quoniam erant communitates, & illud sine illorum consilio perpetraverant: & maxime contristabantur offerentes se ad equos occisos persoluum, & mei amicitiam admodum cupiebant: & ad eos absque metu fraudis proficisceretur, quoniam leto, & grato animo me susciperent, Respondi, quod illis gratias maximas agebam, uolebamque eorum morem gerere uoluntati: ea nocte mihi, & sociis necesse fuit in campis degere per leuissimum spatium, ubi ea uenerant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, cum quoniam milites itineris labore premebantur, ibi dispositis uigiliis, & excubiis tam equitum, quam peditum, donec illa lucefceret constitimus: & inde agmine composito (ante, & retro, qui agmen tutarentur collocatis militibus, & praeventibus praecursoribus) discessi, & orto iam sole cum ad paruum Oppidulum peruenissem, alii supradicti duo nuncii ex Tascaltecal mihi flentes obuii facti sunt: & indicarunt gentes illas, ut eos interimerent, illis uincula iniiecisse: & ea nocte furtim aufugerant: non per binos lapidis iactus apparuit multitudo Indorum optime armatorum, & elato clamore percellari nobiscum cepere sagittas, & iacula in nos proiciendo, ego adhibitis interpretibus, quos mecum adducebam, assistente notario eos monere cepi, me secum pacem desiderare: quanto plus monebam, tanto plus armata manu contra nos instabant: & uiso quod monitiones non proderant, cepimus nos defendere, & eosdem offendere, quantum uires suggerebant: & sic certando, nos deuenimus intra forte Centum Millia armatorum bellatorum, qui nos undique circumdederant: Certauimus acriter ea die usque ad horam ante solis occasum: quia eo tunc hostes se recepere: & sex Bombardis, sex pixidibus, quadraginta balistis, Tredecim equitibus, qui supererant, & supranominatis peditibus multum hostibus damni, & terroris inieci absque meorum iactura, & detrimento praeter laborem pugnandi, Sitim, & Famem,

Indorum legationem ad Hispanos.

Cortesi legationem Indorum responsio.

Certamine cum Indis Hispanis.

Centum Millia Indorum pugnant cum Hispanis.



Egressus Hy-  
spanorum Ca-  
stris ad hosti-  
um damna.

Indi Castra  
Hyspanorum  
oppugnant.

Secundo Hy-  
spanorum Ca-  
stris egressus  
ad hostiū dam-  
na.

Legati Indo-  
rum ad Hy-  
spanos pacem  
petentes veni-  
unt.

et uere apparet, ea die Deū Optimū, Maximū pro nobis cōtra  
hostes nostros pugnasse: cum in tanta hominum multitudine tā  
ardenti animo, & dexteritate ad bellum concitata, & tot generib⁹  
ammorum fulcita illesi permanferimus, & liberi: Ea nocte castra  
posui ad quandam paruam turrim in proximi collis vertice con-  
stitutam: quæ Diis suis erat dicata: Die illucescente (quoniam ip-  
se eis bellum inferebam) tormenta cum ducentis uiris in castris  
reliqui, & tredecim equitibus, & Hyspanis centum una cum  
quadringētis Indis, quos a prouincia Cinpual eduxeram ad eo-  
rum damna profectus sum: Anteq̃ hostes sui colligendi copiam  
haberent, sex pagos igne consumpsi usq; ad centum habitatioēs  
pro quolibet cōtinentes: & captis forte tricētis utriusq; sexus per-  
sonis meos sospites in castra reduxi, quāuis usq; ad ea nobiscum  
certando insecuti fuerint: Postero autē die summo mane forte Cen-  
tum, & quinquaginta millia hominum castra nostra adorti sunt,  
& tanta erat hostium multitudo, ut illis loca omnia operirent, &  
tam audacter, & strenue adoriebātur castra, ut illorum aliqui ea-  
dem ingressi fuerint, & in eis cum Hyspanis congregiebantur,  
in eos irruimus: & ita Deo Optimo, Maximo opē ferente effeci-  
mus, & quatuor horarum spatio castra nostra ita munita reddidi-  
mus, ut nobis in eis consistentibus nullo pacto damnum inferre  
possent, quous sepius in nos irruerint, & sic nos pugnautes in noc-  
tem fere detinere, qua appropinquante retrocessere: Secundo  
die postquā ad turrim castrametatus fueram, ante lucem magno  
omnium silentio, adeo quod nullus hostium rescierit, cum equi-  
tibus, centū peditib⁹, & Indis amicis meis castris egressus sum,  
& discurrens ad decē colonias igne consumpsi, quarum una ascē-  
debat ad ter mille domos: & cum habitatoribus illius coloniae tūc  
nobis pugnandum fuit, quoniā prēter eos, nullus nobis erat mo-  
lestus, cum reliqui abessent: & quia Sanctę Crucis insignia prē-  
cedebant, & pro Catholica fide, & pro Celsitudinis vestrę Rega-  
li seruitio pugnaui⁹, Omnipotēs tot vires feliciter subministra-  
uit, q̃ absq; nostro incōmodo ex eis multos neci dedimus: & ante  
meridiem maxima hostium multitudine vndiq; affluēte adepta  
iam victoria in castra nos receperam⁹: Tertia autem luce Lega-  
ti ab eisdem Prouintiarum Dominis ad nos conuenire asseren-  
tes, uelle Maiestati vestrę subiici: & mihi esse amici, rogantes in  
super, ut illorū commissis erroribus indulgerem, cibariaq; & alia  
ex plumis, quibus illi utuntur, & pennis fabrefacta, quę apud  
eos maxime estimantur nobis attulere: illis responsum benignū



## VII

reddidi commemorans eos minus belle fecisse, tamen eos in ami-  
cos suscipiebam, indulgebāq; omnibus, quę contra me ppatra-  
uerant: Quarto die in castra nostra introiungere quinquaginta In-  
di, & prout elicere potui inter Incolas omnes maxime auctori-  
tis, qui afferendorum cibariorum gratia aduentasse simulabant,  
circumspiciebantq; curiose nostrorum castrorum ingressū, egres-  
sumq; & casulas quasdam, quibus inhabitabamus: Illi vero e  
Cempual me secreto monuerūt, ut animaduenterem, quoniam illi  
erant, animo iniquo, & nulla alia de causa in castra nostra perue-  
nerāt, nisi exploratū, quib9 modis nobis maxime obesse possent,  
& pro comperto haberem, eos nulla de alia causa eo aduentas-  
se, Ego unum ex ipsis secreto capiendū curavi, & adeo secreto, q  
nullus sociorū pręsensit, & adhibitis interpretibus illi timorem  
inieci, ut de his, quę ab eodem peterem, uera referret, qui mihi faso-  
sus est, q sintegal prouintię illius supremus dux, & pręfect9 ma-  
ximis hominū copiis post collem contra Castra nostra latebat,  
ut futura nocte nos incautos adoriretur, assererat enim, q iam  
tribus diebus nobiscum periculum certando fecerat, nil tamen p-  
ficere potuerat, & admodum optabat nobiscum noctu congregi,  
ne equites nostri, tormēta, & enses commilitonibus suis terrorem  
inferrent, & ipsos castra nostra exploratum destinauerat, & lo-  
ca, p quę ad nos facilis esset ingress9, & quo pacto eas casulas cō-  
burere possent: & illico alium capiendum curavi ex eisdem quinq-  
uaginta, & eadem, quę a primo audiueram secundus quoq; nar-  
rauit, & eisdem uerbis, & postquam illi duo erant conformes, alio-  
os quicq; & postremo reliquos oēs quinquaginta capiēdos cōmisi, &  
eisdem manus amputandas curavi, eosq; ut Domino suo signifi-  
carent, dimisi, q die noctuq; & quodocunq; ad nos proficisce-  
retur, experiretur, quales essemus futuri, tutiora castra nostra red-  
didimus, & milites in locis necessariis collocaui, & hac sententia  
fuimus, donec nox superueniret, qua secuta hostes iam binis Val-  
libus, ad quas se secreto peruenturos putabāt, ut nos circundarēt,  
& propius accederent, ut illud, quod animo proposuerant, exe-  
cutioni mandarent, collē descendere cęperunt: Cum iam ad om-  
nia accinctus, & paratus existerem, mihi uisum est, si eos castris  
nostris appropinquare permittere, aliquid incōmodi nobis facil-  
lime euenire posset, quoniā nocte non cernentes milites, qui me-  
cum essent, deposito timore in nos irruerent: & etiam, quia nostri  
milites Hyspani plus timoris haberent eos nō uidendo: & pręte-  
rea timui, modo aliquo casulis nostris ignem iniicerent: quod si

Hactenus est  
Cempual 2mo  
rezuma. qd i-  
ta erat in libro  
manu scripto  
transmisso.

Cortesi cir-  
cumspectio a-  
re q castra sua  
Indi aggredi  
antur.

Occurrant hos-  
tes, ut Hyspa-  
nos noctu in-  
cautos adori-  
antur.

Quinquagin-  
ta Indis ex-  
ploratoribus  
manus ampu-  
tantur.



Progreditur  
e castris contra  
Iudos Corce-  
lius solis equi-  
tibus

Castris egre-  
ditur Corce-  
lius ad indorū  
damna.

Pacē suppli-  
ces a Corcelio  
indi exposcit.

Reuertit a  
depra victoria  
in castra Cor-  
telius.

euenisset, tanto incōmodo nobis fuisset: q̄ null⁹ nostrū enadere  
valuisset: constitui equitibus, ut eos deterrerem, turbareq̄, in  
hostes impetū facere, quod ex sententia successit: Nam quam  
primū nos contra eos equitib⁹ sine timore, aut clamore, audacter  
irruentes audiuerē, depositis armis per montes sese deicere, &  
tanta multitudo se deficientiū fuit, ut illis plena esset omnia cir-  
cum uicina loca: dimiserunt etiā cibaria, quæ secū attulerant, quib⁹  
bus uti uolebant, si nocte ea nos non debellassent, aut penitus  
eradicaſset, & eo pacto tuti remansim⁹: his cōfectis aliquot di-  
eb⁹ castris nos cōtinuim⁹, & ea egressi non sum⁹, nisi circū circa,  
ut quorundā Indorū ingressū tueremur, qui nobis prēlia leuia  
maximis clamorib⁹ inferebant, & aliquam diu fuimus in castris  
non sine mēore. Postea uero una noctium acceptis centū pediti-  
bus, equestrib⁹ omnibus, & Indis mihi amicis post custodiā pri-  
mæ uigiliæ castris exiui, & postq̄ aberam per spaciū unius leu-  
ex a nostris Castris, quinq̄ equites cum equabus, quibus insi-  
debāt, corrucere: quæ nullo pacto ulterius progredi potuerūt, & eos  
in castra remisi cohortantib⁹ sociis, ut ipse cū eisdem reuerſi de-  
berē, quia illud malo omni ascribebāt, ego uero animo uoluens  
deū prēſe naturæ, iter incēptū proſecutus sum, & anteq̄ illuce-  
ſceret, inuaſi duas colonias, in quibus multos interemi, eas tamē  
igne concremari non sum paſſus, ne uiſo incendio me ad eſſe re-  
liquæ colonię, quæ proximę erant, prēſagirēt: Et postq̄ dies ad-  
uenerat aliā coloniam adortus sum, adeo latā, q̄ ut ex inueſtigati-  
one poſtea per me diligenter facta cognitū eſt, in ea erant uiginti  
millia domorū: illi incauti, & ad talia imparati, inermes exhibāt  
domibus, & feminæ pueris mixtæ nudę paſſim per uicos cerne-  
bantur, quibus damni inferre ex perā: uidentes, q̄ nullo pacto  
obſiſtere poterant, aliqui ex primatibus dictæ colonię ad me  
ſupplices uenere, rogantes, ut ulterius eiſdem damna inferri nō  
paterer, quia uolebant Maiestati ueſtræ ſubiici, & eſſe mei ami-  
ci, & q̄ optime conſiderabāt eos ſui damni fuiſſe auctores, quo-  
niam uerbis meis fidem non adhibuiſſent, ſed poſthac optime  
cognoſcerē, eos pręceptis meis obtemperatū iri, & eſſent fideles,  
& uere Maiestatis ueſtræ ſubditi, & depositis armis, ad quatuor  
millia hominum mihi præſto fuere, & optima ad quendam fon-  
tem cibaria nobis attulere, & ſic eis pacificis relictis, in castra ſum  
reuerſus: in castris exiſtentes maximo timore percuſſos offendi,  
ſuſpicātes aliquid mali nobis eueniſſe, ppter dictorū equū lapſū,  
qui in castra cū equab⁹ ſuis redierāt: qui audita uictoria, quā Dei



clementia nobis concesserat, & nostrę amicitia fuerat coniunctę  
 coloniar, maximo gaudio repleti sunt: Et sciat Maiestas Vestra,  
 qđ null9 nostrũ erat, qui non maxime sibi timeret, cum tantũ in  
 eorum prouintiã penetrassemos uideremus, & in tanta, & tali ho-  
 minũ multitudine, & sine aliqua spē subsidii, & adeo, ut propriis  
 auribus audiuerim, & dicebãt in suis colloquiis, & publice Pe-  
 trus Carbonero, qđ ego eos illuc deduxerã, unde nunqđ exirent, &  
 plus dum colloquerent milites in casula quadã, nec me cerneret,  
 ausi sunt dicere, qđ si parũ prudēs existebã, & eos, unde exire nõ  
 possent, collocare uellem, illuc subsequi non deberent, sed ad na-  
 ues reuerti, & si secũ ire uellem, poterã, sin minus me ibi desere-  
 rent, & prius, ut huic illorũ opinioni acquiescerẽ, institere. ego  
 eos iubebam bono esse animo, & qđ recordarentur se vestra Ma-  
 iestatis subditos, & qđ nunqđ Hyspani alibi animis defecerant, &  
 eram9 in ea felicitàte, ut acquirere possemus Maiestati Vestra  
 maiora regna, & imperia, quã in uniuerso terrarũ Orbe compe-  
 riãt, & tales nos pręstare oportebat, qđles decet optimos, & Chris-  
 ticolos contra infideles pugnantes, & qđ in alio sęculo summã fa-  
 licitatẽ acquirerem9, & in hoc maiori potiremur honore, & gloria  
 quam aliqua unquã natio fuerit hacten9 cõsecuta, cõsiderarẽtqđ  
 Deũ Optimũ Maximũ, cui nil impossibile, nobis adesse, quod  
 luce clarius cõsiderare poterãt ex uictoriis, quas eius auxilio ob-  
 tinuerant, quibus tot hostium periere, & ex nostris null9 penit9:  
 Dixi pręterea multa in hanc sententiam, & certe Regali Maiesta-  
 tis Vestra fauore animis maxime resipiscere cęperũt, eosdem in  
 meã sententiã traxi, mihiqđ obediẽtes reddidi, & ad finẽ inceptis  
 nr̃is imponendũ paratos disposui: Postera uero die hora decima  
 ad me profectus est Sicutengal totius illius Prouintia Dux, &  
 pręfectus, cũ Quinquaginta ex primatib9 eorũ & Magiscacin,  
 quę primaria dignitas est totius illius prouintia, & aliorũ pluri-  
 morũ Principũ, & Dominorũ in ea nomine, deprecari sũt, ut eos  
 in Celsitudinis uestre regale seruitiũ reciperẽ, et meã amicitia, su-  
 is qđ pręteritis errorib9 parcerẽ, quoniã illi nullã nostri noticiã, aut  
 cõsuetudinẽ pri9 habuerãt, nec qđ essem9 cognouerãt, modis tamẽ  
 omnibus tam die qđ noctu periculũ fecerãt, ne alicui subicerent,  
 nullo enim unqđ tẽpore dicta prouintia alicui inserviuerat, nec  
 aliũ externũ habuerat, aut habebat in Dominũ: sed ab hominũ  
 memoria semper liberi uixerant, & semper se defenderãt ab illo  
 potẽti Domino muteezama, & illi9 patre, & auo, & quãuis illa  
 prouintia tota esset illi subiecta: eosdem tamen subiectos nunqđ

Hyspanorum  
 militũ meritis.

Portas Hys-  
 panos Cor-  
 tesi ut depõ-  
 ro timore su-  
 sceperunt iter p-  
 sequantur.

Concludunt  
 Hyspani mili-  
 tes uelle Cor-  
 tesi incepta  
 protequi.

Ciuitas et as-  
 calrecal semp  
 libera rixerat.  
 nec alicui se sub-  
 diderat ante  
 Cortesij adue-  
 tum.

Qualiter illi e  
Zacatecal  
claudebantur  
a Prouincis  
domini muree  
suma.

Verba Corte  
si ad Nicola  
e Zacatecal.

Subiungitur  
Corteſio Ni  
cole e Zacate  
cal.

In castra Cor  
teſij venit do  
mini Zacate  
cal rogando  
ut ad ciuitate  
pſificetur.

facere potuerat: quamuis undiq; circumdarentur, & nullū a pa  
tria exitum obtineret, & nullū salis usum habebat, quia in sua p  
uincia non cōficiēbatur, nec mittebāt extra prouinciā eos emp  
tum proficisci: nec utebantur uestibus bombycinis, eo namq; lo  
ci non nascitur ob intensa frigora, & aliis plurimis rebus ad usū  
humanū necessariis carebāt: quia undiq; claudebātur: quē oīa  
placide, & ex animo patiebantur, ne alicui subiicerentur, & idē  
mecū agere omnibus uiribus fuerant experti, & aperte uidebāt,  
q; oīa quē experti erāt, nec illorū uires eis dē pdesse, potuerāt, &  
malebant Vestre Maiestati subiici, q̃ crudeliter trucidari, & do  
mos suas destrui, uastariq;, & coniuges, liberosque abduci, ego  
Respondi, q; ipsi cognoscere poterant, ipsos met eorū damnis  
fomenta prestisse: Ad eorū prouinciā ueluti amicam, propi  
tiam, & fauorabilē uenire cogitabā, Quemadmodū illi e Cempo  
al multoties retulere eos, esse, & esse desiderare, & propterea  
premisserā nuncios meos, ut eos de meo aduentu certiores face  
rent, & amicū meum animū in eos demonstrarent, quēadmodū  
ex illis e Cempoal gratū esse perceperā, me sine aliqua responsio  
ne, & line metu procedentē fuissent aggressi, & duos ex equis  
interemissent, & alios uulnerassēt, & postq; mecū pugnauerāt  
legatos suos ad me destinauerāt, gesta illa omnia illis insciis, nō  
sui uoluntate, aut consilio processisse asseuerātes, & q; cōmunita  
tes quādam illis incōsultis motē fuerant, & illi eas iam redargu  
erant, & meam amicitiam desiderabant, & ipse crediderā ea ue  
ro animo profecta, responderam per eos proposita, mihi cordi es  
se, & libere sequenti die, tanq; ad amicos, hospitātū ueni apud  
eosdem, & qualiter tota sequenti die me in itinere quoq; oppug  
nauerant, donec nox superuenisset: aliaq; omnia, per eosdem cō  
tra me gesta, & perpetrata, recensebā: quē, ne Maiestatis Vestre  
sacras aures obtundam, pretermitto, & Conclusiue, illi remanse  
re subditi Maiestatis Vestre & se, & bona eorū eidem Maiesta  
ti Vestre obtulere, & tales hactenus inueni, & in futurum me  
inuenturum spero, pro ut in progressu latius Maiestati Vestre  
patebit, ea turri, & castris eisdem me continui diebus sex, cū ad  
huc illis nō cōfiderem, nec recedere uolui, quamuis pluries ipsi  
enixis precib; efflagitassēt, ut accederē ad quandā magnā Ci  
uitatem, ubi uniuersi illius prouincie procures, & Domini reside  
bant, donec omnes illi Domini ad castra me rogatum uenerint, ut  
Ciuitatē ingrederer, & meli9 necessaria in Ciuitate, quam in ca  
stris suppeditarent: Et moleste ferre dicebāt postq; eorū eram ami



cus tam malū fuisset sortitus hospitium: Ideo eorū precibus uic-  
tus, Ciuitatem sum ingressus, quæ leucas sex aberat a dictis cas-  
tris, & turri, quibus cōfederam, quæ Ciuitas est adeo ampla, &  
admirabilis, q̄ quamuis plurima, quæ recensere possem præter-  
mittā, tamen illud adhuc incredibile uideatur, quoniam eam at-  
bitror esse ambitu latiorē Granatensi Ciuitate munitiorēq̄, &  
tam cōspicuis, & forte opulentiorib⁹ edificiis, & maiori populo,  
quam erat Granata, eo tempore, quo a nostris e matorū faucib⁹  
erepta est, & multo abundantior reb⁹ patriis, ut pane, auibus,  
piscibus, tam ex fluminibus, q̄ lacub⁹, & his, quæ in uenatio-  
nibus capiuntur, rebusq̄ aliis, quibus pro ipsorum uictu fruunt⁹  
optimis: Hac in Ciuitate est forū, in quo quotidie cernūt ultra  
triginta millia hominū euentium, & uendentium, ultra alia pluri-  
ma parua fora, quæ in Ciuitate reperiuntur, hoc in foro habent  
omnia indumentorū genera uenalia, quibus illi uti consueuerūt,  
sunt ibi loca disposita ad uendēdū aurū, argentū, lapillos, aliaq̄  
genera emblemātū, & plumarū, tam bene cōparatū, ut in nullis  
foris aut plateis uniuersi terrarū Orbis ornatiores comperiri pos-  
sent, sunt ibi uenationes adeo aptæ, ut nullis optimis ex Hyspa-  
niis, cedere debeant: uenduntur holera, & herbae medicinales  
ligna, carbonesq̄, in bona quantitate: habentur balnea, & deniq̄  
inter eos uiget aspect⁹ cuiuslibet boni ordinis, & regulæ, & est na-  
tio multæ rationis, & talis, q̄ melior sibi in Africa non esset cōpa-  
randa: ista Prouincia habet ualles, planiciem, ornatas, labora-  
tas, & seminatas, adeo q̄ nil a cultura uacat, & ut colligere potui.  
gens ista sequitur Venetorū, Ianuensium, Pisanorūq̄ regimen,  
Quoniam nullū habent Dominū, plurimi sunt Domini, omnes  
in eadem Ciuitate morā trahentes, Incolæ patriæ sunt coloni, &  
istis Dominis subiacent, & quilibet proprias habet Ciuitates,  
sed unus plus alio, & pro negociis emergentibus, & bellis in unū  
conueniunt omnes, & suis rebus consulunt, & constituunt, arbi-  
tramur eosdem ordinem aliquē in administranda Iusticia, & ut  
mali castigentur, obtinere: quoniam quidam ex suis incolis, unū  
ex nostris, subtraxerat aliquid auri, illud nunciaui eorū Magis-  
tacin, qui est maior inter eos, illi diligentia omnem adhibuerūt  
& eundem insequendū curarūt, usque ad quandā Ciuitatē, quæ  
adiacet prouinciæ illi, Churultecal nominatā, illūq̄ reduxere, &  
ad manus meas redigere, una cum auro, & dixerūt, ut illū puni-  
rem, ego gratias egi, q̄ eam adhibuisset diligentia, & respondi, q̄  
postq̄ illi erāt in sua prouincia illū corrigerent secundū eorū mo-

Ciuitatē Zaf-  
caltecal ingre-  
ditur cū Hys-  
panis Corte-  
suo.

forū in hac ci-  
uitate mirabi-  
le.

Mora Ciuita-  
tem Zascalte-  
cal Republica  
uiuere.

Magistacin  
uocatur Ciui-  
tatis Zascalte-  
cal Primaria  
dignitas.

Modus quo  
pununtur fu-  
res in ciuitate  
Tascaltecal.

rem, nolebāq; me ingerere ad puniēdos suos existēs in sua Proui-  
tia: Illū recēpere, & p̄cone p̄uio, qui delictū eius alta uoce  
recensebat, p̄fatū magnū forū cogebatur circumire, & eo pacto  
illū sistere iussere ad molem quandā ad instar theatri, quā itabat  
in medio dicti fori. P̄eco uero dictā molem ascendēs, reiterato il-  
lius delictū, & crimen alta uoce recensebat, & illius caput ligno  
in modum mallei in sūmitate rotunde fabrefacto, percussere, eo  
nec animā omnib⁹ uidentib⁹ redderet, uidimus p̄terea pluri-  
mos carcere tētos, quos aiebant ob furta, & alia per eos cōmissa  
crimina detineri: In hac Prouintia secundū cōputationē, quā dili-  
gēter fieri curauī, sūt Cētū, & Quinōgita millia domorū, una cū  
alia parua prouintia eidē adherēti Gnāincāgo nūcupata, qui eī-  
dem legib⁹, & cōsuetudine uiuunt, sine Domino, Qui & non mi-  
nus subditi sūt Regali Maiestatis Vestre coronę, q̄ illi e prouintia  
Tascaltecal

Muneri mag-  
ni dñi Mutec-  
zuma ad Cor-  
tesium.

Munera a nō-  
bis dñi Mu-  
teezuma Cor-  
tesio data.

¶ Cum essem Serenissime, & potētissime Domine in castris  
bella gerens cū Incolis istius patrię e Tascaltecal Quatuor ex  
potentioribus subditis Domini muteczuma ad me profecti sunt  
cū ducentis eius familiaribus, & dixerunt ea de causa aduērasse  
ut mihi nunciaret, qualiter eorū Dominus Maiestati Vestre sub-  
iici desiderabat, & mecū inire amicitia, & quid sibi constituere  
pro annuo censu Maiestati Vestre persoluendo desiderabā, tā  
in auro, argento, uestimētis sericis, & Bombicinis q̄ aliis rebus,  
quibus prouintia abundaret, quā omnia impartire, dū modo  
ei⁹ prouintiam, non ingrederer, & illud tantūmodo desiderabat  
quoniam sua prouintia erat sterilis, & commercatibus non af-  
fluebat, & moleste ferret, si aliquid incommodi, aut penurie  
sustinerem Vna cum consiliariis meis: & eisdem ad me de-  
dit ad mille pondera auri, & rotidē uestes ex bombee, quib⁹ illi  
maxime uti solent, hii mecū degere pro maiori parte illi⁹ belli,  
& perbelle uidere potuerūt, quantū Hyspani ualeant, & inter-  
fuere, dū pacem, & fœdus cum illis Dominis e Tascaltecal ini-  
uimus, & ad quā Domini, & uniuersi Incolæ sese obrulerāt Ves-  
tre Maiestatis seruitia, & ( prout uidebat ) eis huiusmodi max-  
ime displicebāt, quia uariis modis me secū abducere tentarūt, af-  
ferentes promissa, & oblationes, quas illi Domini, & incolæ fe-  
cerāt, nō fore ex animo, nec sincere amicitia cōtraxisse, & illud, ut  
libere ipsis cōfiderē, ostēdebāt, ut postea tuto, mihi incauto, ifidi-  
arētur, Incolæ uero e Tascaltecal, pluries me admōuerāt, ne sub-  
ditis Dñi muteczuma aliquo pacto cōfiderem, quoniā crāt uere



**X**  
 proditores, & omnia fraudulē agebāt, & Domin⁹ illorū, fraudi-  
 bus uniuersā illā Prouinciā ditioni suæ subegerat, & me admo-  
 nere voluerāt sicut facereteneſ ueri amici, & qui diu cognouerūt  
 muteezuma, Visa dissensione, & simultanib⁹ ambarū partiū in-  
 de nō parū uoluptatis sū. cōsecurus, quoniā multū ad rem meā  
 ea pertinere cognoscebā, & facillime habere aditū ad illos subigē-  
 dos, iuxta id cōmune adagiū: Ex monte procedit, quod montem  
 cōburit, etiā mēte reuoluebā illud Sacri Euangelici uerbi dictū,  
 Omne Regnū in se diuisū desolabit: modo tñ hos, modo illos  
 secreto alloquebar, & gratias unicuiq; agebā de illorū optimo,  
 animo, cōsilio, & admonitione, & plus me amare p̄sentes, &  
 quos alloquebar profitebar, q̄ alios qui aberant, & de quibus  
 maledicebāt: Fuimus in hac celebri Ciuitate dies uiginti, & nun-  
 cii muteezuma, quos apud me fuisse superius retuli, me horatī  
 sunt, q̄ proficisci deberē ad Ciuitatem Churultecal, quæ aberat  
 per leucas sex, & Ciues, & incolæ illius, erant maxima amicitia  
 cōiuncti Domino corū muteezuma, & ibi ipsius animū facilius  
 cōprehendere possem, utrum desideraret, proficisceretur ad suam  
 prouinciā, & q̄ aliquis ipsorū ex ea Ciuitate posset ire allocutum  
 eorū Dominū, significatū ea, quæ ego iniunxissem, & reuerti cū  
 responso, & cōpertum habebāt alios nuncios me in ea p̄stola-  
 ri, ut collqueremur, eis responsū dedi, mihi placere illuc proficis-  
 ci, & quadā die, quam eis dē indixi recederemus, postq̄ uero Do-  
 mini e Tascaltecal rescuere ea, quæ cū p̄dictis nunciis egerā,  
 & cōstituerā discedere ad illā Ciuitatē, me maſtitia pleni cōuene-  
 re rogantes, nullo pacto illuc proficisci deberē, quoniā iam mihi  
 insidias p̄parauerāt, ut me una cum cōmilitonib⁹ neci darent,  
 & ad hoc negociū ipse muteezuma, ex prouincia dictæ Ciuitati  
 cōtermina, destinauerat ad quinquaginta millia hominū, & cōsti-  
 terāt per duas leucas a p̄fata Ciuitate, & ipsi obsidebāt iter cō-  
 suctū qua proficisci deberē, & nouum cōstruxerāt, altis fossis re-  
 fertū, in quib⁹ p̄acutæ sudes fixæ, solo cōtegebātur, ut equi in  
 eas p̄cipitarētur, & eo modo cōfoderētur, & ex industria mul-  
 tos uicos obstruxerāt, & in sup̄mis, & subdialib⁹ domorū pau-  
 mētis lapides undiq; cōgesserāt, ut nos Ciuitatē ingressos capere  
 possent, & deinde de nobis ad libitū disponere, & ad detegendā  
 ueritatē eo uteretur argumēto, q̄ nunq̄ Domini illius Ciuitatis me  
 uisū, nec allocutū uenerāt, cum iam diu uenisset illi de Gnasan-  
 cigo, qui plus aberāt, q̄ ipsi: & mitterē eos euocatū, & uiderē an  
 euenirent illis gratias ingētes egi, & ab eis petū mihi aliquos.

Incolarum e  
 Tascaltecal  
 uerba ad Cor-  
 tesium ut Do-  
 mino Mutee-  
 zuma nō confi-  
 dar.

Hora pulchrā  
 adagium.

Alloquuntur  
 Incolæ e Tas-  
 caltecal Cor-  
 tesium super  
 Dño Mutee-  
 zuma.

Apperunt in-  
 sidias Incolæ  
 e Tascaltecal  
 per Muteezu-  
 ma Cortesio  
 paratas.

**Aduentus nū-  
ciorum ciuita-  
tis Churultec-  
cal ad cortesiū**

**Verba Cortes-  
ij ad nuncios  
e Churultecal**

**Ordinatur cor-  
tesius se castra  
cōtra ciuitatē  
Churulteca  
moturum.**

**Cortesi⁹ ad ci-  
uitatem Chur-  
ultecal p̄ficis-  
ci constituit.**

cōcederēt, qui eosdē meo nomine rogatos haberēt, ut ad me prō-  
ficiscerent, habebā enim quadā, quæ cum illis cōmunicare desy-  
derabā Cōmodū Maiestatis Vestræ cōcementia, eisdē nunciis  
causā mei aduēt⁹ explanauī, ut eā illis enarrarēt, qui nuncii eo sūt  
profecti, & mandata mea exposuere Domini illius Ciuitatis, &  
secū aduenerūt tres personæ, haud magnæ existimationis, & re-  
tulere, nomine Dominorū illi⁹ Ciuitatis aduentasse, & eos nō  
potuisse ad me proficisci assererāt, quia aduersa detinebātur ua-  
litudine, Illisq; intentionē meā ad illos perferendā exponerē, Illi  
autē ex Tascaltecal mihi significarūt, eos esse inter Ciues nullius  
auctoritatis, & prædicti ciues me inuidere uidebant, & eis fidem  
non adhiberē, nisi Domini Ciuitatis ad me Personaliter proficis-  
cerētur: eosdē nuncios audiui, & respondi, q̄ tam alti, & potentis  
Principis (qualis est Maiestas Vestra) legatio, humilibus perso-  
nis exponi nō debebat, & nedū ipsi nuncii, sed & ipsorū Domini  
uix erāt tantę dignitatis, quib⁹ dicta legatio a me explicari de-  
beret, & propterea iubebā, q̄ triū dierū spacio corā me cōparerēt  
Vestræ Maiestati obedientiā præstituri, & in subditos se subiec-  
turi, præuia protestatione, q̄ si eis assignato termino nō cōpare-  
rēt, Castra mea in eos mouerē, tanq̄ contra Maiestatis Vestræ re-  
belles, & subiici recusantes diuioni Maiestatis Vestræ, & ad hāc  
causā misi mandatū manu propria, & notarii subscriptū, cū lata  
cōmissione Vestræ Maiestatis, in eodem causā mei aduentus cō-  
memorādo, & q̄ istę Prouintię, & multę alię erant Vestræ Ma-  
iestati subiectę, & illi qui libenti animo uellent subiici Vestræ  
Maiestati, bene a me haberētur, & eos maximis eam prosecu-  
tus honorib⁹, & fauore, & contra, rebelles: Sequenti uero die  
uenerunt ad me fere omnes Domini dictę Ciuitatis se excusātes,  
q̄ si prius non uenerant hoc euenisse inde affirmabant, quia illi ex  
puitia, in qua morabar, erāt eorū hostes, & nō ausi fuerāt eo acce-  
dere, quia se fore tuos nō arbitrabātur, & q̄ aliquid mihi detulis-  
se debuissēt cōtra eos, animo arbitrabātur, sed illis fidē adhibe-  
re nō deberē, tanq̄ ab hostib⁹ eorū nois plata, & q̄ nō ita erat, &  
secum ad eorum Ciuitatē accederē, ibi cognoscere prolata per  
eorū hostes esse falsa, & uera esse, quæ ipsi proponebant, & ex  
nunc Maiestati Vestræ se subiiciebant, & permansuri erant, &  
q̄ parerent, & omnia quę Maiestatis Vestræ nomine imposuissē,  
parati erant cōtribuere, & oīa hęc notarius, interpretibus adhibi-  
tis, scriptis demādauit, & tūc cū eisdē proficisci cōstitui, partim ne  
aio defecisse uiderer, partim quoniā ibi sperabā posse oīa feliciter



# **XI**

que mihi incumbebat, componere cum muttezuma, quoniam illa Ciuitas est cotermina illi prouintie ( in relatu est ) subiecti enim muttezuma, illuc tuto proficiscebantur, & e contra cum in eorum itinere nullum obftet impedimentu: qua re cognita Domini e Tascaltecal maxime indoluere, & multoties me multu errare affirmarunt, & postq iam se Maiestati Vestre dediderant, & meam amicitia inuierant mecu ire uolebant, & omnib9 in reb9, que euenirent, opem ferre, & no obstare, q multu reluctatus fuissim, & precibus ab eis contenderim, ne uenirent, quonia necessitas non impendebat: Tame ad centu millia hominu ad pugnam aptoru, me subsecuta sunt, & me comitata sunt per leucas duas a Ciuitate, & ab eo loco maximo rogatu meo: preter sex millia hominu, omnes recessere, & ea nocte Castra posui ad quendam fluuiu, qui duabus leucis aberat ab ipsa Ciuitate, parim ut expeditu dictos hoies e Tascaltecal, qui mecu uenerat, ne aliquid scandali tara multitudo Ciuitati inferret, parim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam Ciuitatem ingredi: Postero die omnes Ciues mihi obuiam uenere, tubis, & tympanis, ut me exciperent, cum multis aliis personis, qua apud eos religiosa habetur, uestibus suis solitis indutis, canendo, & psallendo, ut facere solent in suis Meschitis, quas pro Ecclesiis tenent, & ea solenitate usq ad ingressu Ciuitatis nos perduxere: & in optima domo collocaru, in qua ego cum uniuersis meis sociis fui comode hospitatus, & ad uota, & nobis cibaria attulere, leuia tame: Et dum iter faceremus ad Ciuitate, multa eoru signoru, qua nobis aperuerant incolae ex Tascaltecal, offendimus: quonia iter solitu obstrusum inuenimus, & aliud nouiter fabrefactu, & scrobes altas aliquas, in quas homines decidebant, & uias aliquas in Ciuitate obstrusas, & lapides congestos in pauimentis subdialibus, & ista nos uegetiores, & uigilantiores reddidere: ibi inueni nuncios aliquos a muttezuma misos, ut nuncios illius, qui apud me erant alloquerentur: nil tame ad me se in commissis habere dixeru: sed tantum uenisse, ut ab illis nunciis intelligerent, quid mecu egissent, aut constituisent, ut ea Domino suo possent nunciare, & sic me allocuti discessere: Et unus ex primatib9 nunciis muttezuma qui mecu erat, cu his profectu est, Et his tribus diebus quibus ibi moram traxi, mihi minimum alimentoru contibuerunt, & indices peius, & raro me uisum, & allocutum ueniebant Domini & primates Ciuitatis: Et dum ex hoc aliquid timoris habereamus, interpreti meo quotidiano, qua est femina ex illis

Deportat In  
colle Tascal  
tecal Cortesiu  
ne eat ad ciui  
tatem Churul  
tecal.

Centu mille  
hominu e Tasc  
caltecal Cort  
tesium comi  
taur.

Ingitur ci  
uitatem Chur  
uitecal Cort  
tesium.

Discedit a cor  
tesio aliqui  
nunciis domi  
ni muttezuma

Incola e Tasc  
caltecal dete  
git proditiōe  
paratant con  
tra Hyspanos

Capitur a  
Correio do  
mini Chur  
ultecal et in vi  
cula conijciun  
tur.

Ciuitate chur  
ultecal Corte  
suis pontur.

Excusatio illo  
rum Chur  
ultecal Corte  
sio facta.

Indis, quā accepi in Putunchā, qui est fluvius Grizalua: de qua etiam in prima relatione Maiestati Vestrae transmissa mentionē feci, incola quidam ex Tascaltecal aperuit, non longe maximā multitudinē hominū subiectōrū muteczuma in unū conuenisse. Et q̄ oēs habitatores Ciuitatis eduxerāt uxores, filios, & bona, cupiebātq; nos aggredi, omnes interimere, & si secū uellet abire illā sospitē cōseruaret, q̄ oīa retulit illi hieronymo Agillari, quē habui in Iucatan, & de quo alias Maiestati Vestrae mentionē feci, qui postea hæc mihi exposuit, & illico Incolam quēdā illac prætereuntem capiendum curauī, & ab illo secreto in loco collocato diligenter percunctatus sum, & ea mihi aperuit, quę fatmina ex Churultecal interpreti meo retulerat: & propterea ex p̄missis, & etiam præcedentibus indiciis, quæ prius uideramus in itinere, cōstitui meli⁹ esse illos præuenire, q̄ præueniri, & Dominos omnes illius Ciuitatis aloquendi gratia conuenire curauī: quos, posteaq; cōuenere in magna quadam aula collocaui, & hoc interim iussi milites esse in armis, & ad omnia paratos, illico in eam multitudinē Indotū, qui habitationi meę inerant, & proximiori loco, iruerent, & sic euenit quoniam postq; cōuenerāt Domini in ea aula eos uinctos ibidem reliqui, equum ascendi, & emissio pixidis sono, taliter egim⁹, q̄ duarū horarum spacio ad tria millia hominum neci dedimus, & ultra, Maiestas Vestra cognoscat qualiter contra nos se accinxerāt, anteq; exire hospitio omnes fere uicos obstruxerāt, & omnes erant ordinati, & tamē quoniā illos incautos aggressi fuimus, facile fuit eos dissipare, maxime deficientibus eorū ducibus, quos in aula in uincula coniectos detinebam: ignē quibusdam turribus, & munitis domibus, in quibus se tuebantur iniici mandaui, & decertando Ciuitatem totam peragraui: hospitio tamen optimo relicto præsidio, & eo pacto quinq; horarū spacio populum omnem e Ciuitate migrare coegi: opem ferentibus quater mille uiris ex Tascaltecal, & quadringētis Cempoal: Post meum reditū ad hospitium eos Dominos Ciuitatis, quos in uinculis detinebam allocutus sum, & ab illis quęrebam, cur me ea proditiōe interimere curassēt, responderunt causā ab eis nō prouenisse, sed ab Incolis e Culua, subditis Domini muteczuma, qui eos ad tale facinus, suasionibus suis impulerāt, & Domin⁹ muteczuma per leucā cū dimidia collocauerat ab eā Ciuitate (ut ipsi cogitare poterāt) ad quinquaginta millia armatorū, ut illud exequeret, sed tamē eos iā cognoscere se fore deceptos, & me rogabāt unū, aut duos ex illis solutos dimittere



quonia illi pollicebantur reducturum populum, quem eiecerat, & feminas, liberos, & bona, quæ eduxerant, & ut illis parcerent supplices rogabant promittentes, q̃ in posterum a nullis se decipi permetteret, & uolebat esse, ueris & fideles Maiestatis Vestre subditi: Et postq̃ sui corum errores, & crimina maxime detestatus, & reprehendi, duos ex eis dimisi: Sequenti uero die Ciuitas adeo habitata uidebatur, & feminabus, & Pueris referta, & pacificus populus non aliter: q̃ si nil euenisset. soluiq̃ omnes reliquos Ciuitatis Dominos, quoniam sunt polliciti se Maiestati Vestre perpetuo inseruituros: Et eo uiginti dierum spacio, quibus ibi moram traximus, fuit Ciuitas tam pacifica, & uidebatur non aliter, q̃ si nullus fuisset interemptus, aut defuisset: & fora, & comertia sua habebant, et exercebant per Ciuitatem, quemadmodum prius facere consueuerant, effeci q̃ incolæ e Churultecal, & Tascaltecal facere, & amicitia iungeretur, & amici ex inimicis efficerent, quos a paucis annis muneribus sibi conciliauerat muteczuma, & hostes reddiderat incolis e Tascaltecal: Ciuitas hæc Churultecal sita est loco plano, & intra mania habet uiginti millia domorum, & totidem in suburbiis, sunt soli Domini, & habet confinia separata, nec alicui parent, nec aliquem cognoscunt in dominum, aut superiorem, & habet regimen simile Incolis e Tascaltecal: gēs ista melioribus utitur ornamentis, q̃ e Tascaltecal, omnes post hæc cladem sunt, & fuerunt fideles subiecti Regali Maiestati Vestre, & spero eos in futurum permanfuros, Ista Regio est fecundissima, quoniam latam habet prouintiam, & confinia, & loca pro maiori parte irrigua, & Ciuitas hæc ab extra est uisu pulcherrima quia est plena, & turribus maxime referta, & Maiestati Vestre uera refero, q̃ ex alta turri cuiusdam meschitæ prospectans, recensui ad quadringentas turritas meschitas in dicta Ciuitate. Et ex omnibus Prouintiis, quas hætenus his regionibus uideram, hæc aptior est ad Hispanorum habitationem, quia in ea habetur pascua, & aquæ habiles ad alendas pecudes, quæ alia loca, quæ hætenus peragrauimus, non habent, quoniam cæteris in prouintiis tanta est hominum copia, q̃ nulla sit Prouintiarum portio, etiam minima, quæ cultura uacet, & tamē multis in locis panis defectum patiuntur sunt etiā pauperes multi, & mendicant ad domos, & templa quæadmodum fieri solet in Hispaniis, & alibi.

Allocutus sum illos nuncios muteczuma circa prodicionem, quā mihi parauerant Domini e Churultecal, & qualiter predicti Dni asseriebant euenisse, & primordia habuisse a persuasione,

Pollicentur  
Indi si dimit-  
tatur: reducere  
re populum in  
Ciuitatem.

Nota hætenus  
ante habitum  
librum impref-  
sum Hispana  
lingua: habebam  
Churultecal.

Ciuitatis  
Churultecal:  
et eius regionis  
descriptio.

Nota: omnia  
Loca illa esse  
cultæ: et homi-  
nibus maxime  
referta.

Correspon-  
dentia nuncijs  
domini Mutec-  
ezuma facta.

Responsio nū-  
ciorum Mutec-  
ezuma Cor-  
responso data.

Mutecura Cor-  
responso data a nū-  
cia Domini  
Mutecezuma.

Mutecura cor-  
responsum nuncijs  
domini Mutec-  
ezuma: ne p-  
rovincia suam  
ingredietur.

¶ Mutecezuma, & q̄ hac proditio non uidebatur mihi digna  
tanto uiro, qualis ipsorū Dominus erat, & hinc mittebat honora-  
tos nuncios suam mihi ingerens amicitiam, illinc uero querebat  
mihi proditorie insidiari uinibus alienis, ut se a crimine protege-  
re posset, & excusare, si res ad uota non succederet; & posteaq̄ ip-  
se promissam fidem fregerat, nec pollicitis stererat, nec in ore illi-  
us ueritas comperiebatur. ego quoq̄ sententiā muraueram, & si  
prius ad eius Prouinciā ipsi⁹ uidendi, & alloquendi tantū gratia,  
& ut secum amicitia, & consuetudine iungerer, nūc eam, ut hos-  
tis ingredi properarem eius Prouinciæ damna omnia, & incōmo-  
da, q̄ hostis afferte potest, inferre desyderans, quo ego maxime do-  
lebam, cupiebam enim libenti⁹ cum amicū habere, & illū omni-  
bus in rebus, quas in his panibus gestur⁹ eram, consulere, & da-  
tum mihi ab illo cōsiliū exequi: Illi uero responderūt mecum diu  
fuisse, nec ad aures suas puenisse talē proditiōē, & nullo pacto  
adduci poterant, ea, quę facta fuerant, fuisse sentētia, & consilio  
Dni Mutecezuma commissa, & a me exposcebant, anteq̄ con-  
stituerē eius amicitia renunciare, & bellū contra eum suscipere,  
pro ut asserēbam, optime prius omnia cognoscere deberem, &  
ad ueritatē eruendā cuncta experiri, & unū ex eis dimitterē, qui  
proficisceret ad Dominū suū alloquendū, & p̄pēdiē reuerteretur,  
sūt ab ista ciuitate ad locū, ubi mutecezuma residebat uiginti leuoc.  
Respondi mihi placere, & aliquot ex eis dimisi, & ipsi una  
cum alio, qui prius discesserat, post dies sex reuersi sunt, mihiq̄  
attulere domo decē puro auro parasides, & mille & quingentas  
vestes, & conneatum gallinarum, & Panicacap, genus autē est  
potus, quo utuntur, & retulerunt Dominum suum Mutecezuma  
molestē tulisse paratas mihi insidias per illos e Chualtecal, & me  
certe credere, q̄ ille huic negotio pręstitisset cōsiliū, & fauorem,  
quia ipse mihi fidem astringebat, ita non procedere, & gentē illā  
esse suam, quę ubi supra constiterat, motu tamē proprio, non eius  
mandato conuenisse, suasionē illorū e Chualtecal, quia erant ex  
duab⁹ Prouincijs, quarū altera uocatur Accancigo, altera uero Y-  
uehan, quę sunt conterminę regioni Tascaltecal, & p̄pter propin-  
quitatē quoddam fēd⁹ inter se iniuerāt, ut alter alteri opem ferat,  
& ea de causa Conuenerant, non autem eius mandato, & in futu-  
rum uiderem ipsius opibus, si illa, quę ei nuncianda miseram, for-  
rent uera, uel non, & denuo me enixe rogabat, ut ad suam Prouin-  
ciam proficisci non deberem: quia erat sterilis, ■ multa pati pos-  
sem, & ubicunq̄ permanerē, mitterem illuc quęsitū, quę uellem



# XIII

ea enim perficeret, & impleret. Respondi iter meū ad illius prouinciam non posse euitari, quoniā de ipso muteczuma, & illius prouincia tenebar Maiestati Vestra sigillatim omnia referre, & me credere ea, quę retulerāt nuncii, simulabā, & propterea quia aliter fieri non poterat, nisi ut illū inuiderē, q̄ moleste non ferret, & si aliud animo uolueret male sibi euenire posset, & ægre ferrem illatū sibi damnum, & incommodū. Ille uero postq̄ cognouit me cōstituisse ire illum uisū, respondit q̄ felix illuc progredere, meq̄ expectaret in illa Ciuitate, in qua impresentiarū se cōtinebat, & ad me destinauit multos esuis, ut me illuc cōmitarētur, quia iam ingressus eram eius prouinciā, cupiebāt me deducere p̄ ea loca, & itinera, in quibus insidias mihi parasse putauī, ut nos male mulcēt, per ea, quę postea euenere, quoniā Hyspani multi, quos ad uaria negotia per eā prouinciā destinauerā uidere plures pōtes, & angusta itinera, p̄ quę sisuissem⁹ p̄gressi, facillime executioni intentionē suā mittere potuissēt. Sed Deus Opt: Max: qui Maiestatem Vestrā a teneris annis tuat⁹ est, prospectans nos Regali Maiestatis Vestra seruitio intentos, aliud iter demonstrauit, & quamuis esset asper⁹, tamē nō erat tot periculis subiectū, ut illud, quo nos deducere nitebant, quod nobis hoc pacto mōstratū est: Ab ista Ciuitate Churultecal, sūt gemini excelsi montes, & frigiditatis maximę, & in fine Mensis Augusti habetur in illis tantū niuium, ut in eorū uertice, nō sit aliud cernere pręter niues, & ab eorū altero, qui excelsior habetur, multoties tam diu, q̄ nocte egrediet⁹ ingens fumeus glob⁹ ad instar magnę domus, & supra ill⁹ uerticem tollitur usq̄ ad nubes tam recto tramite, & uelociter, ut sagitta globū illū uelocitate nō equaret, & quamuis maximi, & uehementes in illorū mōtiū cacuminib⁹ uagent⁹ uenti, tamē globū illū fumeū dissipare, aut obliquare nō possūt: Sed quia semper optauī de omnib⁹ his in locis existentib⁹ uera sigillatim Maiestati Vestra referre, quoniam illud prospiciens uisus sū uidere miraculū, ut secretū perscrutarer decem ex cōmilitonib⁹ meis Hyspanis, & eos, quos arbitrabar perscrutationi huiusmodi idoneos fore, cum aliquib⁹ Incolis eius prouincię illuc perscrutatū ire iussi, & illis seriose iniunxi, ut modis omnib⁹ dictū montē ascenderent, & secretū illi⁹ fumi, & unde, & q̄liter exiret perscrutarēt, & quantum eis possibile fuit ut dictū montē ascenderēt, laborarūt, nunq̄ tamē illū scandere ualuerūt, obstantib⁹ crebris Cinetū turbinib⁹ qui a dicto mōte egrediuntur, magnis niuib⁹, & intenso frigore quod in illis mōtib⁹ uagabatur, appropinquarūt tamen cacumini.

C

Responder  
Correlius nū  
cijs Mutec  
suma.

Nota malum  
Inuolū e Lu  
liam Correli  
um animum.

Nota in illis  
partibus esse  
niues;

Nota mirabi  
lem fumum  
globūte mon  
te quodā exire

Non possunt  
scandere mon  
tē Hyspani a  
Correlio mis  
si ob frigora  
et alia.

**N**ota quanto  
strepitu et im-  
petu exeat ille  
fumeus globus

**M**ouunt iter  
inueniunt **Hys-**  
**pani** ad ciuita-  
tem **Temixtitā**

**E**xculat se cor-  
tesio **Munchi**  
dñi **Mutee-**  
**zuma**.

**I**ngreditur  
**Hyspani** pro-  
uinciam **Gua-**  
**facingo**.

**I**am **Hyspa-**  
norum oculis  
patet provin-  
tia e **Culua**.

& adeo, q̄ cū essent ibi, incēpit exire ille fumeus globus tanto cum impetu, & strepitu, ut mons uideretur corruere, & infecto negotio reuersi sunt, portantes multū niuis, & glaciei, uidebatur enim eis rem nouam in his Partibus tam calidis constitutos, nos esse uisuros, secundū sententiam nauclerotū, qm̄ affirmant istam prouinciam sitam in Vigesimo gradu, qui est in paralello Insule **Hyspanę**, ubi assidue uersantur maximi calores, & dum irent quæsitū hoc secretum, offenderunt quoddam iter, & ab Incolis, quos secum miseram, percunctati sunt, quorsū illud iter tēderet, ipsi retulere illac iri ad **Culua**, & illud esse optimū iter ad **Culua**, & nō illud, per quod nos illi de **Culua** deducere uolebāt, & **Hyspani** progressi sūt per illud ad fines montiū usq̄, iter enim est in medio dictorum montium, tandem patere cēpit planities e **Culua**, & magna Ciuitas **Temixtitan**, & lac⁹ qui continent in ea prouincia, quos inferius Celsitudini **Vestre** referam, & **Hyspani** illi, quos miseram ad p̄scrutandum secretum, cū sociis reuersi sunt exultantes inuento bono itinere, & cū ab illis, & ab Incolis prouintię factus fuisset certior de nouo bono adinuento itinere nuncios ipsius **Muteezuma** sū allocutus, eos monendo, q̄ deducerent me ad eā Prouinciam per adinuentū iter, & non per illud, quo ipsi constituerant: Responderunt, q̄ erat magis planū, & breui⁹, & cur me p̄ illud non deducerēt, dixere causam hanc subesse, quia debebam⁹ transire per prouinciā **Guasacingo**, cuius Incolę crant hostes Domino suo **Muteezuma**, & in ea nō poteramus inuenire cōmeatum, & necessaria, prout per loca Domini sui, sed postq̄ constituerā ire illac, ipsi cōmeatū aliunde afferri curarēt & maxima anxietate transiimus timentes ne illi in sua malitia uellent perseuerare, nobisq̄ denuo insidiari, & quia iam omnib⁹ innotuerat, q̄ illuc progredi uolebam, nō uidebatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori, & pusillanimitati ascriberetur, Et ea die, qua a **Churultecal** discessimus, emensi quatuor leucas, deuenimus ad pagos quosdā sub ditione Ciuitatis **Guasacingo**, ibi ab Incolis bene uisus, meq̄ donarūt quibusdā seruis, uestib⁹, & paruis frustulis auri, quæ omnia parui erant momēti quoniā in prouincia sua talia nō habentur, qui sunt factionis illorū e **Tascaltecal**, & circundantur undiq̄ prouinciis Domini **Muteezuma**, & adeo, q̄ nullū est illis cōmertū, nisi cū Incolis proprię patrię, & ideo misere degunt: Sequenti die ascendi faucem inter duos montes sitā, de Quibus **Maiestati Vestre** retuli, & in ipsius descēsu postq̄ oculis nostris patebat prouincia Domini **Muteezuma**



# XIII

uenim⁹ per quāda illius prouintiā, quę appellat⁹ Chalco, per du  
as leucas anteq̃ peruenirem⁹ ad loca habitata inuenimus opti  
mū hospiciū nouiter extructū ex tignis, & palea, in eo me cū so  
ciis omnib⁹ cōmode collocaui cum omnib⁹ Indis, quos mecum  
eduxeram ad quatuor millia hominū ex istis prouintiis uidelicet ex  
Tascaltecal, Guafacingo Churultecal, & Cempoal, nobis, neces  
saria uictui cōcessere, & habuim⁹ in omnibus habitationib⁹ ig  
nes multis iniectis lignis, quia frigora, & algores maximi uige  
bāt, duob⁹ enim altissimis montib⁹ circūdabamur, quib⁹ maxi  
ma niuiū multitudo in erat, eo quidā muteczuma nīc ad me p̃fec  
ti sunt, qui uidebant⁹ procetes, & inter eos aiebāt uenisse fratrem  
ipsius muteczuma, & quater mihi attulere mille auri pōdera sui  
Domini muteczuma nīc, & me rogatum uolebāt, ad illius Ci  
uitatē ulterius proficiscēdi animū exuerē, quia illi⁹ prouintia anno  
nē caritate p̃mebat⁹, & iter erat ad illam difficile, tota enim erat  
aquis circūuallata, & ad eā nisi canois inuehi poterā, est autē ca  
noa lemb⁹ vniligneus cōcauus, quibus ad aquas transfrētādas  
utunt⁹, illas incolę Accaler nomināt, aliaq̃ multa difficilia esse in  
itinere cōmentabant⁹, & illi significarē, quid ab eo postularē,  
Quoniā lubens omnia mihi ubicunq̃ locorū existerē ab eodem  
petita proculdubio in signū tributi mittenda curaret, & usq̃ ad  
mare, & quocūq̃ animo meo libuisset, Ipsos blande, & amice  
excepi, eosq̃ aliquibus, quę ex Hispaniis attuleram donauī, quę  
maximo in pretio apud eos habebātur, apud illum p̃sertim,  
quē fratrem muteczuma esse aiebant, & nomine Domini sui ex po  
sitā legationi in hac uerba respondi, Ego si in manu, & potestate  
mea esset ab hac prouintia recessus, libentiori animo, quam ipse de  
siderat, ab his regionib⁹ ut magnanimo Dnō Vestro morem gere  
rem, recederē, sed Sacre Catholice Maiestatis Dñi, & Regis mei  
p̃cepta, & mandata id me exequi non permittunt, Illius iussu  
hāc Regionē petii, & inter alia, quę a Catholica Maiestate, mag  
noq̃ Imperatore mihi in cōmissis data sūt, illud fuit imprimis, ut  
de magnanimo Dnō Vestro muteczuma, & illi⁹ tam celebri Ci  
uitate Maiestatē suā certiorē facerē, cuius celebritas diu ad eius  
sacras aures peruenit, illudq̃ vos oratos uelim, ut meo noīe Dnō  
uestro nunciatis, meum illuc iter equo gratoq̃ animo ferat, quā  
doquidem aduētus iste meus Domino Vestro, aut illius prouin  
tię damnum aliquod, aut incōmodū afferre nō potest, sed plurimū  
utilitatis, honoris, & incrementi: Et postq̃ Dominū uestrū aloqu  
tus fuero: si mea cōsuetudine uti noluerit, illico pedem referam,

Perueniunt  
Hispani ad  
loca habitata.

Nuncius Mu  
teczuma pro  
fiscitur ad  
Cortesium.

Muteczuma  
uult Cortesi  
tributi dare  
dummodo su  
am prouintiā  
nō ingrediat.

Cortesi exen  
satio nuncio  
Muteczuma  
facta.

Discedunt ha-  
bito responso  
nuncijs **Du-**  
**tezuma**.

Atq; proceres  
nomine **Du-**  
**tezuma** Cor-  
relli aduunt.

Querunt In-  
di Correllio et  
Hispanis dā-  
num inferre.

Duodecim p-  
ceres Cortes-  
sum salutaci-  
veniant **Du-**  
**tezuma** nocte.

satis enim mihi est illū aloqui, ut inter nos, quib9 modis Sacratif-  
simi mei Potentissimi Regis negotia in his partibus gubernari  
queant, cōstituam9, qui nō possent per interpositas personas  
quāuis idoneas, & quib9 maxima fides sit adhibenda, cōstitui.  
Et hoc habito responso recessere, In hoc hospitio, de quo superi9  
mentionē habui, cogitarant ( prout ex inditiis, & pręparationib9  
coniicere potui ) ea nocte nobis obesse, & aliquod dānū inferre,  
hoc pcepto remediū adinueni : Propterea postq; cognouerāt, me  
mutasse sententiā, secreto iussere illos uiros, qui in montib9 erāt  
absconditi proficisci ad hospitium prędictū, & cōspecti a meis ui-  
gilib9, & excubiis discessere: Postero die inde profectus perue-  
ni ad coloniam quandā, quam Amaqueruca appellant, quę sub-  
iacer prouintię Chalco, quę habet in colonia principali, & uil-  
lis per duas leucas circūcirca plus q; tria millia habitationū, &  
in hac colonia fuim9 optime hospitati in pulchra domo ipsi9 Do-  
mini, multi, qui ex primatib9 uidebantur, me uisum, & salutatū  
uenere, asserentes eorū Dominū eos ad me destinasse, ut me ibi  
expectarēt, & de omnib9, quibus indigerem, mihi, & meis, pui-  
dere curarēt : Huius Prouincię Dominus mihi largitus est mille  
pondera auri, & quadraginta seruos, & duos dies fuim9 ibi, cō-  
mode, & uberrime nobis omnia, quibus indigebamus, suppēdi-  
tauerūt : Postero die cū ad me uenissēt quidam principales signi-  
ficarunt, q; Dominus mitezuma me expectabat, discessi, &  
ea nocte fuimus in quadā parua Colonia ab inde per leucas qua-  
tuor, quę adheret maximo lacui, & ferme illius media pars in  
aquis protēditur, a cōtinete uero habet asperrimū montem cum  
rupib9, & lapidibus ingentibus, & ibi modis omnib9 cōabant  
nobis obesse, aliter enim quam quęrebāt, euenit, cōstituerant  
enim nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & uigi-  
lantissimus diu noctuq; essem, cogitationes eorum irritas feci, &  
ea nocte uigiles ubiq; collocaui, & tales quod tam ab exploratori-  
b9 illis, qui aqua Canois uehebant, q; ab eis, qui monte descē-  
debāt cōspici, & uideri potuit, an eorū opinionē exequi potuis-  
set, mane inuēti sūt ad uiginti exploratores illorū a nostris inter-  
fecti, adeo ut pauci ad Dominos, qui eos miserūt, reuersi sint: Et  
cū nos semper ad q̄cūq; paratos, & promptos cernerent, cōstitu-  
erunt mutare sententiā, & nos tamq; amicos deducere, Sequē-  
ti die summo mane cū discedere cōstituissem, pręsto fuere, duode-  
cim uiri ex primatib9, ut postea percēpi, inter quos maiori fulge-  
bat dignitate iuuenis annorū uiginti quinq;, quē omnes maxime



uenerabatur, & adeo, q̄ q̄n̄lectica, qua uehebatur descendit, reliqui omnes anteibant laxa, & paleas, qua ille progressurus erat, e medio itineris auferentes, & postq̄ me conuenire se Domini muteczuma nomine uenisse cōmorantur Dñi sui, ea de causa, ut mihi in itinere adessent, & Domino suo cōdonarē, si ipse obuiā eoufq̄ non uenerat, quoniam aduersa ualitudine detinebatur, & eiusdem celebri Ciuitas non multū distabat, & postq̄ constituta ad illū proficisci corā colloqui potuissem⁹, & cognoscere qualē essent in Maiestati Vestrā animo, nihilominus enixis precib⁹ cōtendebat, ne illuc progredere, quia ibi multū penurię, & laboris essem perpessurus, multū cōminabatur, ibi mihi de necessariis prouisū in non posse curare, quēadmodū animo cōceperat, & in hoc multū insistere p̄fati legati, & tantū ut nil aliud superesset, nisi aperte dicerent si illuc proficisci perseuerare obstare uellent, ego uero illis benigne respondi, & mitiorib⁹ uerbis, quibus fieri potuit, alserens, q̄ ex isto meo aduētu nil sibi incōmodi euenire poterat sed plurimū utilitatis, & eos quibusdam, quæ mecū adduxeram ex Hyspaniis, donatos dimisi, & illico discessi magna comitante caterua: Nam cōmitabantur me uiri, qui maxima uidebantur auctoritatis: ut postea apparuit, & semper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & a domo, in qua hospitatus fueram uix per leucam profectus, uidi in ipso lacu parua Ciuitatē, quæ tantū a nobis aberat quantū continent duo iact⁹ balistæ usq̄ ad bis mille habitationes in ipso lacu sitam, ad quā nullū terra patebat iter, & etiam multū turritā quantū uidere potuim⁹, & progressus leuē spacio ingressus fui uiam stratam manu, & arte fabricatam in ipso lacu latā quantū equestris Hyspana hasta extenditur, & eadem ferme per leucā profecti ad Ciuitatem quandā deuenimus, qua elegantiorē hactenus non uideramus, quamuis esset ambitu nō amplo: hac exigua in Ciuitate erant domus ornatissimæ, & non tantū admirationē afferebant domus bene edificatæ: quantum domorū fundamenta, quæ miro artificio in aquis erāt cōstituta, cum (ut relatū est) in lacu ipso sit sita Ciuitas, hac in Ciuitate, quæ ascendit ad duo millia domorū belle fuimus, & laute nos excepere, & primates, & Dominus illius Ciuitatis summopere expetebāt, ut ea nocte ibi quiescerē nunci uero Domini muteczuma admonuerūt, ibi esse non deberem, sed per tres leucas progredere ad Ciuitatem nomine Iztapalapa, quæ subiacet uni ex fratribus Domini muteczuma, egressus uero illi⁹ Ciuitatis, ubi pransi fueram⁹, cuius nomē im p̄

C iii

*Nota cerimoniam inaudita in illis partibus a magnis dñis fieri solitam.*

*Responsio cor-  
tesij nuncijs do-  
mini Muteczuma.*

*Nota stratam  
uiā in lacu mi-  
ro artificio fac-  
tā.*

*Iztapalapa ci-  
uitatem dño  
Muteczuma  
subiectam in-  
greditur Cor-  
tesius.*

**Domin<sup>9</sup> hui<sup>9</sup>  
Ciuitatis cor  
repto it obuiā.**

**Habet Ixta  
palapa Ciui  
tas ad quindec  
cim millia do  
morum.**

**Nota domo  
rum et habita  
tionum orna  
tum varium et  
elegantem.**

**Nota deambu  
latorium miri  
fico opere con  
structum.**

**Nota stagnū  
aui<sup>9</sup> vari<sup>9</sup> ge  
neris referū.**

sentiarū non occurrit, est p̄ similem uiam stratam manu fabrica  
tam, quę ducit per unam leucam ad continentem usq; & mihi Ci  
uitati appropinquanti obui<sup>9</sup> factus est Domin<sup>9</sup> illius cum uno  
alio magno Domino alteri<sup>9</sup> Ciuitatis, quę ab illa abest per tres  
leucas, quam Canaalcā appellant, & plurimi alii proceres, &  
Domini, qui me ibi expectabāt, mihiq; obtulere quater mille  
auri pondera, & quasdam sericas uestes, & perhumane me susce  
pere, habet Ixtapalapa, quę est ad latus uni<sup>9</sup> magni lacus aquę  
falsę usq; ad quindecim millia domorū, quarū maior pars est in  
aquis, reliquę in cōtinenti, habet Domin<sup>9</sup> illius quędam alta  
palatia, nō tamē adhuc perfectā, quę sūt tam magna, & pulchra  
sicuti quęlibet, quę in uniuersis Hyspaniis inueniri possent, &  
dico de magnis, & bene cōstructis, tam ex lapidib<sup>9</sup>, q̄ ex tignis,  
pauimentis, & omnib<sup>9</sup> q̄libet generib<sup>9</sup> in palaciis cōstruendis  
necessariis, & reliquis domus supellectilib<sup>9</sup>, pręterq; lignicis lini  
amentis, & figuris, ditibusq; aliis, parietibus, & solaribus apud  
nos adhiberi solitis, quib<sup>9</sup> ibi in superioribus a terra habitati  
onibus uti nō solent: Inferius uero habent uiridaria uoluptuosa  
arborib<sup>9</sup>, floribusq; odoriferis referta, Piscinas pręterea siue ui  
uaria optime fabrefacta habentia lapideos gradus a summo ad  
imū: habet amplū uiridariū prope dictū pallariū, cui impositum  
est prospectaculū uariis decoris aulis, & deambulationib<sup>9</sup>, In  
uiridario continetur stagnū aquę dulcis in quadrangulū ductum  
lapidibus expolitis cōstructū, & in ipsius stagni ambitu stat latū  
deambulatoriū pauimēto laterib<sup>9</sup> stratū elegantissimo, adeo latū,  
q̄ quatuor homines iuncti facillime, & cōmode deambulare pos  
sent, & quęlibet ipsius pars cōtinet quadringentos passus, & to  
tum in circuitu continet mille, & sexcentos passus, pars uero  
illa deambulatorii proxima uiridario est arundinibus fabre  
facta, post illas uero sūt arbores, & uarię odorifere herbe, in ipso  
stagno plurimi natate uidentur cuiuslibet generis pisces, & uolu  
cres, ut annates, fulicę, & alię plurimę, ut aliquādo ipsū operiāt  
stagnum: Sequenti die ab ea Ciuitate decedens medię leucę iter  
emensus uiam aliam stratam medium lacus secantem ingress<sup>9</sup>  
sum, eademq; duarū leucarū itinere ad illam celebrē Ciuitatē Te  
mixtitan in ipso medio lacu cōstitutam peruenitur, illa uia tantū  
patet, quantū geminę Hyspanę equestres haste extendūtur, qua  
octo iuncti equestres trāsire cōmode possūt, ab utroq; dictę stra  
tę uię latere sūt tres Ciuitates, quarū unā Mescalcingo appellāt,



# XVI

quæ ex maiori parte iacet in ipso lacu, & aliæ duæ, quarum altera uocatur Hyciaca, alia uero Huchilohuhico lateri ipsius lacus heret, & multæ domus dictarum Ciuitatū aquis abluuntur, Prima ad tria millia, secunda sex millia, & ultima quinque millia domorū ascendere dicunt, in quibus optimæ sunt domus, & turres, & maxime quibus ipsi Domini inhabitant, & Sacris edib⁹ suis, quas Meschitas appellāt: ubi suas fundūt orationes, & deos suos collocant: Ibi maxima sunt salis cōmercia, quod ex dicto lacu conficere consueuerūt, & superficie terræ, quam lacus inundat, & cum illud ebuluerit, redigunt in massas ad panis formā, & illud tam incolis, q̃ alienigenis uendūt: Et per mediū leuicā priusq̃ quis perueniat ad ipsam celebrem Ciuitatē Temixtitan (ubi dictā uiam alia similiter strata subintrat, quæ a continenti progreditur) est murus munitissim⁹ geminis turrib⁹ circūdati muro in latitudinē geinæ hoīs stature cū antemurali, & pinnis per totū ambitū, qui mur⁹ ambas præfatas stratas uias apprehendit, & dicta celebris ciuitas Timixtitan geminas tantū habet portas, una est qua ingreditur, altera qua egrediūtur, huc processere mei salutandi gratia ad mille procures Ciuitatis prædictæ omnes habitu consimili, & decreto, secundum eorū morē, & consuetudinē, & cum appropinquabant, quilibet eorū patria utebatur cerimonia, quæ talis est: eorū quilibet prout erat in ordine dū me salutatū accedebat, manu terram tangebāt, & illā postea deosculabatur in signū maxime reuerentiæ, & horam ibi consumpsimus anteq̃ quilibet ceremoniam perfecisset, & non longe a Ciuitate erat ligneus pons qui in latitudine patebat per passus decem, ibi intercipitur uia strata, & hic pons est ad aquarum fluxum, & refluxum, quoniam aquæ paludis illi⁹ in modū marimarū aquarū augentur, & imminuuntur, & etiam ad Ciuitatis tutelam, quia trabes illas longas ad libitum imponunt, & abducunt, ex quibus pons ille construitur, & in huius pontis similitudinem sunt multi per uniuersam illam celebrem Ciuitatem, ut post in progressu meæ narrationis latius referam, & postq̃ pontem illum transiui mihi obuiam uenit ille potens Dominus muteczuma, ut me susceperet, & cum eo ducenti procures nudis Pedib⁹, & alio ditiori decreto habitu, q̃ primi, & bini procedebant in modū processionis, & admodū parietib⁹ domorū herētes, & uia erit ampla, & delectationē afferēs, q̃a recto tramite per fere leuicā pcedebat, & adeo

*Nota Tres pulchras ciuitates in hoc lacu contineri.*

*Ciuitas Temixtitan geminas tantū habet portas.*

*Ligneus pons aduerte ad fluxū et refluxū aquarū.*

*Dñs Muteczuma Cortes obuiū uenit.*

*Nota pulchrā  
latani. et lōgā  
viam in ciuita  
tē Lemitica.*

*Obuius fit do  
min⁹ Mutec  
zuma Correo  
sio.*

*Torques mi  
ri artificij cor  
resio doliati a  
Muteczuma.*

*Verba domi  
ni Muteczū  
ma Corresio  
prolata.*

recta, q̄ poteram⁹ cōspicere ab initio dictę uia usq; ad extremū  
illi⁹, & ab utroq; illi⁹ latere sūt optime, & magnę dom⁹ parti ad  
usū meschitarū partim ad habitandū; Et Dominus muteczuma  
medius progrediebatur inter duos magnos proceres, quorū alter  
erat ille magnus Domin⁹ de quo superius memini, q̄ me allocutū  
uenerat lectica inuectus, Alter uero ipsius Domini muteczuma  
frater, qui dominabatur Ciuitati a qua eodē die disceseram, & hii  
tres erant eodem decreto habitu, hoc dempto q̄ Domin⁹ mutec  
zuma habebat calciamenta, reliqui uero erant nudis pedib⁹: quā  
uis oēs Incolę calciamentis utātur, Alter a dextris alter a sinistris  
Domini muteczuma brachia sustinebāt, Et appropinquās equo  
descendi, ut eum amplecterer, quod ne facerē duo illi proceres, &  
ne illū attingerē manib⁹ innuerūt, & primo Domin⁹ muteczūa,  
& deinde illi duo proceres ante dictam patriam cerimoniam con  
fecere, qua perfectā iussit fratrem, qui prius eum comitabatur, ut  
in posterum mihi assisteret, & ipse altero procere comitatus pau  
lulum anteibat, Et ubi me fuerat alocutus, uenere alii quoq; du  
centi Dñi (de quibus superius) me salutātū suo ordine, & cerimo  
nia facta quilibet ad locū unde digrediebat⁹ reuersus est: Et quā  
do alocutus sum Dominū muteczuma torquem humeris meis  
impendentem margaritis, & adamantibus uitreis extraxi, illūq;  
Domino muteczuma inieci, & emensa aliqua parte itineris, adue  
nit familiaris eius afferens torques duos in modum parui marini  
Cancris elaboratos, pāno rubeis limacis cōtexto inuolutos, quas  
ipsi maxime estimant, & a quolibet torque pendeant octo aurei  
cancris mirę perfectionis ad latitudinē unius palmi, & illico illos  
collo meo iniecit, & secutus iter unde fuerat digressus abiit, or  
dine, & habitu ante dictis, donec ad Palatium quoddam amplū,  
& elegans in nostrū hospitium preparatū deuenim⁹, & illico me in  
magnā aulā iunctis manibus deduxit, quę erat ante atriū, quod  
ingressi fueram⁹, meq; collocauit in ornato diuiti solio, quod meī  
collocādi gratia parari iusserat, meq; illū ibi prestolari iussit, &  
post pusillum, meis optimis habitis hospitiiis, a d me uariis, &  
plurib⁹ rebus & ornamentis aureis, argenteis, & reb⁹ expēnis plu  
mīsq; elegāter cōfectis, & quinq; millib⁹ Vestiu ex bombice pre  
ciose, uariisq; modis laboratis, & cōtextis profectus est: quę oīa  
postq; mihi impartitus est, confedit altero solio non longo inter  
uallo a meo distanti, quod sibi curauerat parari, & in hęc uerba  
locut⁹ est: Diu est q̄ ex maiorū nostrorū annalib⁹, & scripturis cō  
pertū habem⁹, q̄ ipse, & oēs, qui in hac puincia degim⁹ hinc oriū



## XVII

di nō sumus, sed alienigenę, qui ex remotis Orbis prouintiis huc aduenimus, Scimusq; nos magno quodā Domino Duce cui subiecti eramus ad hanc Prouintiam peruenisse, qui nobis relictis patriam reuisit, & multo post tempore ad nos rediit, Inuenitq; nos omnes Incolas huius puincię in uxores duxisse, colonias habitandas suscepisse, & liberos pręterea procreasse, qui enitebatur nos hac Prouintia abducere, illud recusauimus, nec eundem in dominū ulterius, & Ducem recipere uoluim⁹, & ipse Domin⁹ discessit, & hactenus certo credidim⁹, qđ illius susceßores uenturi essent ad subigendas has prouintias, & nos tanq; proprios, & ueros subditos suos, & cōsiderantes locū unde uos uenisse dicitis, & ea quę predicatis de magno, & potenti Domino, & Rege, qui uos huc destinauit, uere credimus, qđ ille sit noster uer⁹ Domin⁹, & eo maxime, quia dicitis, qđ diu nos hęc loca habitasse cognouit, Ideo uobis proponite, nos uobis omnino parituros, & uos Dominū illius uice, & noīe, quem uos huc misisse asseritis suscepturos, & in hoc uobis non deerim⁹, nec fraudem cōmitteremus, & uniuerſę prouintia, quę meę subiaceret ditioni ad libitū imperare potestis, quoniam omnes iussa capescent, & potestis omnib⁹, quę possidem⁹ pro uoluntate uti, estis enim in propria prouintia, & domo, animo lęto estote, & quieti uos date, scio enim uos labores uarios passos, tā itinere q; assiduis bellis, quę hactenus uobis se obtulere, Nō me latet profecto quę ex Punnachanaca hucusq; uobis euenere, Nec dubito quin Incolę ex Churultecal, et Cempoal uobis de me maledixerint, obsecro uos ne ultra ea, quę experientia, & ppriis oculis uidebitis credatis, pręsertim ab hostib⁹ meis dicta, ex quib⁹ aliqui mihi subiiciebāt, & aduētu uestro a me defecere, & ut a uobis fauorē caprēt illa pferūt, Scio equidē qđ ipsi uobis asseruerāt qđ domos aureis parietib⁹, & autē soliū possidebā, & mea omnia supellectilia erant aurea, & pari formiter etā Deus, & me deū fingebā, & alia multa huiusmodi, domos iā cemitis ipsi met esse ex saxis, calce, & terra: Et his dictis uestes extulit corp⁹ ostētās, & ait, nonne me uidetis ex carne, & ossib⁹ cōpactū, mortālē, & palpabilē, uidetis eos iam fuisse mentitos, Habeo equidē aliqua supellectilia, quę maiores mei mihi reliquerunt, omnia quę habebō urā sint, & de his ad libitum disponite, procedam ad alias domos ubi habitare soleo, curabo uobis prouisum iri omnibus in rebus uobis, & sociis uestris conuenientibus, & nulla adducamini mēstitia, immo lętamini, quia estis in uestra patria, & domo: Ego paucis respondi, & maxime tetigi ea, quę ad rem pertinere putauī, & potissimū ut in animum eorū

*Originem eorum & Zenixritan uora et quo duce ad eas partes uenerint.*

*Credunt Zenixritan Imperator rem esse ex progenie illi⁹ ducis qui eo illos adduxerat.*

*Offert se nuntia in uassallum & ait: Oba: et Corredo obediētiā pręstat.*

**Necessaria**  
mittit Dñs  
reexuma Cor  
telio et Hyspa  
nis.

infunderē, q̄ Maiestas Vestra illa uere esset, quem uenturū aibi  
trabanē, & his peractis discessit, & post eius discessū nobis attu  
lere panē, gallinas, fructus uarios, & alia ad usū domesticū, & hos  
picii facientia, fuimusq; ibi sex dierū spacio bene tenri, & multo  
ties Domini prouintia illius me allocutū, & salutatū ueniebant

**Qualpopoca**  
malignitatem  
nora in decipi  
endo Hyspa  
nos.

Iam Catholice Rex initio huius meae narrationis exposui, q̄ ego  
tēpore, quo a Villa uere Crucis discessi, ut diligenter perquirem  
de hoc potēti Dñō muteczuma, ibi dimiseram centū, & quinquā  
ginta Hyspanos, ut inchoatam a me arcē perficerēt, & etiam di  
miserā multas uillas, & castra circūuicina eidem Ciuitati Veraz  
Crucis Sacrae Maiestatis Vestrae ditioni subiectas, & Incolas ue  
rē fideles: sed dū essem in Ciuitate Churultecal mihi redditę sūt  
littere a Praefecto, quē ibi cōstituerā meo nomine, quib⁹ signifi  
cabat, q̄ Qualpopoca Dominus Ciuitatis, q̄ Almeria appellat  
significauerat dicto praefecto per suos nuncios, q̄ desiderabat es  
se uasall⁹ Vestrae Maiestatis: Et si eo usque non praestiterat eam  
obedientiam, quā praestare tenebatur, & ad offerendū se cum uni  
uersa sua prouintia non uenerat, ex eo destitit, q̄ illi necesse erat,  
transire Prouintiā, quā sibi infensa erat, & quia timebat in transi  
tu lēdi, illud mandare executioni nō potuerat, & propterea ad eū  
mittere dignaretur quatuor Hyspanos, qui secum ad dictum pra  
fectū per hostiles prouintias proficiscerētur, quoniā illis ducib⁹  
cōfidebat se tuto peruenturum ad eundem, & hoc pacto obediē  
tiam debitam praestare posset, qui p̄fectus illius uerbis fidem ad  
hibens, quē nomine dicti Qualpopoca sibi nunciabant, & q̄ ue  
niret ad praestandum obedientiam, ut alii quoq; fecerant, illuc q̄tu  
or ex suis Hispanis distinauerat, quos postq; fuere domi dicti  
Qualpopoca simulans causā necis se nō praestare interficiēdos cu  
rauit, & duos interfecerant, reliqui uulnerati per montes aufuge  
rāt: quo audito ipse quinquaginta Hyspanis peditib⁹, duobus il  
lis equitib⁹, & decē millib⁹ Indorū amicorū nostrorū contra ciui  
tatē Almeriam hostiliter profect⁹ fuerat, & certamen iniuerat cū  
Incolis Almeriē, & occiderāt septē Hyspanos, sed q̄ postremo dic  
tā ciuitatē Almeriā expugnauerāt, & plures ex Incolis neci dede  
rant, dictos Incolas migrare iusserat, & Ciuitatē igne cōsūpserat,  
destruxeratq;: Et cum indi, quos secum adduxerat essent eorum  
hostes accerrimi omni in hoc fuerant usi diligentia, & q̄ Qual  
popoca, & alii sibi sedere iuncti, & qui ad id fauorem praestite  
rant sibi fuga salutem comparauerāt, & q̄ ex quibusdā in prēlio  
captis sciscit⁹ est, q̄ esset illi, qui Ciuitati, & Qualpopoca opē tu

**Hyspanos mā**  
dat interfici  
**Qualpopoca.**

**Almeriam ca**  
piunt et inter  
dunt Hyspa  
ni quia Hyspa  
nos aliquos  
interfecerant.



# XVIII

tulissent, & quare id facin9 cōmiserant, & quid eos impulisset ad interficiēdū Hyspanos, quos ille miserat dicto Qualpopoca, Illi uero responderunt fuisse illud cōmissum facinus iussu Domini muteezuma, & q̄ ceteri quoq; proceres, qui ciuitati opem tulerant mādato ipsius muteezuma eo uenerāt, ut postq̄ discessissē a Ciuitate Verē crucis cōtra ibi existētes exirēt, & eos qui defece- rant ab illo, & Maiestati Vestra se subiecerāt, & q̄ omnem possi- bilem adhiberēt diligentiam, ut Hyspanos interimerēt ibi relic- tos, ut Hyspani eisdem opem ferre nō possent, aut fauorem pre- stare, & quod propterea ea sic euenerant.

¶ Peractis diebus sex post meum ingressū in celebrem Ciui- tatē Temixitan, & aliqua eiusdem uidissem q̄uis, minima ad multa quæ uideri possūt: Propterea cōsideratis his, quæ in puin- tia habentur, ratus sum ad rem, & incrementū status Maiestatis Vestrae, & nostram tutelā, & munimē admodū pertinere, si dict9 Domin9 muteezuma in meā redigeretur potestātē, & q̄ sua peni- tus nō potiretur libertate, ne gratū in Maiestati Vestra seruendo animū eidem mutare cōtingeret, & eo magis, quia nos Hyspani sum9 aliquantulū difficiles, & importuni, & si nobis succenserent possent dāni aliquid, & incōmodi inferre, & tantū q̄ nullus nos- trum tanti nuncius mali esset futurus superstes, partim quia max- imē sunt potentia, partim quia si illū apud me retinerē reliquæ pu- intia, quæ eidē subiiciebātur facilius se Maiestati Vestrae dedi- disset, ut etiam postea accidit, Cōstitui illum domi, quā inhabi- tabā retinere, satis enim eam munitam, & tutam cogitabam, & mihi cogitanti ne dū illum capere contenderem, aliquid scandali, aut tumult9 suscitaret animo succurrit facin9 illud de q̄ prefect9, quem dimiseram in Ciuitate uerē Crucis per litteras suas me cer- ciorē rediderat in Ciuitate Almeriē perpatrātū ut antedicto capi- te explanauī, & quēadmodū mihi cōstabat oīa ibi cōmissa ius- su, & mādato euenisse dicti Domini muteezuma, & collocato pre- sidio in angustis uiarum ad palatium Dñi muteezuma profeco- tus sum, ut alias facere solebam, & aliquandiu cum eo nugarus sum, & aliqua uoluptatem afferentia in medium protulimus, & post mihi data aliqua munera aurea, & filiam suam, filiasq; aliorum procerum quibusdam commilitonibus meis, exposui eidem ex ordine, quæ in Ciuitate Nautechal siue Almeria eue- nerant, & q̄ Hyspanos interfecerant, subiunxi prēterea, Quod Qualpopoca, & reliqui ista Machinati fuerant mandato suo: non sua sponte fecisse affirmabant, & quod Domino suo non

*Muteczuma  
Hyspanos in  
ciuitate Alere  
Crucis reclu-  
tos interfici  
cōmittit.*

*Cōsulit et cō-  
stituit Torre-  
sum capere do-  
minum Mutee-  
zuma.*

*Muteczuma  
donat filiam  
suam Torrea-  
lio. Hinc est  
cognoscere q̄  
sunt homines  
sine ingenuo.*

Verba Corte  
hij ad dominū  
Duteczuma  
sup rebus que  
succedere in  
Almeria.

Duteczuma  
destinat viros  
ad adducen-  
dum qualpo-  
poca.

Iubet Corte  
suis dñō Dut-  
eczuma. venis-  
se et habitet  
in sua habitati-  
one. donec ad-  
ducatur qual-  
popoca.

Conducitur  
Duteczuma  
ad palatium  
Corteli: et  
nota modum  
quo illū con-  
ducebant.

ausi sūt nō obtēperare, quia nullo pacto adduci poterā ea fuisse  
eius mādato, nec cōsilio gesta, prout Qualpopoca, & alii asse-  
rebāt, sed q̄ illa potius proferebāt, ut se excusarēt, & mihi cōsul-  
tū esse uidebāt, ut mitteret euocatū dictū Qualpopoca cum sibi  
adiūctis proceribus, ut ueritas appareret, & prædicti meritas lu-  
erent pānas, & Maiestas Vestra eius bonū animū in eandē cog-  
nosceret, & ex hoc ne progratiarū actione, quam Maiestas Vestra  
eidem agendā cōmittere deberet, e contrario nō cogere aliquid  
damni, & incōmodi eidem inferendū cōmittere, postq̄ ueritas  
erat ab eo, quod dictus Qualpopoca, & cōiuncti proferebāt, &  
illico quosdam ex suis præsto esse iussit, quibus sigillū tradidit,  
Quod in brachio ex gēmis gestabat, iussitq̄, ut ad Ciuitatē Alme-  
nam, quæ septuaginta leucis abest a celebri Ciuitate Temixtitan  
proficiscerētur, & dictū Qualpopoca cum aliis, qui dictos Hyf-  
panos interfecerant adducerēt, & si sponte uenire nollēt eosdem  
uinctos adducerēt, & eisdem obstarēt, Quasdam cōmunitates  
i sui auxiliū, quas demonstrauit cōterminas dictę Ciuitati Almerie  
euocarēt, eosq̄ ui capiendos curarēt, & nullo pacto sine præliba-  
tis ad eum reuenterentur, qui mandatis, parituri recessere, quib⁹  
uiā ingressis Domino muteczuma gratias egi de exacta per eum  
adhibita diligentia in prælibatis capiendis ex eo, quia cogebam  
reddere rationē Maiestati Vestre de omnib⁹ Hispanis, qui mecum  
transfretauerāt, ad hoc ut possē reddere uerā rationē Vestre Ma-  
iestati necesse erat, ut ueniret, & morareretur in hospicio meo, do-  
nec ueritas elucesceret, & donec ille omni culpa uacuus appare-  
ret, petebamq̄ ab eo, ne illud agre, aut moleste ferret, quia domi-  
nus non erat futurus captiuus, sed omni parte liber, & me nec in  
ipsius obsequiis, nec dominio quoquo pacto interponere cōstitu-  
etā, & in sua optione erat, quam partē uellet Palatii, in quo morā  
tunc temporis trahebam, & eidē fidem meā pollicebar, hac detē-  
tione nil tēdii, aut molestię sibi cōtingere posse dabatur, & ultra  
suum seruitium, meorū quoq̄ adhiberetur, & omnibus ad libi-  
rum impetare proculdubio posset, & circa hoc diu fuimus altero-  
cati, & quæ hinc inde prolata fuerint longū esset enumerare, tan-  
dē placere sibi domū meam mecum accedere professus est, mā-  
dauitq̄ locū in meo Palatio, sibi parādum, & exstruendum, quo  
præparato plurimi magni proceres affuere, & deductis uestibus,  
& brachiis eorū subductis nudis pedibus illius lecticam cōduce-  
bant, non multū ornatam, & maximo cum silentio eum flentes  
lecticæ imposuerunt, & progressi fuimus ad nostrum palatium.



sine aliquo tumultu, quous postea tumultuari vulgus cepisset, tamē quamprimū ad aures muteczuma illa peruenire, illico omnes iussit quiescere, & sic omnis populus eo die, & semper, dum Dominus muteczuma apud me detentus fuit quiete uixit, quia optime hospitabatur, & idem seruitiū habebat, quod prius domi suae retinebat, quod fuit magnū, & admiratione dignū, ut infuturum referam, & socii mei quoque eum, quibus poterant comodis, & obsequiis prosequerentur.

¶ Dum Dominus muteczuma a me detineretur, qui ad adducendū Qualpopoca, & alios adherentes, qui Hispanos morti dederant, profecti fuerant, redire adducētes ipsū Qualpopoca cum uno ex eiusdem filijs, & alios præterea uiros, qui dicebatur inter fuisse neci dictorum Hispanorum, ipsumque Qualpopoca lectica in modū magni Domini cōduxere, quem potestati meae cōcessere vna cum reliquis, quē in carcerē cum alijs intrudendū commisi, & manicijs, & cōpedibus alligari, a quibus postquam se Hispanos inire misse cōfessi sūt, sciscitatus sū an subesset Domino muteczuma, præfat⁹ uero Qualpopoca respondēdo a me petiit, an esset alius Domin⁹, cui deberet subiici, quasi innuens, quod null⁹ alius erat Domin⁹, cui deberet subiici, & erat uasallus Domini muteczuma, & postea ab eisdem quasiui, an ea quæ fecissēt, fecissent sua sponte, aut mandato, & consilio Domini sui muteczuma, omnes dixerunt sua sponte non mandato sui Domini, quous postea dum sententia in eos prolata executioni mādabatur, & comburi debebāt, clamauerunt unamīnes cōmisisse mandato Domini sui tale facinus, & suo iussu cōmiserant, & hoc modo fuerūt publice in platea sine aliquo tumultu, aut seditione cōbusti: Et eodē die, quo cōbusti fuere, quia iam cōfessi fuerant Dominū muteczuma fuisse auctorem prælibati homicidij in Hispanos perpetrati, eundem in cōpedes collocari iussi, quo spectaculo maxime animo cōsternatus est, quamuis eodem die, postquam multa secū fuerā collocutus eidē cōpedes eximēdos ordinauerim, quo facto fuit maxime recreatus, & plurimū uoluptatis est cōsecutus, & deinde assidue illi morē gerere quātū in me erat omnibus in rebus summopere studui, & præcipue quia publice ubique locorū profitebar tā ipsis incolis, quā Dominis prouinciarū, qui ad me cōfluebant, Maiestati Vestre summopere placere quod Domin⁹ muteczuma regnaret, ut prius regnare solebat, hac tamē cōditione, ut recognosceret Maiestatem Vestram in superiorem, & Dominū, ut Maiestas Vestra recognoscitur ab alijs omnibus, & illi subditi rem gratā Maiestati Vestre facerent

Dñs Muteczuma tumultum cessare iubet.

Adducit caput Qualpopoca cum coniurationis ad cor testium.

Combustur mandato Cor testij Qualpopoca cum coniurationis.

**Nota bonum.**  
**Dñi Mutee-**  
**suma animū**  
**in Carth:maic:**

**Maria sepius**  
**donat munera**  
**cū comitantib-**  
**us Mutee-**  
**suma.**

**Aurifodinas**  
**sibi ostendi pe-**  
**rit Cortesius**  
**a Muteezuma.**

**Destinantur a**  
**Cortesio hys-**  
**pani ad quatu-**  
**or prouintias**  
**ad Aurifodi-**  
**nas inspicien-**  
**das.**

si in posterū tenuissent illum in Dominū, & superiorē, quēadmo-  
dū faciebant ante adueniū meū, & tam bene me secū gessi, et sa-  
tis feci, quod pluries illū rogans commisi, ut domū suam proficis-  
ceretur, tamē mihi responsum semper dederat, se optime ibi in ea  
domo apud me cōmorari, cum nil sibi omnino deesset, non aliter  
q̃ si domi suæ fuisset, Nā si domi suæ esset facillime euenire pos-  
set, q̃ Domini Prouintiarū capta occasione possent illum sollici-  
tare, & inducere ad perpetrandū aliquid cōtra me contra uolūta-  
tē suā, quod redūderet in vestræ Maiestatis dānū, cui iam consti-  
tuerat, quātū in eo poterat semper inservire, & donec redderet cer-  
tiores suos, quid nam haberet in animo, optime erat ibi, & q̃uis  
aliquid super hac re eidem proponerēt, illis respondere facillime  
poterat, q̃ ipse non erat in sua potestate, & hoc pacto se excusare  
poterat, & pluries a me petiit, ut posset ire spatiatū, quod eidem  
nunq̃ recusavi, ut ire posset spaciaturum ad alias domos, quæ uo-  
luptatis causa ibi constructę erant, & aliquando exiuit spatiatū  
Ciuitatem quatuor, aut quinq̃ Hyspanis comitantibus per duas  
leucas, & quotienscumq̃ reuertebatur, uidebatur letus, & vultu  
hilari, & cum exhibat, donabat uarias gēmas, & uestes tam Hyspa-  
nis, q̃ Incolis, quem maxima caterua semper comitabatur, & ad-  
minus ad tria millia hominū, & eorū maior pars erat procerum,  
& Dominorū illius prouintię, & assidue conuiuia opipare para-  
ta, & tripudia celebrare delectabatur, quæ profecto maximis pos-  
tea laudibus ab omnibus merito extolli debebant:

¶ Postq̃ cognoui illū ex corde desiderare esse in Regali vestræ  
Maiestatis seruitio, rogavi, quo ampliorem relationē Maiestati  
Vestree transmittere possem de his, quæ in istis locis, & pro-  
uinciis continentur, ut mihi aurifodinas ostendendas curaret, qui  
sibi placere hilari vultu, & verbis demonstrauit, & eo instanti quos-  
dam familiares eius accersiri iussit, & pro qualibet prouintia, in  
qua aurum extrahebatur, misit duos ex eis, rogauitq̃ ut totidem  
Hyspanos sibi in comites illuc transmitterem, qui quo ingenio  
aurum eliciebatur, conspicerent, quod facile executus sum, & ad  
quamlibet prouintiā destinaui Hyspanos duos, qui comitarentur  
Indos, erāt autem prouintia quatuor, quidā ex illis deuenere  
ad prouintiam quandam, quam Cuzula appellāt, quæ abest per  
leucas octuaginta a celebri Ciuitate Temixtitā, cuius prouintię  
Incolæ subsunt Domino Muteezuma, & ipsi ostenderunt eisdem  
tria lata flumina, & ex omnibus adduxere inditia auri purissimi  
quamq̃ modicum adduxerint, non enim habebant alia instrue-



menta, sed ea tantum, quibus ipsi Indi aurum extrahere sole-  
bant, & ut Hyspani retulere, transgressi sunt tres prouintias mul-  
tis pagis, uillis, & edificiis refertas, ita ut in Hyspania non repe-  
riantur meliores, sunt in illis prouintiis multe Ciuitates, & co-  
lonie in magna quantitate, & asseruere uidisse habitationem  
quadam cum arce, quæ est amplior, & magis munita castro Bur-  
gensis Ciuitatis Hyspaniarum, & Incolæ unius ex his Prouintiis,  
quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatiori habitu, & ditiori ince-  
dunt incolis prouintiarum, quas hactenus uiderimus, & sunt  
maximè prudentiæ. Secundi uero profecti sunt ad Prouintiam,  
quæ dicitur Malinaltebequæ, quæ etiã abest a dicta magna Ciui-  
tate Temixtitan per leucas septuaginta, & plus uergit ad littora  
maris, & illi quoq; attulere inditia auri, ex magno flumine, qui  
illac præterlabitur: Terti uero aliam Prouintiam adiere, ubi sũt  
gentes, quæ differunt idiomate ab incolis proximè prouintiæ  
Culua, quam Tenis appellant, & illi9 prouintiæ Dominus no-  
mine Coatelicamat, quia prouintiam obtinet in excelsis montib9  
dicto Domino muteczuma non parer, & etiã, quia illius pro-  
uintiæ incolæ sunt martiales, & certamen incũt hastis uiginti  
quinq; aut aliquando triginta palmos in longitudinem conti-  
nentes. Et quoniam isti non erant subiecti Domino muteczuma,  
indi, qui pfecti erãt cũ Hyspanis, eam prouintiã ingredi nõ sunt  
ausi, si prius Dominũ illius de eorum aduentu certiozem non face-  
rent, ab eoq; saluũ conductũ obtinerẽt, asserentes eos eã ob cau-  
sam aduenisse, ut suas aurifodinas uidẽdi copia eisdem concede-  
retur, & q; meo, & Domini muteczuma nomine dignaretur illis  
eas ostẽdere Coatelicamat responsum dedit, Hyspani eo tuto, &  
libere accederent, & aurifodinas inspicerent, & ea omnia, quæ  
uidere cuperent, sed eos e Culua, quos sciebat missos nomine  
muteczuma admonebat, ne prouintiam suam ingrederẽtur, quia  
hostiũ loco eos habebat: Ancipiti animo fuere aliquandiu Hys-  
pani irent soli, an non, maxime, quia Indi, quos secum adduxe-  
rant, eos admonebant, ne irent, quoniam ideo eos solos intromit-  
tebat, ut eos facili9 interficere posset. Inuicti tamen animo Hys-  
pani ulterius progredi constituerunt, fuerunt bene, & placide ab  
incolis, & eorũ Domino suscepti, & eis ostenderunt septem, aut  
octo flumina, ex quibus se aurum extrahere dicebant: Hyspa-  
ni una cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum extraxere,  
& inditia predictorũ fluminum attulerẽ, & cum eisdem Hyspa-  
nis dictus Coatelicamat misit ad me nuncios suos, quibus se pro-

D ii

Dulchre pro-  
uintie et ut i  
Hyspania ed-  
ficia refert.

Prouintiam  
Tenis Hys-  
pani ad aurifodinas inspicere  
eundem profici-  
cuntur.

Zero animo  
recipiunt Hys-  
pani a Coate-  
licamat.

Septem: aut  
octo reperit  
flumina Hys-  
pani: ex quib9  
aurũ extrahũt

**Donera cor  
rectio allata.**

**Locus ad ex-  
trahendū au-  
rum et consti-  
tuendas habi-  
tationes acco-  
modus.**

**Cacap vini lo-  
co vtuntur in  
illis partibus  
et mouet.**

**Domus erecte  
te p. Dutec-  
zuma p. Hys-  
panis ascendit  
ad quadragi-  
ta milia flore-  
norum.**

**Mora in illis  
partibus esse  
arte pingendi.**

uiniam suam Regali Maiestatis Vestrae seruitio offerebat, & eis-  
dem ad me misit quædam aurea emblemata, & uestes, quibus  
Incolæ illius Prouintiæ Maxime vtuntur. Vltimi uero accessere  
ad aliam Prouintiam Tuchtebeque nominatam, quæ eodem  
directo uergit ad mare per duodecim leucas a puincia Malinal-  
tebeque, in qua iā superius dixi inuentū fuisse aurū, & Incolæ  
eisdem ostenderūt duo flumina, ex quibus pariformiter addux-  
ere auri inditua, & prout ex Hyspanis, qui ibi fuerant percipere  
potui, Prouintia illa est admodum apta ad cōstituendas ibidem  
habitationes, & ad aurum extrahendum, perii a Domino mutec-  
zuma, q̄ in illa Prouintia Malinaltebeque, quia illa ad prædicta  
magis apta uidebatur cōstrui faceret unam habitationem pro  
Maiestate Vestra, & in ea cōstruenda omnem possibilem adhibui-  
it diligentiam, & talem, q̄ duorū Mensium spatio eo in loco iam  
seminauerant sexaginta mensuras (Quas anegas Hyspani uo-  
cant) ex quodam semine ab eis mayz nuncupato, ex quo panem  
conficiunt, & decē mensuras cicerū, & cacap, qui est fructus amyg-  
dolæ similis, quo fructu in puluerem redacto uini loco vtuntur,  
& tantę in ea prouintia est estimationis, ut pecuniarū loco omnia  
in foris, & ubiq̄ necessaria, eodem acquirant. Ibiq̄ binas habita-  
tiones amplas edificari curauit, & in altera ultra habitationē ap-  
posuerunt stagnū, in quo erant quingenti anseres ex industria ibi  
collocati, qui ibi sūt in maximo pretio, quia eos quotannis deplu-  
mant, & illorum plumis, & pennis utuntur, & in dicta habita-  
tione collocarunt ultra mille, & quingentas gallinas, & alia plu-  
rima ad domesticū usum facientia, & multotiens Hyspani, qui eā  
uiderunt, & ornamenta diligenter perpenderunt, putarunt ascen-  
dere dictas habitationes ad uiginti milia Castellanorum auri, &  
similiter perii ab eodē Domino muteczuma, ut mihi aperiret, si  
in littore illius Maris esset fluuius aliquis, uel sinus, quos naues  
illuc applicantes facile ingredi possent, & tuto in eisdem sistere,  
qui retulit se penitus eius rei ignarum, tamē q̄ mihi Maris illius  
panno depingi curaret littora, & sin9, & flumina in mare conflu-  
entia, & q̄ postea poteram mittere meos Hyspanos ad perseru-  
randū, & diligenter inspiciendum, & ipse muteczuma eligeret in  
eorū duces Incolas dictæ prouintia, quod postea re effecit, quo-  
niam sequenti die mihi attulere lineo panno picta omnia maris  
littora, sinus, & flumina in illud confluentia, ibi conspiciebatur  
flumen quoddam ceteris magis amplū, prout ex ea figura colligi  
poterat in mare profluens, & uidebatur fluere inter geminos



montes, qui appellantur *Sanmyu* in sinu quodam, ubi *Nauderi* putabāt eousq; q; diuidatur *puintia Mazamalco* nūcupata, dixitq; quos uellē destinare, & eo pacto misi decem *Hispanos*, inter quos aliqui *Maritima* disciplina plurimū pollebant, & cum ducibus, quos dederat *muteezuma* progressi perlustrarunt omnia illa litora a pontu *Chalchilmeca*, quē *sanctiuan* appellant, ubi meis nauibus applicuerā, quæ perlustratio ascendit ad septuaginta leucas, & ultra, & nullū fluuium, aut sinum adinuenere, in quos naues possent ingredi, quamuis dicta litora habeant plura, & maxima, & in omnib; illis fluminib; periculū faciebāt *Canois* insidētes emissa in pfūdū bolide, et sic deuenere ad *puintia Quacalco*, qua supradictus fluui; præterlabitur, & illi; *Prouintia* *Dominus*, qui *Tuchintecla* nuncupatur, illos benigne suscepit, & eisdem *Canoas* consignari iussit, quibus flumen ingredi possent, & in illius fauce aquæ profunditatē ad duos cum dimidio hominū status inuenere etiā eo tempore, quo aquæ maxime de fluxere, & dicto fluuiio delati sunt per leucas duodecim, & minor profunditas, quæ dicto spatio continebatur, est ad sextum hominis statum per ea, quæ conicere potuerunt, ascendit ulterius per leucas triginta in tali profunditate. In ipsius fluuii ripa sunt magnæ, & plurimæ *Colonie*, & vniuersa illa *prouintia* est in plano sita fertilis, & rebus omnib; quæ tellus ferre consuevit exuberans, & gens quasi innumerabilis, Isti ex hac *Prouintia* non subiiciuntur *Domino muteezuma*, Immo eius hostes accerimi, & pariformiter eo tunc, cum *Hispani* ad illum uenire illis significatū uoluit, q; illi e *Culua* nullo modo ad suā *Prouintiam* proficiscerentur, quia erant eius hostes, Cum illi *Hispani* ad me ista relatum reuersi sunt, suos cum illis mihi nuncios quosdam destinauit, quibus ad me quædā aurea dedit, & plura *Tygridum* coria, & plura ex plumis contexta, & uestimenta, & mihi asseruere, q; *Dominus* eorum *Tuchintecla* diu nomen meū audierat, quoniam illi ex *Puchunchan*, qui est fluui; *Grisalu*, sunt eidē maxima iuncti amicitia, eundem certiore reddiderant, q; illac transueram, & cum eisdem fuerā congressus, quia me harenę hospitio prohibebant, & eorum colonię, & quēadmodum postea nos amicitiam inniueramus, & illi se subdiderant imperio *Vestræ Maiestatis*, & ille quoq; se *Regali Maiestatis Vestræ* seruitio cum uniuersa sua *Prouintia* offerebat, rogabatq; ut illū in amicū reciperem, hac tamē conditione, q; incolę *prouintiæ* e *Culua* regionem suam nullo pacto ingrederent, & peterem rebus, quæ in *prouintia* illa con-

Destinat cor  
telius *Hispa*  
nos ad inque  
rendū ma  
ris portus.

Inuenit por  
tū ad capiē  
das naues ap  
tū *Hispani*.

Nota *prouintia*  
*Quacalco*  
calco fertilitate  
tem et homi  
num multitudine.

Nota *Tygridum*  
des esse in illis  
partibus.

*Tuchintecla*  
puñcios suos  
se in vasallum  
*Carb. Oda*  
subdit.

tinent, quoniam omnia, quæ ab eo expeterent impari, & exequi paratus existerem.

*Nunciatur cor-  
resio Hispani  
se portum in-  
uenisse.*

*Mittit demu-  
o Corresio hy-  
panos ad ex-  
plorandū por-  
tum.*

*Mittit Cor-  
resio præfectum  
ad Coloniam  
cōstruendam  
in fluuio Pa-  
nuco.*

¶ Postquam mihi renunciatum est ab eis Hispanis, qui ab illa pro-  
uincia exploratu uenerant, illam ad Coloniam ibi constituen-  
dam aptam, & commodam, & ab eisdem portum adinuentum, ani-  
mo admodum læto fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionem  
hanc applicui, sollicitus fui de portu inuestigando in litonibus  
istis, & etiam, ut prope eundem inuenire possem locum aptum  
ad habitationes faciendas, tamen eousque inuenire non potueram  
a litore incipiente a flumine Sancti Antonii, qui est proximus  
fluuius Grisal uel usque ad fluuium Panuco, qui est in litore inferiori  
ubi quidam Hispani mandato Francisci de garay Coloniam suam  
constituerant, de quibus posthac mentionem faciam, & ut melius  
exploratas haberent res illius Prouintiae, & portum antedictum, & in-  
colarum in eis degentium in nos animos, resque alias ad ibi habi-  
tandum conducentes, alios quoque ex meis commilitonibus ad  
similia idoneos cum eisdem nunciis, quos Tychintecla Dominus  
illius Prouintiae ad me cum muneribus destinauerat, proficisci ius-  
si, deferentes ad eum aliqua munuscula, & ab dicto Domino læto  
vultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, ut  
alii fecerant, & inuenire locum idoneum ad constituendas habitationes, &  
coloniam deducendam in ea, & de omnibus uera mihi retulere,  
& dixere omnia utensilia ad coloniam constituendam adesse.  
Et Dominum illius Prouintiae maxime gaudere, & magno te-  
neri desiderio inserviendi Vestrae Maiestati: Quibus reuersis  
cum ea relatione, Illico præfectum cum centum, & quinquaginta  
militibus eo destinaui ad fortilitium ibi construendum, ad quod  
construendum Dominus Prouintiae se obtulerat, & pariformiter  
domos omnes, quibus pro nostri habitatione egeremus, & quas  
eidem imponentem: Ex illico ubi coloniam locandam constitueram,  
sex domos edificandas curauit eisdem indicauit esse sibi gratum  
in sua sisterent prouintia, & quod eam habitandum suscipiebant.

¶ Superioribus narrationis capitulis Potentissime Domine  
exposui, quod eo tempore, quo ad celebrem Ciuitatem Temixtitam



proficiscebatur, mihi obuiam venerat quidam magnus, & potes Dominus, qui se missum a Domino muteczuma profitebatur, ut postea perciperam, erat eidem sanguine iunctus, & Prouintia, cui Dominabatur erat contermina prouintia muteczuma, & eius prouintia nuncupatur Aculuacan, & caput Prouintia est Ciuitas lacui falso proxima, & ex ea per lacum ad magnum Ciuitatem Temixtitan Canois sunt Sex leucæ, si quis autem pedibus proficisceretur, habet decem leucas, hanc Ciuitatem Tescucu appellant, habet in se ultra triginta milia domorum: Illius Dominus habet ibi miranda palatia, & habitationes, Meschitas præterea, & oratoria magna, optime constructa, Dominatur etiam duab' aliis Ciuitatib9, altera ab est a Ciuitate Tescucu spatio leucarū triū Acuruma, altera uero spatio leucarū quatuor, quæ Otumpa appellant: Istarum quælibet habet ad quater mille habitationes: Habet præterea dicta prouintia Aculuacan pagos & uillas plurimas, est solum fecundissimum ad culturam, & tota Regio, cui præest ab uno latere est contermina prouintia Churulcecal, de qua diu meminimus, Hic Dominus nomine Cacamacin: Post detentionem personæ Domini muteczuma a me factā tam a Maiestate Vestra, cui se subdiderat, quam a Domino muteczuma defecerat, & quamuis pluries illum monerem, ut Regale seruitium, & obedientiam Maiestati Vestræ exhibere uellet, monitus tamen & a me, a dicto Domino muteczuma, nunquā parere uoluit, Immo superbe respondendo aiebat, quod si quis uellet ab eo aliquid, ad Prouintiā ei9 proficisceret, & ibi experiret, quanti esset, & quale foret Regale seruitium quod exequi tenebatur: Preparauerat, ut audiuerā iam maximas copias maxime beligeras, & postquā illum monitionibus adducere nō potui, Dominum muteczuma sum allocutus, & ab eo petii, quid nobis agendum in hac re cēset, ne ille rebellionis contra nos factę penarum expers persisteret, responsum dedit, uelle eum ui expugnare erat maxima difficultas, quoniam magnus Dominus habebatur & potes, copiis maxime abundans militiæ apris, & sine maximo discrimine, & militum amissione expugnari posse non putabat, Sed quod ipse muteczuma habebat in prouintia illius Cacamacin plurimos ex primatibus, qui cum eo morabantur, & eis dabat stipendium, & quod constituerat eos aloqui, ut aliquos ex militibus

Tescucu  
uitas.

Prouintie  
Aculuacæ descriptio.

Cacamacin  
superba responsio

Cacamacin  
potentiā narra-  
rat dominus  
Muteczuma.

**Concessit dñi  
Dureezuma  
Cortelio das  
rum ad capiē  
dū cacamacin.**

**Insidie parā  
tur Cacamacin  
cui a iure.**

**Capit a suis  
Cacamacin  
ad Cortesii  
adducitur.**

**Cocuzcacim  
Ciuitati Tes  
cucu pñitur a  
Cortelio.**

**Conuocatur  
omnes uasalli  
Dureezuma  
ad Ciuitatē  
Zemuxira et  
orōem habet.**

dicti Cacamacin abducerent, qui postq̃ eis fidem nostram dedis  
semus, q̃ securi, & tui essent, paribus nostris fauerēt, illum turo  
expugnare possemus, & sic euenit, quia dictus Dominus mutee  
zuma ita egit cum eis, q̃ illi induxerūt dictum Cacamacin, ut cū  
illis conueniret in dicta Ciuitate Tescucu, & ipsi tanquam pri  
mates darent operam consulere rebus ad cōmodum sui Domini  
facientib⁹, & ipsi tristarentur, si ille aliquid faceret unde periclitari,  
& ad ultimā interitionē dari posset, & sic in unum conuenire  
in amplo, & elegāti pallatio dicti Cacamacin, quod ē in ipso lac⁹  
littore, & eo modo edificatum extitit, quod subtus illud Canois  
patet iter, & in lacū exeunt, ibi p̃paratas canoas secreto colloca  
uerant, & etiam eo loci plures uiros disposuerant, si forte dictus  
Cacamacin obsisteret, nec se capi permetteret, eundem ui capere  
possent, & cū omnes conuenissent, illi cōiurati primates Cacama  
cin apprehenderunt anteq̃ a suis audiretur, & canoꝝ impositum  
per lacum ad magnū Ciuitatem deduxerunt, quæ (ut superius  
dixi) distat per leucas sex, quem adductum lecticæ imposuere,  
ut tantum Dominū decebat, illumq̃ mihi exhibuere, cui illico  
compedes iniiciendos, & bene custodiri mandauī, & cōmunica  
to consilio cum Domino muteezuma, ipsius detenti fratrem  
nomine Celsitudinis Vestræ p̃uinciat illi p̃feci, qui Cocuzcacim  
nominabatur, cui ab omnibus cōmunitatibus, & Dominis dictę  
p̃uincię debitā obedientiā exhibendā modis omnib⁹ curauī, tan  
q̃ suo Domino, donec aliud per Maiestātē Vestrā esset cōstitutū  
& ita executū est, quoniā in posterū omnes eidem paruerūt tanq̃  
Domino, ut prius paruerant dicto Cacamacin, & ille omnia quę  
illi Maiestatis Vestræ nomine mandauī libentissime, & fideliter  
fuit exequutus: Post aliquot dies transactos a captiuitate dicti  
Cacamacin Dictus Dominus muteezuma omnes Dominos pro  
uinciarū suarū, & Ciuitatū circūiacentiū conuenire iussit, & mihi  
postq̃ conuenere, nuntiavit, ut eo p̃fiscisci deberē, & post meū ad  
uentū talia fatus est: Charissimi fratres, & amici diu optime nos  
tis uos omnes, patres uestros, & maiores, mihi, & antecessorib⁹  
meis subditos extitisse, & a me, & ab eis dē optime tentos, & om  
nibus honoribus cōdecoratos fuisse, & uos quoq̃ mihi, & maio  
ribus meis ea exhibuistis, quę boni, & fideles uasalli Dominis  
suis p̃stare tenentur: Etiam arbitror uos illud ab antecessorib⁹  
memoria tenere, nostrum genus ex his Prouinciis originem nō du  
cere, sed e longinquis prouinciis huc aduectum: Nam maiores



nostros huc adduxit quidā eorum Dominus, qui eos in ea dimi-  
 sit, atq; discessit, & longo post tempore rediit, & maiores nostros  
 colonias his in regionib⁹ posuisse, & ex Incolis vxores duxisse,  
 & ex eis liberos procreasse inuenit, adeo q̄ ulterius secū progre-  
 di noluerunt, nec in Dominū suscipere, at ille discedens promi-  
 sit, q̄ aut personaliter rediret, aut alios suo nomine huc destina-  
 ret tot copiis, & tali potentia, & potestate, ut posset eos ad illius  
 seruitia constringere, Scitisq; q̄ eum hactenus indies expectauim⁹  
 mus, & per ea, quæ præfatus nobis retulit de Rege  
 eo, & potenti Domino, quem eum huc destinasse, & a loco unde  
 huc aduentasse profiteatur, pro cōperto habeo, & uos similiter  
 tenere debetis, q̄ hic uere est ille Dominus, quem expectabam⁹.  
 ¶ eo maxime quia præfatus eius affirmat diu nostri notitiam:  
 illum habuisse: Sed posteaquam nostri Maiores ea, quæ tene-  
 bantur Dominis suis præstare, non præstiterunt, nos id oportet fa-  
 cere, & Diis nostris agamus gratias, q̄ illud, quod tam diu expec-  
 tauimus, nostris temporibus euenerit: Iccirco uos omnes obtesta-  
 tos uelim, postq̄ illud quod exposui diu uobis omnibus notum  
 est quemadmodum me hactenus in Dominum tenuistis, & mihi  
 paruistis, post hac Maximo, & potenti huic Regi pareatis, & illū  
 in omnib⁹ Dñm habeatis. Postq̄ ille uester Dñs naturalis existit,  
 & illi⁹ uice hūc eius p̄fectū in Dñm habete, colite, & obseruate, &  
 oīa tributa, & obsequia, quæ mihi hactenus impendere soliti est-  
 tis, huic eius p̄fecto exhibete, quoniā ego pariformiter cōtri-  
 buere, & omnib⁹ ei⁹ mandatis parere astringor, & ulterius om-  
 nia exequi, & præstare, quæ de Iure Domino præstare tenemini,  
 in quo rem mihi gratissimam facietis. Hæc omnia plurib⁹ lachri-  
 mis, & maiora imo trahens suspiria corde, quam quilibet fari pos-  
 set ptulit, Comitabatur reliq; oēs procures lachrimas muteczuma  
 suis assiduus lachrimis, & tantū, q̄ paululū imorati sūt atq; respo-  
 dere possēt, & p̄fecto serenissime Domine null⁹ affuit ex Hyspa-  
 nis, qui eidem non plurimū cōpateretur, Tandem sedatis lachri-  
 mis responsum dedere, q̄ illi se in subditos dediderant, & eum  
 in Dominū habebant, & tenebant: Iccirco pollicebatur se omnia  
 executuros, quæ ipse cōstituisset, & ea de causa, & etiam rationi-  
 bus per eum deductis læto animo uellent illius iussa exequi, &  
 ex tunc se perpetuo subdebant Maiestati Vestræ, & se in uasal-  
 los offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus est exequi ea,  
 quæ Regali Maie. Vestræ nōie fuissēt imposita, & exhibere oēs  
 cōtributiōes, & obsega, quæ antea dicto Dño muteczūa præstare

Dominū e cu-  
 lua originē ad-  
 uerte.

Imperatorē.  
 a domo suo  
 primo origi-  
 nē ducere ar-  
 bitrantur in il-  
 lis partibus.

Muteczuma  
 se in uasallum  
 subdit Sacre  
 Celsæ, & car.  
 Maiestati.

Omnes dñi e  
 Zemiritan.  
 pollicent esse  
 uasalli Sac.  
 et Catholice  
 Maiestatis.

Corres<sup>a</sup> a do  
mino Mutee  
suma et reli  
quis proceri  
b<sup>9</sup> Aurū petir  
ad Imperato  
rem transmi  
tendum.

Dirigit<sup>r</sup> hys  
pani ad collig  
gendū aurū  
Et: Est: ma  
iestati trans  
mittendum.

Nota res mi  
ras Cortesio  
esse donatas.

soliti fuerunt, & reliqua omnia, quæ Regali Maiestatis Vestre no  
mine eisdē precipere, quæ omnia per aliquos publicos notarios  
cōscripta sūt, & de pmissis publicū cōfecit instrumētū, cui<sup>9</sup> copiā  
petii presentibus Hyspanis multis, Postq̃ omnes prefati Domi  
ni se Maiestati Vestre subdiderant, allocutus sum dictum Do  
minū muteezuma, & ei significavi Maiestati Vestre aliqua au  
ri quantitate pro quibusdam operibus suis perficiendis opus  
esse, Rogabamq; aliquos e suis, & ego similiter aliquos e meis  
Hyspanis destinarem per prouintias, & habitationes illorum  
Dominorum, qui se eo die obtulerant eos horrando, & rogan  
do, q̃ de ea auri, & argenti quantitate, quam ipsi possidebant,  
ultra eorum exigentiā Maiestati Vestre inseruirent, &  
eo pacto appareret, q̃ illi iā inseruire cepisset, & Maiestas Ves  
tra latius egregium eorum animū in seruiēdo perspectū haberet,  
Et similiter Dominus muteezuma de eo, qd possidebat mihi ipse  
impartiretur, quoniam ea omnia Maiestati Vestre mittere con  
stituerā per nuncios, quos primo cum rebus aliis Maiestati Ves  
tre erā trāsmisur<sup>9</sup>, & eodem instanti petiit a me sibi Hyspanos  
consignari binos, & qui eos in uarias prouintias ad negotiū exe  
quendum destinauit, quarū nomina, quoniā monumenta omnia  
amisi, nō subueniunt, Ille enim prouintia sūt plurimę, & diuersę,  
quarū aliqua per octuaginta, & aliqua per centū leucas aberant  
a dicta Ciuitate Temixtitan, & cū predictis Hyspanis ire ius  
sit quosdam ex suis, quibus precepit, ut ad dictarū Prouintiarum  
& Ciuitatum Dominos proficiscerent, & exponerent, q̃ ego uni  
cuiq; quandam auri summā, quam ipse constituit, Imperabam,  
& hoc executū est, nam illi omnes Domini, ad quos profecti sūt,  
Contribuerunt imperatā sumam tā emblemātū, q̃ auri in mas  
sis, & foliis, & aliorū, quę ipsi possidebant, & fuso eo quod fundi  
potuit ex quinta illorum portione, quę Maiestati Vestre debet,  
fuerunt triginta duo millia, & quadringenta pondera auri absq;  
supellectilib<sup>9</sup> ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parris  
gemmis, & aliis pluribus rebus maximi ualoris, quæ omnia Ma  
iestati Vestre cōsignaui, & seposui, quę transcendunt ualorē cen  
tū millium Ducatorū, Erant præterea talia, & tantū mira, q̃ uarieta  
te eorū, & nouitate erāt iestimabilia: Nec putādū arbitrorq; oēs  
ex principib<sup>9</sup> tā Christicolis, q̃ infidelib<sup>9</sup>, de quib<sup>9</sup> apud mortale  
impræsentiarū mēio habeat, talia haberi possint, & certe Maie  
Vestre illa, quę expono nimia uideri non debēt, postq̃ sic se ha  
bet ueritas, q̃ eorum, quę terra mariq; haberi possunt, & de qui



## XXIII

bus ipse cognitionē aliquā habebat, simulachra ad uerā formā  
tā aurea, q̄ argētea, & ex gēmis, & ex plumis obtinebat, & in tali  
excellentiā, & perfectione, q̄ pene uiua spectantib⁹ uidebantur,  
quorum mihi non modica impartitus est pro Maiestate Vestra  
absq̄ aliis, quæ sibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi cura  
uit, ut sūt imagines Saluatoris crucifixi, emblemata, torques, nu  
mismata, & alia plura e nostris, ad quorū imaginē similia fieri  
curauit, accessit etiam portioni Maiestatis Vestre argenti recep  
ti ultra centū marcas, quod in uarias tā paruas, q̄ maiores fien  
das paropsides distribui, & scutellas, pateras, coclearea, quātū ill  
dicere potui, & ultra hęc dictus muteczuma mihi donauit plura  
ornamēta ex suis, quæ talia erant, ut perspecto, q̄ ex oī parte erāt  
ex bombice, & absq̄ serico in toto terrarum orbe, talia fieri, & texi  
non possent, nec tot diuersis propriis coloribus, & laboribus, &  
iter ea erāt aliq̄ uestiū geneta, ad usū mulierū, & uirorū mirabilia,  
erant præterea apparatus pro lectisterniis, quibus ex serico facti,  
merito cōparari non possent, erant alii apparatus, quib⁹ in eccle  
siis, & aulis uti possumus, erant culcitre lectisterniorū cooperimē  
ta, tā ex plumis, q̄ ex bōbice uariorū colorū, similiter, & mirabi  
lium, & alia multa, quæ cum talia, & tanta sint ea Maieitati Vef  
træ ex primere nescio, obtulit etiam duodecim Zerbatanas. Est  
autem Zerbatana lignū longū concauū, qua aues paruas insec  
tamur, ex illis spicula seu globulos exiguos in modū fabarum ex  
creta cōpactos flatu emittēdo, quarū excellentiam etiā exprimere  
nequeo, quia illę elegantibus picturis, & coloribus perfectissimis  
constabant, in eius extremitatibus, & medio exstabat aurum ad  
palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis fi  
lis cōtextā, & globulos supradictos imponēdos, quos aureos se mi  
hi daturū pollicitus est, impartitus est modulū ad eōdem effingē  
dos aureū, & alia multa, quorū infinitus est numerus:

¶ Ut Maiestatem Vestrā Potentissime Domine de uariis, &  
mirandis rebus istius Ciuitatis Temixtirā, Dominio, & isti⁹ Do  
mini muteczuma obsequio certiozem redderem, ac de ritu, & con  
suetudine, quam obtinent Incolę, ordine, & regimine tā Ciuitatis,  
q̄ aliarū, quę subiiciebātur dicto Dño muteczuma longo tēpore  
imorari oporteret, & multos, qui eas exponere scirēt, habere neces  
se esset in tali genere exercitatos, ego nō posse de mille portōib⁹  
minimā recēdere, sed ut meli⁹ potero aliqua ex illis, quæ uidi expri  
mā, quę q̄uis inculte pmātur, tamē erūt tāq̄ admiracōi, q̄ vix cre  
di poterūt, nos enī p̄fetes p̄pius ocul⁹ intueōdo eas uix intellectu p̄cipi

Nota imagi  
nes et simula  
chra varia pul  
cherrima.

Nota vestes  
in partibus ex  
bombice pul  
cherrimas.

Zerbatanane  
cum globulis  
aureis Corre  
sio donat mu  
teczuma.

Domini Mut  
teczuma serui  
tium et obse  
quium narra  
Corresius.

Corresius nō  
credit posse o-  
ma dñi. Duo  
rezuma refer-  
te.

Provincia  
Mexico in q̃  
celebris ciui-  
tas Tenucti-  
tlan. Descrip-  
tio.

Nota lacum  
illum fluxum  
et refluxum ha-  
bere: ut mare  
Calpium.

mus: Sciat tamē Maiestas Vestra, q̃ si in aliquo deficiam in præ-  
dictarū rerū relatione plus peccabo minuendo, q̃ augendo, tam  
in his, quam in aliis, quæ recensebo Celsitudini Vestræ, quoniam  
equum mihi uidetur, & apparet ea, quæ Regi meo, & Domino  
recēdere duxi præuia ueritate nil augendo, aut minuēdo, aut inter-  
ponendo exponere.

¶ Prius tamē q̃ res istius celebris Ciuitatis Temixtitan, & re-  
liqua, quæ in proximo præcedēti capite asserui, recensere aggredi-  
ar, visū est, ut omnia meli⁹ percipi possint, sitū prouintiar de Mex-  
ico, ubi dicta magna Ciuitas est collocata, & ubi illius Domi-  
ni muteczuma regia consistit, explicare: Prouintia hæc excelsis, &  
asperrimis montib⁹ circumsepta est, & in ea planities est in circui-  
tu ad septuaginta leucas, cui planities in sūt gemini lac⁹, qui fere  
uniuersā occupant, quia duo illi lacus ambiunt spaciū quinquā-  
ginta leucarū, & in altero ex lacubus est aqua dulcis, altero uero,  
qui maior est, aqua salsa, Illa uero planities ab uno latere segre-  
gatur colliculis quibusdā, qui in medio planities cōsistūt, & dicti  
lacus in fine iungūtur inquādā angusta planitie, quæ inter dictos  
colles, & excelsos montes consistit, qua angustie extenduntur per  
balistę iactū, & per ea alter lacuum ingreditur aliū, & ad Ciui-  
tates, & colonias, quæ in dictis lacubus existūt homines Canoīs  
inuehuntur, absq̃ eo, q̃ aliquis terrā attingat, Sed quia est mag-  
nus lacus salus, habet fluxū, & refluxū ad instar Maris, quotiens  
cūq̃ aqua dicti lac⁹ excresecit aqua salsa ingreditur lacū dulcis a  
quæ, & adeo uolēter nō aliter, q̃ si ingēs, & rapid⁹ fluui⁹ igrede-  
retur, & e cōtrario quando decrescit lacus alius dulcis salsā ingre-  
ditur: Et opulēta illa Ciuitas Temixtitan est fundata in illo mag-  
no salso lacu, & a continēti ad dictā Ciuitatem, qua est iter duarū  
leucarū, quatuor habet ingresus stratis manu fabricatis viis latis  
quantū extenditur lata Hyspana equestris lancea, Ciuitas est tā  
ampla quantū est Hyspalis, aut corduba, illius præcipui uici am-  
plissimi, & recto tramite præcedentes cernūt, & omnes alii, & quos  
rūdā medietas in aquis alia in terris est, per quos Canoīs inuehū-  
tur, & uici omnes habent suos exitus, ut ab uno ad alium aqua  
pmeare possint, omnes isti exitus, quorū aliqui sūt latissimi, ha-  
bent magnas trabes optime dolatas, & tales q̃ quibusdam in lo-  
cis possunt per eas transire decem iuncti equites, & cum conside-  
rarem si incolę uellent in me conspirare, ipsi commode facere po-  
terant cum eo in sinu constitua sit Ciuitas, ut supra dixi, & ammo-  
uendo pontes egressum, & ingressum dictę Ciuitatis facillime



nos fame perire cogeret, priusq; ad cōtinentē venire possem⁹, eā ingress⁹ prope Bergatinos quatuor erigendos curavi, & tā celeriter perfecti sūt, & tales, vt eisdē ducentos viros cum equis in litore exponere possem, quotiescūq; nobis videretur. Habet ista præclara Ciuitas plurimas plateas, ubi assidue sua habēt fora, & cōmentia ad vendendū, & emendū: Est in eadē Ciuitate platea, quæ est in duplo maior platea Salamatinæ Ciuitatis, vndiq; porticibus circumdata, vbi quotidie vltra sexaginta milia hominū vendentiū, ementiumq; cernūtur, vbi est inuenire omnia genera merciū, quæ in prouinciis illis inuenire possint, tam ad elum, q̃ ad uestitum facientia: Venduntur res ex auro, argentoq; plumbo, cupro, auricalco, lapidibus, ossibus, conchilib⁹, corallis, & ex plumis. Venditur Calx, politi lapides, & non politi, lateres crudi, & cocti, ligna dolata variis modis, & non dolata. Est vicus in quo venduntur omnia genera auium ad aucupiū, ut gallinæ, perdices, coturnices annates, turdi, fulicæ, turtures, palumbes, pasceres harūdinibus collo astricti, psittaci, milui parui, asciones tinūculi, accipitres, falcones, & aquilæ, & aliquæ ex istis auib⁹ rapina viuētib⁹ cū plumis capite, rostro, & unguib⁹. Vēdūt cuniculos, lepores, ceruos, canes castratos paruos, quos ad comedēdū educāt. Sūt vici ad herbas vendēdas, sūt ibi omnes herbæ, & radices medicinales, quæ nascuntur in tota prouintia. Sūt domus pharmacæ vendentiū tam potabilia, q̃ ex unguētis, & emplastris, sūt barbitonforū domus, in quibus capita lauant hominib⁹, & radūtur. Sūt etiam ibi habitationes, ubi conueniunt ad bibendum, & comedēdum pro pecunia: Sūt ibi plurimi baiuli, vt in Hispaniis, qui portant onera de domo eorū, qui vendiderūt, ad domū eorū, qui emerunt. Sūt plura ligna, carbones, focularia, stora varia ad lectisternia, aliæ subtiliores ad sedilia ornanda, cameras, aulasq;. Sūt omnia holera, & præsertim cepe, porri, allia, nasturtiū, tā terrestre, q̃ aquaticū, caules, acetosa, cardus: Sūt ibi fructus variū, inter quos sūt cerasa, pruna, quæ sūt simillima Hispanis, sunt poma, vua, & alii fructus plurimi, quos producit illa Prouintia multū singulares. Vendūt mel apū, cerā, & mel Harūdinū ex Mayz, quæ harundines habēt tantū mellis. & sūt adeo dulces, vt sūt illæ, ex quib⁹ Zucarū cōficitur. Vendūt mella ex arborib⁹, quib⁹ dā, quas vocāt in reliquis insulis Magney, & sūt dulciora musto decocto. Vēdūt etiam vinū inde confectū: Vendūt varia genera fili omniū colorū in suis corollis, & est similis vico, vbi Grānata vēduntur res ex serico, sed in maiori quantitate: Venduntur ibi colores pro pictoribus, & omnia genera, sicut in Hispaniis. &

Bergatinos  
quatuor eri-  
git Cortesius  
ut litore ex-  
ponat milites

Nota plateā  
mirabilem am-  
plam in hac ci-  
uitate.

Nota varia  
genera auium  
in illis  
partibus.

Nota etiā mo-  
dum in Ger-  
mania retine-  
re esse in illa ciui-  
tate.

Nota vna esse  
in illis pibus

Colores mul-  
ti sunt ibi si-  
cut in Hispani-  
is p pictori-  
b⁹.

**Connumerat**  
varia vasorū  
genera quę in  
illis partibus  
conficiuntur.

**Nota vicos**  
ubi quęlibet  
merces vendū  
tur: esse sepa  
ratos.

**Nota religio**  
sas esse etiam  
in illis parti  
bus personas  
ut sunt apud  
nos fratres &  
monachi.

**Nota contra**  
hereticos nos  
tri temporis  
argumentum  
quoniam? In  
di quodā tem  
pore abstinēt  
a quibusdam  
cibis.

adeo illustrata, ut meliora fieri nō possent, Venduntur coria ceruina optime aptata cū pilo, & sine, alba, & tincta coloribus variis, Venduntur fictilia multa, & optima vernice suffulta: Vendunt dolia maxima, & parua, cenophora, ollę, & alia vasa fictilia, & alia infinita genera vasculorū, & maiori ex parte vernice suffultorū, Vendunt multū mayz tam solidū, q̃ coctū in panem cōuersum, & de eo habēt magna cōmercia, & in solido, & in pane, quod eundē retinet saporem, quem in reliquis Insulis retinere solet, Vendunt ortocreas ex auibus, & piscib⁹ recentibus, & salis, crudis, & coctis. Vendunt oua gallinarum, & anserū, aliarūq; auium maxima in copia, Vendunt placentas ex ouis, Et deniq; vendūt in dictis foris quicquid gignitur, & crescit in illis Prouinciis, quę vltra ea, quę exposui, sūt talia, & tam diuersa, q; propter prolixitatem, & quia eorū nomina non teneo, nō recēlebo, & gen⁹ quod libet mercium habet vicum proprium nulla data alia mercium commixtione, & in hoc optimū habent ordinem, & omnia venduntur bene cōputata, vel mensurata, non tamē hactenus visum est, q; aliquid pōdere vendant; In huiusmodi magna platea est domus ampla in modum Iudicii, vbi semper morantur decem, aut duodecim personę, quę iudicant, & constituunt omnia, quę in dicta platea eueniunt, & dubia quę insurgūt, malosq; & delinquentes puniri iubent. Versantur in dictis plateis alię personę, quę assidue diligenter explorant, quid vendatur, & mensuras, quibus venduntur bona, inspeçant. In hac Ciuitate sūt plurimę meschitz, & domus Idolorū pulcherrimis ædificiis, pro parochiis, & vicis eorū, & in dignioribus versantur homines, qui pro religiosis more suo habētur, & cōtinue resident, pro quibus pręter loca, vbi Idola collocantur, cōperiuntur optimę habitationes. Omnes illi sui religiosi nigris uestibus vtuntur, nec capillos minuunt, aut pecunt a die ingress⁹ religionis, donec exierint, Filii omnes fere primatum Ciuitatis, & Dominorū prouintię co-habitu in religionibus versantur a sexto, & septimo anno, donec eos parentes matrimonio copulare constituerint, & hoc frequentius accidit in primogenitis, & eis qui in hereditate succedunt. q̃ in ceteris, Morantes in illis locis accessum ad mulieres non habent, nec ad eas domos mulieri patet accessus, abstinēt a cibis quibusdam, sed vno tēpore plus alio, & inter Meschitas est vna suprema, cui⁹ magnitudinē, & illi⁹ particulas, & res, humana lingua exprimere nō posset, q̃niā ei⁹ amplitudo tātū p̃tendit, ut intra ipsā (quę altissimo et ualido muro circūdata est) possit locari Ciuitas quigētariū domū



Continentur int<sup>9</sup> in circuitu circūcirca pulcherrimæ habitationes quibus insunt magnæ aulae, & deambulatoria, quibus resident religiosi ibi collocari; sunt eo in circuitu quadraginta turres altissimæ, & bene cōstructæ, ad quarū penetralia itur per quinquaginta gradus, & minor inter eas est tantæ proceritatis, quantæ est turris Cathedralis Ecclesiæ Hyspalensis, & tam bene cōstructæ vident<sup>r</sup>, tam ex politis lapidib<sup>9</sup>, q̃ ex tignis, ut eis politiores fieri nō possēt, aut fabricari ubiq<sup>3</sup> locorū. Omnes enim politi lapides Sacellorū, ubi Idola collocantur, variis imaginibus constant, & tecta, & tigna omnia, quæ ibi posita cernuntur, variis picturis, & liniamentis decorata, & elaborata cōsistunt, & variis mōstris, figuris, & ornamētis picta, omnes supradictæ turres sunt sepulchræ dñorum istius Prouintia, Et capellæ in eisdē cōstructæ quælibet suo Idolo est dicata, cui plus deuotionis attribuebāt. In hac ampla Meschita sūt tres latissimæ aulae in quibus sunt plurima Idola miræ magnitudinis & altitudinis, variis figuris, & artibus sculpta, tam in lapidibus, q̃ in tecto: Et dictis aulis insunt alia parua sacella angustis portis cōstructa, & sacella similiter nullā cōtinent Cœli claritatem, ea sacella nō ingrediuntur nisi religiosi, & illi non omnes, & in illis sunt imagines, & statuæ Idolorū, quāuis etiam extra, vt superius dixi, reponātur. Digniores dictorum Idolorum statuas, & eorum, quibus plus fidei adhibebant, suis sedibus deturbauī, deieciq<sup>3</sup> per gradus, Sacellaq<sup>3</sup> ubi constiterāt mundare, & lustrare cōmisi: ea enim omnia sanguine sacrificatorum mortalium aspersa cernebantur. Ibiq<sup>3</sup> gloriosa protectricis Marię, & reliquorum sanctorū imagines collocaui, quæ omnia Muteczuma, & incolæ moleste tulerūt, & priō mihi significarūt, q<sup>3</sup> talia cōmittere nō deberē, quoniam si res diuulgaretur, per reliquas cōmunitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere possem, quia illi arbitrabantur omnia bona temporalia a dictis Idolis sibi exhiberi, & concedi, & si Incolæ paterentur, q<sup>3</sup> sibi tales contumeliæ inferrentur, succenserent, nec vltius quicq<sup>3</sup> illis exhiberent, & fructus terræ exsiccārētur, quare homines fame perire cogerentur: Eos quotidianis adhibitis interpretibus admonui, q<sup>3</sup> maxime decipiebantur, spem in illis Idolis collocare, quos propriis manibus ex immūditis conflauerant, & eos scire oportere, vnum esse Deū omniū vniuersalē Dominū, qui creauerat Cœlū, & terrā, & omnia alia tam uisibilia, q̃ inuisibilia, qui pariformiter illos creauerat, & nos alios omnes, Deūq<sup>3</sup> esse sine principio, & immortalē, & q<sup>3</sup> illi soli credere, eundēq<sup>3</sup> solum

E ii

*Nota* De spiram mirabilem in cuius circuitu sunt quadraginta magnæ turres

*Describuntur* imagines idolorum in Meschita contentorum.

*Imponit* Idolorū loco Beatrix & aliorum sanctorū imagines coratius.

*Correlli* verba ad Dominum Muteczuma & reliquos prouintiarum proceres.

Portat **Mu**  
tecuzuma 7 alii  
os proceres  
Cortezus ut  
posthabitis i  
dolis Deum  
adorent.

Imagines no  
strę religionis  
imponit sacell  
Idoloru cor  
tesius.

Exquib<sup>9</sup> con  
ficiant imagi  
nes Idoloru  
et quomodo.

Altra gene  
ra Idolorum  
habent sicuti  
nos factos cui  
libet rei inter  
cessores hęm<sup>9</sup>

adorare, nec aliā creaturā, aut rem aliam p̄ter solum Deum de  
berent, reliquaq; alia explanavi, quę tali in re exponere sciui, ut  
illos a sua Idololatria abducere possē, & ad cognitionē veri sūmi,  
et omnipotentis Dei inducere, Omnes, & potissimū Muteczuma  
responderunt, q̄ illi iam mihi exposuerant, se non esse oriundos  
ex hac Regione, & diu maiores suos ad has p̄uincias aduentas  
se, & optime euenire poterat, q̄ illi essēt aliquo errore ducti in his  
rebus quę colebant, cum iam diu patriam suam exissent, & qua  
liter ego, qui nouissime ueneram, meli<sup>9</sup> recordari deberē, & quę  
ipsi colere, & credere deberent, & illis ea impartiri deberem,  
ac eos docere, ipsiq; se paratos offerebant ad ea, quę ipsis tanq̄  
meliora p̄ponerē, & dictus Muteczuma, & alii plures ex prima  
tibus affuere, dum Idola e sacellis deicerem, & dum illa munda  
rentur, & nouas imagines imponerem, & omnes hilari fronte, ut  
conicere potui, Illisq; seriose mandauī, ne imposterū Idolis pu  
eros sacrificarent, ut prius soliti erāt, quia hoc Deo. Opt. Max:  
admodū displicebat, & Vestra Maiestas suis sacris legibus pro  
hibebat, & p̄cipiebat, q̄ quicūq; interficit, interficiat: Illico ab  
ea sacrificandi cōsuetudine abstinerūt, & eo toto tempore, quo  
morat<sup>9</sup> sum in ea Ciuitate, nusq; uisū est, pueros aliquos interfici,  
aut Idolis Immolari: Imagines, quibus isti fidem adhibent, sūt  
maioris proceritatis statu cuiuslibet maximi hominis: Conficiū  
tur ex omnibus seminibus, & leguminibus, quę ipsi in usu ha  
bent tritis, & mixtis insimul, illaq; interēptorū pro sacrificiis cor  
dium sanguine incorporant, quę p̄ctore adhuc uiuentium extra  
hant, & illo ex corde emanato sanguine farinam humectant in tā  
ta quantitate, quę sufficere possit ad perficiēdas magnas illas sta  
tuas, & eisdem perfectis, & in sacellis collocatis, plurima mortā  
lium corda offerūt, & similiter eisdem sacrificant, & eorum faciē  
sanguine inde emanato, illinunt: Et pro qualibet necessitate ho  
mini incumbenti habēt propria Idola more priscorum gentiliū,  
qui sua olim uenerabātur Idola, Ita & pro captando fauore in bel  
lo idolum habent, pro suarum segetum cultura aliud, & deinde  
pro re qualibet quam querunt, aut exoptant bonos sortiri succes  
sus, p̄cipuum Idolum habent, quod uenerentur: Hac celebri  
in Ciuitate sunt multę magnę, & optimę domus, & propterea  
sunt tot egregię domus, quia omnes primarii Domini illarum  
Prouinciarum, & Vasalli Domino muteczuma in easuas habent  
habitationes, & resident in ea quadam anni parte: Sunt ultra  
q̄as primi Incolę Ciuitatis diuissimi, qui similiter egregiis.



## XXVII

potiuntur domibus ultra speciosas habitationes domus, egregi  
os hortulos habent uariis floribus tam in superioribus, q̃ in infe  
rioribus habitationibus, per uiam ex quatuor stratis, quibus Ci  
uitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aqueductus, quo  
rū amplitudo est ad passus duos, altitudo uero ad hominis statū,  
& uno ex illis inuehitur dulcis aqua saporis optimi ad crassitudi  
nē humani corporis, quę progreditur in mediū Ciuitatis, ex qua  
bibunt, & reliquis in rebus necessariis utuntur, alter uero alue  
us uacu⁹ est, & dum ab uno ex illis immunditias deicere uolūt,  
in alio aquas ducunt, donec mundetur, & quia transit per pontes  
propter interualla, quibus aqua salsa ingreditur, & egreditur con  
ducūt aquas prædictas dulces ꝑ cānales quosdam in crassitudinē  
unius magni bouis, qui extenduntur quantū trabes dictorū pon  
tiū, & illa est omnibus Incolis cōmunis, cōducunt undiq; aquam  
uenalē canois, quam hoc pacto ꝑ cānalibus accipiunt, canoas pō  
nunt subisciūt, in quibus stant homines, & aqua canoas implent,  
& implentibus satis faciunt, & similiter in omnib⁹ ingressibus  
Ciuitatis, & ubi exonerant Canoas, qui locus est ad quem maior  
pars cōmeatum, qui apportātur ingrediuntur Ciuitatē, sunt par  
uę casulę, quibus resident custodes, qui pro re qualibet ingredien  
te, aut illata Ciuitati, certū quid pro uectigali recipiunt, & nescio  
an Domino muteczuma proueniat, aut præcipue Ciuitati, quia  
hactenus non inuestigauī, credo tamē esse Domini, quoniā in nū  
dinis aliarū Prouintiarū, illud uectigal uisū est colligi in emolumē  
tū Dominorū Prouintiarū. Sunt plurimi in omnibus publicis for  
is istius Ciuitatis quotidie operarii, & Magistri Cuiuscunq; arti  
ficii præstolantes, qui operas suas conducant: Huius Ciuitatis,  
Incolę meliorē modū habēt, & sunt subtiliores circa uictū, & alia  
domestica ceteris aliarū Prouintiarū, & Ciuitatū, quia Domin⁹  
muteczuma semper in ea uersabatur, Et omnes Prouintiarū Do  
mini illius Vasalli conueniebant in eadem, propterea habebant  
meliolem ordinem, & politiam in omnibus: Et ne longior sim in  
rebus istius magnę Ciuitatis recensendis, quia tam cito me non  
expedirem, ulterius non sequar, nisi hoc unū, q. in obsequiis, &  
uictu habent modū in Hispaniis obseruatū, & similiter in suis or  
dinationibus, & cōstitutionib⁹: Et dato, q. hæ gentes sint barbarę,  
& tā segregatę a cognitione sūmi opificis, & a cōmunionē reli  
quarū nationū, mirabile est uidere modū ab eis in oib⁹ obseruatū  
■ Circa obsega domestica ipsi⁹ Dñi muteczūa, et res miras, quas  
ad magnanimitatē status habebat, est aliqd scribēdū, & ingenuē

Aqueductus  
quib⁹ inuehit  
aqua dulcis in  
ciuitatem Te  
mixtitan.

In Ciuitate  
Tenuxtitan  
venditur aqua  
Canois sicut  
Athenis.

Nota Magi  
stros cui⁹ cūq;  
artificij esse in  
hac ciuitate.

Incipit Cor  
reptis descri  
bere obsequiū  
domesticum  
domini Dñi  
teczuma.

**Excusat se cor  
refusus nō pos  
se omnia sigilla  
tini apperire.**

**Quantū pates  
cit dominium  
domini Mutu  
tezuma.**

**Nota melius  
facere barba  
ros dominos  
q̄ alij cum pri  
mates prouin  
tiarū nō rusti  
cos in seruitio  
habeant.**

**Nota mirabi  
lia dñi Mutu  
tezuma pala  
tia.**

polliceor. Maie. Vestra, q̄ unde incipiam ignoro, nec quomo  
do finem imponere ualeam, ut corū minimā portionē finire pos  
sim, quia ut Maieitati Vestrae alias retuli, quē barbari Domini,  
qualis iste est potentia, aut opulencia maior hac esse potest, qui  
Simulachra aurea. & argentea, ex plumis, & gēmis, & omnibus  
genenbus, quē sub Caelo sunt in suo Dominio, possidere posset,  
& Simulachra aurea, & argētea tam bene effigiata, ut artifex qui  
libet aptius aptare nō posset: Ea uero, quā sunt ex gēmis, huma  
nū iudiciū cōiicere nō posset, quo instrumēto tam perfecte con  
ficiantur: Ea uero ex plumis talia erant, q̄ nec in cera, nec in reb9  
sericis acu pictis, mirabilia fieri possēt: Non ualui cognoscere  
quantū Dominiū dicti Domini muteczuma extendebatur. ille  
enim undiq; a sua magna Ciuitate mittit nuncios cum suis man  
datis per leucas ducētas, quib9 omnes parent, quāuis habuisset  
quasdam prouintias suis prouintiis circūdatas, quibuscum bella  
gerebat, & ut cōprehendere ualui eius Dominiū erat tam latum  
quantū sunt uniuersę Hispanię, quia ad sexaginta leucas ultra pu  
tuchan, qui est riuus Grisalue, nuncios suos misit ad Ciuitatem  
nomine Cumatan, ut illi uenirent pręstatū obedientiā Maieitati  
Vestrae, quā distabat a magna Ciuitate per ducentas, & uiginti  
leucas. Sed usq; ad centum, & quinquaginta nostri Hispani a me  
uisū ire iussi sunt, omnes fere Domini istarū Prouintiarū, & maxi  
me circūuicini resident in illa Ciuitate pro maiori parte anni, ut  
superius retuli, Et ut plurimū dicti Domini habent suos filios  
primogenitos ad seruitia dicti Domini muteczuma, et quilibet  
eorū Dominorū suis in locis habēt Castra, & in eis milites suos, et  
suorū reddituū, & obsequiorū collectores, & moderatores, q̄ ex oib9  
puitiis sibi eueniūt, & cōputū habēt de omnib9, quā quilibet p  
uintia contribuere obligatur, habent caracteres, & figuras qual  
dā in papiro, quam faciunt, quas ipsi intelligunt, & quilibet Pro  
uintia habebat separatū obsequiū, & contributiōes secundū qua  
litate seruitii, ita q̄ ad manus dicti Domini muteczuma perueni  
ebant omnia genera rerū, quā in dictis prouintiis cōperiri pote  
rant, & eum tam pręsentes q̄ absentes metuebāt, quo nullos mor  
taliū Dominos plus timeri Crediderim: Habebat tam in Ciuita  
te, q̄ extra domos plurimas uoluptatis gratia melius cōstructas  
q̄ dici possit, & quā uere erāt dignę magno Principe, & Domino  
Habebat in Ciuitate ad usū suum palatia tam lata, & mirabilia,  
q̄ mihi impossibile uidetur magnitudinē, amplitudinē, & bonita  
tem illorū recensere: Idcirco me non intromittā, ut aliquid de eis



## XXVIII

enarrē. sed tantū hoc unū, q̄ in Hyspaniis non sunt illis similia :  
 Habet aliud palatiū fere non minus bonū, q̄ illud, in quo erat  
 Pulcherrimū uiridariū quibusdam prospectaculis eidem insiden-  
 tibus, & marmora, reliquaq; ornamenta erant ex iaspide optime  
 elaborato : Illi palatio inerāt habitationes, quibus possent hospi-  
 tari duo magni Principes cū eorū obsequio, in hoc palatio erant  
 decem stagna, ubi habebantur omnia genera auū aquatiliū ista-  
 rum Prouintiarū, quæ sunt multa, & uaria, & omniū alitum, &  
 ad usum uolucrū, quæ mari aluntur, erant stagna salis aquæ, &  
 ad usū fluminibus uersantiū erant aquæ dulces, quas aquas quo-  
 dam cōstituto tempore mittebant, ut stagna emundarent, & pos-  
 tea suis cannalib⁹ ea replebāt, & cuilibet speciei uolucrū impar-  
 tiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita q̄ illis, quæ piscibus nu-  
 triūtur pisces dabāt, & quæ uermib⁹ uermes, & quæ Mayz. Mayz,  
 & quæ aliis minorib⁹ seminib⁹, minora semina cōcedebāt : Et cer-  
 ■ refero Maieitati Vestræ, q̄ uolucris pisces edentibus ducētē  
 & quinquaginta librę quotidie exhibebantur ex illis, qui in dic-  
 to salso lacu capiebantur, his alendis uolucris dabant operam  
 tricenti uiri nulli negotio ulterius incumbentes, Erant præterea  
 alii ad auibus præstanda medicamina præpositi, cuilibet stagno  
 prospectacula imminebāt, & decambulatoria egregia, & sumptu-  
 osa, quo dictus muteczuma solarii gratia secedere solebat, In hu-  
 ius Palatii particula tenebat homines, pueros, feminasq; a natiui-  
 tate candidos in facie, corpore, capillis, superciliis, & palpebris  
 Habebat aliam etiā domū amplissimā, & munitissimā, in qua  
 erat latū præfistillū pauimento ex crustis marmoreis egregiis or-  
 natum in modum latruncularię tabulę, & domus erant profūde,  
 quasi ad statum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem sex  
 passuum in quadrangulo, & in medio quarumlibet istarum  
 habitationum, cernebatur uolucris rapina uitam querens a ti-  
 nunculo usq; ad aquilā, quoquot comperiuntur in Hyspaniis, &  
 plura genera, quæ nūq̄ in Hyspaniis uisa sunt, & in quolibet ge-  
 nere magna copia, & in qualibet istarum erat lignū, ubi uolucres  
 residebant, & aliud extra infra rete, & uni insidebant aues noctur-  
 no tempore, cū pluuiosum erat tēpus, in altero uero poterant esse  
 exeuntes ad solē, & aera, dū aliqua egritudine laborant : Istis om-  
 nibus uolucris pro eorū cibo gallinas impartiebantur, & non  
 aliud, in eodē palatio inferius quædam aula magnæ plenæ, sunt  
 magnis caueis, & grandibus lignis fabrefactę, & coniunctę, &  
 in eis, ut plurimum continebantur Leones, tygrides, lupi, vul-  
 pes, Cani variī ■ oīm horū animalū tā volatūū q̄ quadrupedū erat

*Narrat Cor-  
 tēsus palatij  
 dñi Mutecz-  
 suma particu-  
 laritates scitu  
 dignas.*

*Flora volu-  
 crū genera in  
 stagnis consti-  
 tutarum.*

*Dñs Mutecz-  
 suma habet va-  
 ria genera mō-  
 strorum.*

*Leones, Ti-  
 grides, Lu-  
 pos & alias  
 plures feras.*

*Tricenti viri  
custodiunt am-  
malia in palae-  
rio dñi. Dñs  
teezuma ro-  
lupratis causa  
detenta.*

*Quo tractet  
dñs Dutee-  
suma familia-  
res suos.*

*Quae epulae ap-  
ponant. Dñs  
Duteezuma.*

*Nota rem nul-  
libri in Hysto-  
riae Grecae  
aut Latinae  
inuentam.*

maxima copia, quibus ad saturitatem gallinas apponebant, & ad horum animalium custodiam erant alii tricenti viri: Erat illi alia domus ubi plurimos viros, & feminas monstruosos pumiliones, gibbosos, & adulterinos, & alios maxime deformitatis viros habebat, & genus quodlibet monstri suas obtinebat sepeperatas habitationes, & praeerant eorum infirmitatibus electi homines, Reliquas domus voluptatis causa constructas in dicta Ciuitate praetermitto, cum & plures sint, & diuersimodae. Obsequii sui ordo talis erat, Illucescente quingenti, aut sexcenti viri principales domum suam petebant, qui sedebant, & spaciabantur per aulas, & deambulatoria, quae erant in domo, & ibi morantur non tamen ingrediuntur ad eius conspectum, & eorum familiares, & illi, qui cum eis associati erant (occupabant duo, aut tria palatii impluua) & vicum maximum, & hii per diem continuum ibi moram trahebant, nec discedebant nisi adueniente nocte, & eodem momento, quo discumbebat Dominus muteezuma, ipsi quoque discumbebant, & non minus lauta conuiuia eisdem apponebant, quae eorum Domino, & familiaribus suis portionem suam impartiebantur, penuriae cellae, & uinariae, omnibus uenientibus patebant, omnibusque esurientibus, & sitiētibus cibum, potumque impartiebantur, In afferendo eidem cibo talis obseruabatur consuetudo, trecenti, aut plures adulescentes epulas innumeras afferunt, & tam in prandio quam cena omnia genera rerum comestibiliū tam ex carne, quam piscibus, fructibus, & holeribus, quae ea in regione haberi poterant, & ob frigiditatem regionis cuiuslibet scutellae, & paropsidi accensis prunis prunarium suberat, ne epulae frigiditate deteriores fierent, & epulas eas omnes in aula magna, ubi cibum capere solebat in simul collocabant, & pene omnis aula steris ornata, & munda epulis implebatur, Ipse uero muteezuma paruo puluino coreaceo infidebat egregie elaborato, tempore quo discumbebat, ab eo distantes quinque, aut sex senes discumbebant, quibus ex apposis sibi epulis porrigebat, aderat unus familiarium, qui epulas apponebat, & amouebat, & ab aliis, qui extra erant, cibaria magis Domino seruitutia expetebat: Lauabat manus ab initio: & in fine prandii, aut Cenae, & ea mappa, qua semel manus exsiccabat amplius non utebatur, Similiter & paropsidibus, aut scutellis, quibus semel fuerant fercula allata nefas erat epulas imponi, nisi nouiter esset fabricatae, & de prunariis similis obseruabatur modus, quater quotidie uestiebatur, nunquam eadem utebatur ueste, quicumque palatium ingrediebatur, nudis pedibus illud ingredi oportebat, & cum uocati coram



eo se exhibebāt capite, & oculis inclinatis ibāt, & corpore humilimo, & cum alloquentes vultū non inspectabāt, quod magnæ uenerationis, & reuerentiæ signū erat, & propterea eos ea de causa fecisse cognoui, nam quidam illius Prouintiæ Domini aliquos ex Hispanis increpabāt, eo q̃, dū me alloquerētur, erecti me intuebantur, quod paræ reuerentiæ, & uerecundiæ ascribebant: Cū domo exhibat dictus muteezuma, quod raro eueniebat, omnes eum associantes, & qui sibi obuiam fiebant, eidem vultum auerrebant, nec pacto aliquo eum inspiciebant, & omnes, donec transiret, immoti permanebāt, illū assidue præcedebat suorū aliquis tres subtiles, & rectas gestās uirgas, quod ideo fieri putauī, ut homines monerētur, eum adesse, quando vero lectica descendebat vnā ex illis manu ipse gestabat, eamq; donec ad cōstitutum locum peruenisset retinebat, erāt tot, & tam variæ Ceremoniæ, & modi, quos iste Domin⁹ muteezuma in suo obsequio seruari volebat, q̃ multo maiore indigerē ocio, quam impræsentiarū nactus sum, & tenaciori memoria, ut eas omnes possem retinere, arbitror enim nullū ex Saladinis, aut Dominis infidelibus, de quib⁹ cognitionē habeam⁹ tot & tales in eorū obsequiis retinere ceremonias, Fui in hac celebri Ciuitate, ut reb⁹, quas ad Celsitudinis Vre seruitiū pertinere cogitabā, prouiderē, consulereq; & ut puintiā pacarē, allicerēq; eidē Maie. Vre regiōes, & habitata loca plurimis maximis Ciuitatib⁹, Villis, & Castris, & iuestigare aurifodinas, intelligeremq; Prouintiarū secreta tam ipsi⁹ Domini muteezuma, q̃ aliorū, qui sibi contermini erant, & quibuscum cognitio nē habet, sūt res tales, & tā admirabiles, q̃ pene incredibiles videri debeant, & hæc erant bono animo suo, & Incolarū a me facta, nō aliter q̃ si ab initio Celsitudinem Vestram in Regem uerū, & propriū Dominū cognouissent, & nō minori animo a me Regali Celsitudinis Vestre nomine imperata exequerent: Et in quibusdam non minus Celsitudinis Vestre seruitio utilibus fui ibi præpedi⁹ ab octaua mensis Nouembris Anni .M.D.XIX. usq; ad ingressum mensis May instantis anni .M.D.XX. quo in dicta Celebri Ciuitate quietē, & trāquile agebam, & Hispanos multos fueram partitus varias, & plures regiones pacando, & colonias erigendo in istis Prouintiis Maximo detinebar desiderio, expectabamq; nauem cum responso relationis, quam ab istis regionibus ab initio Maiestati Vestre transmiseram, ut eisdem impartirer ad Maiestatem Vestrā, quæ impræsentiarū transmittō & omnia illa aurea, & emblemata, quæ hic habueram pro Cel

*Ceremonia qua familiares & subditi allocuntur Dominum Duteezuma.*

*Semper præcedit Dominum Duteezuma aliquis tres subtiles uirgas deferens.*

*Cortesio circūspectio in rebus consulendū.*

*Tempus describitur quo Cortesius fuit in ciuitate Temixtitani.*

**N**unciatus Cor  
resio nouas ig  
notas naues  
ad ea littora  
applicuisse.

**N**ota miram  
Corresio in re  
bus agendis  
circumspectionē

**H**yspanos ad  
diuersa loca  
destinat Cor  
resio ut pro  
spiciat quē na  
ues applicue  
runt.

**N**unciatus Cor  
resio naues  
portū ingres  
sas 7 littore ex  
posuisse equi  
tes 7 pedites  
cū tormentis.

itudine Vestra:

**A**d me profecti sūt nō nulli  
Incolę Prouintia istius Domini Muteczuma vasalli ex eis, qui  
erāt contermini maris littori significantes prope montes Sancti  
Martini, qui sūt in littore ante portū, seu stationem Sancti Iohan  
nis, aduentasse decem & octo naues, & qui forent, dicebant ig  
norare, quia eis visis illico mihi nunciatum properarant. Et post  
hos venit alius Insule fernandinae incola, & attulit mihi literas  
ab vno Hyspano, quē in ipso Maris littore collocarā, ut si forte  
naues aliqua illuc aduentaret, eisdem cognitionē mei dare cura  
ret, & illius Ciuitatis, quā prope portū a me habitanda fuerat sus  
cepta, ne illis vagari cōtingeret ignorantib9, quibus in locis con  
sisterē, qualiter quodam die vnica naus ante portū sancti Ioan  
nis visa erat, & quantū eius visus extendi poterat diligenter per  
maris littora prospexerat, & nullam aliam in cōspectu viderat,  
& eam nauim esse cogitabat. quā Maiestati Vestrae transmiserā  
cum tempus eius reditus approquinquasset, & vt certior fieret,  
ibi prestolabatur, donec dicta naus applicaret, uel portum in  
grederetur. ut ab ea informationem capere posset, & illico ad  
me aduolaret omnia nunciatum.

His litteris visis, duos  
ex Hyspanis expediui, ut vnus iret vna via, alter vero alia, ne  
eueniret, q̄ illi qui, forte mitterent a dicta naui obuii ill' nō fierēt,  
quibus iniunxi nullibi morā traherent, donec ad dictum portū  
peruenirēt, & cognoscerēt quot naues aduenerant, & ex qua pa  
tria essent, & quid importaretur nauibus, & reuenterentur mihi  
nunciatum. Alium etiam destinaui ad Ciuitatem verā Crucis de  
claratū ea, quā audieram de prędictis nauibus, & iubebā, ipsi  
quoq; inuestigarent, & inuenta referrent, & Alium pręfecto illi,  
quem cum centum, & quinquaginta peditibus (vt Maiestati Ves  
trae superius declaravi) ire iusseram ad fundandam Coloniam in  
prouintia, & portu Quacucalco, cui per meas literas mandaui  
vbicumq; locorum nuncius cum offenderet, ibi consisteret nec vl  
terius progrediretur, donec aliud haberet a me in mandatis, alla  
tū enim mihi fuisse dicebam, naues quasdā portui applicuisse,  
qui vt deinde apparuit iam eorum aduentū cōgnouerat priusq;  
sibi littera mee redderentur, & post eorum discessū quindecim  
cōtinuis diebus fuimus, q̄ nil penitus auditum est, nec responsū  
habui ab eorū aliquo, ex quo nō parū accepi admirationis. Qui  
b9 transactis venere alii Indi, vasalli quoq; dicti Domini Mutee  
zuma, qui mihi indicarunt dictas naues in ipso portu anchoras  
iecisse, & q̄ homines ex nauib9 descēderāt, & eorū numerū secū



afferebāt, q̄ erāt octuaginta equites, & octingēti pedites, & decē aut duodecim tormenta, & hęc omnia picta videbātur in quadā patria papiro, ut ea ostenderent dicto Domino Muteezuma, & nunciarunt, q̄ Hyspanus ille quem littori preposueram, & nuncii alii, quos ego miseram erant apud homines, qui e nauibus descēderant, cōmiserantq̄ dictis Indis, vt exponerēt mihi, q̄ eorū pręfectus illos reuerti nō permittebat. Hoc intellecto cōstitui mittere pręsbiterū, quem mecū adduxeram cū meis litteris, & litteris Iudicū, & regētiū Ciuitatis verę Crucis, qui mecū erāt in pręfata Ciuitate, quę litterę dirigebantur pręfecto, & viris, qui applicuerant illi portui, nota eis faciendo plurib⁹, omnia, quę mihi in his partibus euenerāt, & plurimas Ciuitates, Villas, & Castra subegeram, acquisieramq̄, & eas pacifice subditas, retinebam Regali Celsitudinis Vestrę seruitio, & captum detinebam Primarium Domnū harū prouintiarū, & me esse in illa celebri Ciuitate, & de ipsius Ciuitatis qualitate, & auro, & emblematis, quę pro Maiestate Vestrā obtinebam, & me iam misisse Maiestati Vestrę relationem istarū Prouintiarum, rogabamq̄ eos, ut mihi indicarēt, qui forent, & si essent ex Regnis, & Dominiis Vestrę Celsitudinis oriundi, & scriberēt, si ad has prouintias suo Regali mandato profecti fuissent, aut ad ponendas Colonias, & morari in eis, vel si vltorius progressuri, aut si vellent reuerti, & si pręmerentur necessitate alicuius rei, q̄ darem omnem operam vt subleuarentur, si non essent e regnis, similiter mihi nunciandum curarent, si re aliqua pręmerentur, Offerebā namq̄ me si possem, remedium pręstaturum, sin min⁹, q̄ eos Celsitudinis Vestrę nomine iuberem a suis prouintiis discedere, nec in eas descenderēt, & si aliter fecissent, meis omnibus, viribus tam Hyspanorū, q̄ incolarū, eos aggrederer, & eos, aut capiendos, aut interficiendos, diligentiā adhiberem, tanq̄ alienigenas audentes ingerere se Regnis, & Dominiis nostri regis & Domini. Et post dicti Pręsbiteri cum pręlibatis ad eos litteris discessū, quinta luce ad me profecti sunt viginti, Hyspani in dicta Ciuitate Temixtitā cōmoranti, ex illis, quos in custodia Ciuitatis verę Crucis dimiseram, adducen-  
tes Pręsbiterum, & seculares duos in dicta Ciuitate verę Crucis inuentos, ex quibus cognoui classem, & viros, qui ad dictū portum aduecti erāt, eo Didaci Velazquez mādato peruenisse, qui est gubernator Insule Fernandine, & locumtenens, & Dux, & pręfectus illius classis, erat quidam Pamphilus de Narbacz dictę Insule incola, & secum adduxerat equites octuaginta, tor-

Capitur ab ex-  
istentib⁹ in na-  
uibus ille quē  
Cortesi⁹ reli-  
querat in litto-  
re.

Quę nuncian-  
da cōmittat il-  
lis qui in nauib⁹  
aduenerāt  
Cortesi⁹.

Oblatio cor-  
tesij illis qui  
aduenerāt nū-  
cianda.

Cognoscit  
Cortesi⁹ in-  
uidum Didacū  
cū Velazquez  
classem illuc  
destinasse.

Naruaez veni  
ebat ut genera  
lis prefec<sup>9</sup> ad  
eas partes.

Naruaez mite  
rit subornatos  
res ad ciuitate  
re crucis.

Littere red  
duntur Corte  
sio quib<sup>9</sup> mo  
netur de adue  
tu Naruaez.

Scribit Nar  
uaez Joanni  
Velazquez ut  
a Cortesio de  
ficiat.

menta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuagin  
ta esse pixides gestantes, & gestantes balistas centum, & viginti.  
Et proficiscebatur prefec<sup>9</sup> generalis, & locumtenens gubernatoris  
istarum omnium Prouintiarum vice, & nomine prefati Didaci Ve  
lazquez, & illum habere mandatum a Vestra Maiestate, & illud,  
quod in littore dimiseram, ac nuncios a me missos esse apud pre  
fatum Naruaez, qui eos redire non permittebat: qui cognouerat ab  
eis me in ea Prouintia Coloniam posuisse a dicto portu per leu  
cas duodecim, & gentes quae in ea erant, & pari formiter, quos vi  
ros miseram in Prouintiam Quacucalco, & ab eo portu abesse  
per leucas triginta in Prouintia Tuchitebeque nuncupata, &  
omnia, quae in seruitio Celsitudinis Vestrae in his Prouintiis ges  
seram, villasque, & Ciuitates quas Celsitudini Vestrae acquisiueram  
& pacatas reddideram, & Celebrem Ciuitatem Temixtitan, au  
rumque, & emblemata, quae in dictis Prouintiis habueram, & ab  
eis certior fieri voluit de omnibus, quae mihi haecenus euenerant,  
eosque destinauerat dictus Narbaez ad Ciuitatem Verae Crucis, ut  
si fieri posset eos, qui in ea morabantur suo nomine alloquerentur,  
eisque suaderent, ut illum sequerentur, & contra me arma sumerent.  
secumque adduxere ad centum forte epistolas, quae mittebantur a  
dicto Narbaez, & eius sociis comorantibus in dicta Ciuitate, in qui  
bus continebatur, quod omnibus exponendis nomine suo per prefa  
tum presbiterum, & alios eius socios fidem indubiam adhiberet.  
promittens de illis, qui eo modo fecissent, cum optimam habitu  
rum rationem, & eos, qui non obtemperarent male mulctare mi  
nabatur, multaque alia, quae in dictis litteris continebantur: Hec pre  
libatus presbiter, & hii qui secum venerant exposuere, Et quasi eo  
dem instanti superuenit alius Hyspanus ex eis, quos miseram in Pro  
uintiam Quacucalco & attulit ad me litteras a Ioanne Velaz  
quez leone eorum prefec<sup>9</sup>, eisdem significabat, quod gens illa, quae  
portui applicuerat, erat Pamphilus de Naruaez, qui huc proficis  
cebatur mandato dicti Didaci Velazquez una cum militibus, quos  
secum conducebat, & litteras, quas dictus Naruaez cuidam Indo  
ad eum prefec<sup>9</sup> dederat tanquam consanguineum dicti Didaci Ve  
lazquez, & sororium dicti Naruaez per eundem ad me deferri cu  
rauit, quibus inscribebatur, ex meis nunciis illum cognouisse.  
dictum prefec<sup>9</sup> meum ibi cum illis militibus constuisse, Sua  
debatque, ut illico ille cum commilitonibus ad eundem Naruaez  
proficisceretur, quod si exequeretur ea, quae debebat, & ad quae te  
nebat, prestaret: Illudque optime scire, quod apud me vi degebat: qui



Qui praefectus tanq[ue]m homo deuinctus, & obnoxius Maiestatis Vestrae seruitio non solum ea, quae a dicto Naruac[us] in litteris proponerentur, respuit sed missis ad me litteris illico, ut se mecum coniungeret cum omnibus cōmilitonibus discesserat, & optima habita informatione a dicto Presbitero, & a duabus sociis, de plurimis, & de his, quae animo conceperant dictus Didacus Velazquez, & Naruac[us], & qualiter Classe illa, & viris, qui inuehebantur contra me mouerat, ex eo quia relationem, & res istius Prouintiae Catholicae Maiestati Vestrae, & non dicto Didaco Velazquez transmiseram, quemadmodum malo animo proficiscebatur, ut me una cum multis, quos mecum habebam, quos iam pro scripserant, neci traderent: Audiueram praeterea Licentiatum Rodoricum de Figueroa Iudicē Praesidentiae Insulae nouae, Iudices, & reliquos Celsitudinis Vestrae officiales, qui in ea resident, quamprimum ad aures suas peruenerat dictum Didacum Velazquez eam Classē parare, inspecto eius animo, quo mittebat, cum eis pateret, & constaret manifestū damnum, & incommodum, quod ex eo euentu Maiestati Vestrae redundare posset, misisse Licentiatum Lucam Vasquez Aylon ex praefatis Iudicibus vnum cum procuratorio ad monendum, & iubendum dicto Didaco Velazquez, q[uo]d dictam Classē nullo modo mitteret, qui eo profectus est, & offendit dictum Didacum Velazquez cū Classe, & viris in ingressu dictae Insulae Fernadinae, qui uentis vela dare parabat, cum, & omnes cum dicta Classe proficiscentes, ne venirent admonuit, quia ex eo Maiestas Vestra multum incomodi, & damni prepesura esset, & insuper penas addidit, quibus non obstantibus, & omnibus illis, quae per dictū Licentiatum mandata fuerant, nec monitione, Classē abire iusserat, & dictum Licentiatum esse in dicto portu affirmabat, & eum ea intentione cum Classe aduenisse, cogitando damnum, quod ex tali itinere resultaret, auertere posse, cum eadem, & omnibus malus animus, & mens, quibus dicta classis uentis vela dedisset, optime innotescerent: Iam dictum Presbiterum cum meis litteris ad Naruac[us] destinaui, quibus significabam, me ab eo presbitero, & ab eis, qui secum venerant, illam praefesse

*Nota Johannis Velazquez fidelitatem qui neglecto Con sanguineo 7 sororio Cortesio adhaesit.*

*Cur Didacus Velazquez odio prosequatur Cortesium.*

*Iubent reges Insulae non solum monereq[ue] Didacum Velazquez ne contra Cortesium proficiscatur.*

*Litteras mittit Cortesius Naruac[us] qui cum classe aduenit.*

**Verba Cor-**  
**tesij ad Nar-**  
**uaz litteris**  
**demandat.**

**Cortesij con-**  
**questio contra**  
**gesta Naruaz**  
**es.**

**Petit Corte-**  
**sij mandata**  
**Carth. Ma-**  
**sibi exhiberi.**

**Licentiatu A-**  
**ylon eius scri-**  
**bam exequo-**  
**re capit Nar-**  
**uaz neci in-**  
**cepta pertur-**  
**baret.**

viris, qui naui ea conducebantur, qua re multū letabar, cogitabā  
em aliter, cū nūciū qđ miserā, nō reuenerēt, & me mirari qđ postea  
qđ acceperat me in his Prouinciis Maiestatis Vestre seruiis in-  
niti, nil litterarum ad me dedisset, aut nuncium misisset mihi  
aduentum suum significatum cū certe sciret me eius cognito adue-  
tu plurimū letatū iri, partim quia olim amicitia iuncti fueramus,  
partim quia arbitrabar eosdem ad inserviendum Maiestati Vef-  
tre huc aduenisse, quo nil iucūdius mihi euenire potuisset, & mit-  
tere subornatores, vt facitabat, & suasorias litteras cōmilitonib9  
meis in Maiestatis Vestre seruitio existentibus, vt contra me ar-  
ma caperēt, & ad eum transfugerent, non aliter qđ si nostrū aliqui  
essent Christicolę, alii vero infideles, aut aliqui Maiestatis Vef-  
tre, alii vero minime, rogabamqđ ab eo, vt in posterū ea non ute-  
retur via, sed sui aduent9 causas mihi insinuarer: Et mihi dixisse  
illos, se generalem prefectum, locumtenentem, gubernatorēqđ  
pro Didaco Velazquez nominari, & qđ tali se publice nomine ap-  
pellari mandauerat in vniuersa illa prouincia: Et cum iam consti-  
tuisse Iudices, & regentes, & iustitiam ministrarat, quod erat con-  
tra seruitium, & leges Vestre Maiestatis, cum iste prouintia ei-  
dem Maiestati Vestre subicerentur, & colorētur a suis subditis,  
& in prouinciis constituti essent Ius dicentes, & regimen, non de-  
bebat vti titulis istis, cum a nullo fuisset admissus, quamuis, vt ea  
exerceret haberet mandatum a Vestra Maiestate, quę si habe-  
bat petebā, & monebā, vt ea mihi, & regimini Ciuitatis Vestre ve-  
rę Crucis exhiberet, quib9 ego, & regimen parati eramus obedire  
tanquam mandatis nostri Regis, & veri Domini, & opere com-  
plerentur, quantū Regali seruitio Maiestatis Vestre conduceret,  
eram enim in ea Ciuitate, & Dominum captiuum in eadem deti-  
nebam, & in ea congesserā maximam auri quantitatem tam pro  
Vestra Celsitudine, qđ his, qui mecum erāt, & me ipso, quod ego  
dimittere non audebam timens, qđ post meum ab ea Ciuitate dis-  
cessum, eius habitatores a me deficerent, & talis Ciuitas, & tan-  
ta auri, & emblematum copia amitteretur, qua Ciuitate amissa  
omnes illę prouintia deficerēt: Et similiter dicto pręsbitero de-  
di litteras ad dictū Licentiatū Aylon, quem vt postea rescui, cū  
dictus pręsbiter eo peruenit, dictus Naruaz ceperat, & capti-  
uū cum duabus nauibus remiserat. Eodem die quo dictus Pręs-  
biter discessit, ad me profect9 est nuncius ex illis, qui erāt in Ciui-  
tate verę Crucis, qđ significarūt oēs Incolas prouintiarū defecisse ad  
dictū Naruaz, & potissimū illos e Cēpoal, & illis sedere iunctos



nullū ex Incolis dictarū prouinciarū vterius velle accedere ad dictā Ciuitatē p̄statū obsequia, tā in arce, quā in reb⁹ alijs, quas antea praeſtare ſoliti erāt, aſcerebant enim Naruaez illis retuliſſe, me malum. & cum ea de cauſa adueniſſe. vt me, & cōſiliones meos omnes caperet, & nos captiuos abduceret, & p̄uincia deſereret, & q̄ ſecum adduxerat gētes plurimas. & meꝝ erant paruo numero, & adduxerat equos multos, & plura tormenta, q̄ mea eſſent, & illi ſequi partes victoris volebant, & vterius dicebant ab Indis eiſdē illi innotuiſſe dictū Naruaez venturum hoſpitatum in dicta Ciuitate Cempoal, quia optime ſciebant quantum aberat a Ciuitate Verę Crucis, & arbitrabantur conſiderato malo animo dicti Naruaez in omnes, ab eo loco contra eos caſtra moturū, & praeſertim cū ſibi Indos dictae Ciuitatis coniunctos retineret, & propterea ſignificabant ſe Ciuitatem deſerturos, & aſcenderent montem ad quēdam procerem Celſitudinis Veſtrę Vaſallum, & nobis amicū, ibiq; permanerēt, donec nunciarē, quid ſibi agendū eſſet: Et illico conſiderato detrimento magno, quod incumbibat, cum dictae Prouinciae deficere cepiſſent ex dicti Naruaez ſuaſione, videbatur, q̄ ſi me conferre eo, vbi ille extitiſſet, mulū cohiberentur Incolae me praeſentem cernentes, nec contra me arma capere auderent, & etiam cogitabā modum inuenire, vt malum, quod inceperat, ſopiri poſſe. Inde eadem die diſceſſi, fortiticiū Mayz plenum relinquens, & in eo centum, & quadraginta homines, aquam, & aliqua tormenta, & reliquis, quos ibi habebā, qui erāt ſexaginta, ſum meum iter proſecutus cōmitantibus quibuſdam proceribus Domini Muteezuma, quem anteq̄ diſcedere plurib⁹ ſū allocutus proponendo, q̄ conſideraret illum eſſe Celſitudinis Veſtrę vaſallum, & nunc erant ſibi agenda gratiae a Veſtra Maieſtate de omnibus, quae in Maieſtatem Veſtram contulerat obſequiis: Hyſpanos eos, qui remanebant ſibi admodum cōmendauit cum auro, & emblematis, quę mihi fuerat elargitus pro Celſitudine Veſtra, & ab alijs dari iuſſerat: proſiciſci enim volebā exploratū, qui forent illi, qui ad portū noſtrū applicuerant, quia eoſq; qui fuerant, ignorabam, putabam tamen eos malos, & minime Celſitudinis Veſtrę ſubditos: Ille pollicitus eſt prouiſum iri eiſdem de omnibus, quę eſſent eis neceſſaria, & cuſtodiam habiturum de hijs, quae ibi dimittebam, cum illud Sacrae Maieſtati Veſtrę pertineret, & illi, qui mecū p̄ficiſcebant me per ea itinera deducerēt, ut ab ei⁹ p̄uincijs nō exire, & de omnib⁹ mihi p̄uidēdū curarēt, meq; enixe rogabat, ſi iuenirēt hoēs eos imphos, vt illico

Deficiūt a cor  
reſio Incolę  
Cempoal.

Principiū Def  
pau in Ciuitate  
tate vere Cru  
cio relictis Ci  
uitatē deſer  
turon metu  
Naruaez.

Verba q̄ diſce  
dono Mutee  
zuma dicit cor  
reſio.

Polliceſ mite  
teezuma ſe op  
timā rationē  
habiturum de  
Hyſpania in  
Ciuitate C  
militari relic  
tio.

Verba Corte  
fij a Ciuitate  
Zemurita dis  
cedentia Do  
mino Mutee  
suma dicta.

Presentant  
littere Mar  
uac3 Correfio

Amict? Dñi  
Muteezuma  
Maruac3 allo  
quitur 7 illam  
quibusdā mu  
nerib? donat.

Anterio Mar  
uac3 in capien  
do Correfio.

nunciarem, colligeret enim illico maximas copias, quæ eos op  
pugnatū proficiscerentur, & ad eos a prouintia eiciendū, at ego  
illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmavi Maiestātē Ves  
tram propterea aliqua gratitudine cum profecuturā, & multa em  
blemata, & vestes vni ex filiis suis, & aliis plurimis Dominis, qui  
secū cōperiebantur impartitus fui: In Ciuitate Churultecal fact⁹  
est mihi obuius Ioannes Velazquez, quem alias profectum fuif  
se, recensui, & miseram ad Quacucalco, qui ad me cum omnibus  
cōmilitonibus proficiscabatur, & demptis quibusdā aduersa va  
litudine detentis, quos in Ciuitatē ireiussi, cū eo, illis, & reliquis  
ceptū iter profecut⁹ sum, & quindecim leucis vltra istam Ciuita  
tem Churultecal inueni Præsbitērū, qui vnus ex meis sociis erat,  
quem quæsitum miseram, qui nam essent illi, qui portū Classe in  
gressi fuerant: mihiq; dicti Naruac3 litteras præsentaui, quib⁹  
cōtinebatur eum habere quædam mandata, vt sibi consignarē  
tur dictæ Prouintia pro Didaco Velazquez, & illico ad eum ire  
illis obtemperaturus, & illū iam edificasse Ciuitatem, Iudices,  
& regentes cōstituisse: Et accepi a dicto præsbitero, qualiter cap  
tiuarat dictum: Lyceniatum ayon, & scribam suum, & execu  
torem, & impositos Duabus nauibus dimiserat, illumq; donis  
sollicitauerat, vt aliquibus ex nostris sociis, vt transfugerent ad  
dictum Naruac3, suaderet, & q; recēsuerat quosdam Indos, qui  
secum venerant, & tam equites q̃ pedites, emiseratq; omnia totū  
mēta tā in nauib⁹ existentia, q̃ in littore, vt illis timorē incuteret,  
cōsiderate inquitens quō poteritis vos a nobis protegere, si nobis  
non morē gesseritis, retulit etiam se vidisse apud dictum Nar  
uac3 vnū ex Dominis istius Prouintia Vasallum Domino Mute  
ezuma, quē præposuerat omnibus suis Prouintiis a montibus  
ad littora ipsius Maris, & sciui eundem allocutum Naruac3 no  
mine dicti Domini Muteezuma, & illi fuerat impartitus quædā  
aurea emblemata: Et e conuerso dictus Naruac3 eidem varia  
munuscula, & etiam sciuerat eum ab eo loco expediuisse nuncios  
quosdam ad Dominū Muteezuma promittendo se illum solutu  
rum, & hac de causa huc aduentasse, vt me caperet vna cum meis  
cōmilitonib⁹, & illico erat discessur⁹, dimissurusq; prouintias, nec  
autū cupere, sed tantū me capto cū meis cōmilitonib⁹ reuerti, &  
prouintias, & earū Incolas libertate donare: Postremo pcepto ei⁹  
sententiā esse collocare se in his Regionib⁹ ppria auctoritate no  
mine cū recipiēte, meq; & cōmilitonib⁹ meis illū in ducē, & Iudi  
cē recipere nolētib⁹ nos aggredi, & bello expugnare, & ad id fact⁹



# XXXIII

Iniuisse cum incolis Prouintiarum, & potissimum cū dicto Domino Muteezuma per eius nuncios, & cū manifeste prospicerem damnum, & incōmodū, quod Sacra Maiestati Vestre ex premissis emergere potuisset, quamuis mihi recenserēt illū maximā afferre potestatem, & in mandatis habere a dicto Didaco Velazquez, ut me, & ex meis quosdā, quos iam proscripserat, si in eius potestate deueniremus, q̄primū laqueo vitā finire cogeret, nō recusavi proprius accedere animo voluens aliquo modo sibi demonstrare maximum incōmodū, & detrimētū, quod Maiestati Vestre inferebat, & posse eum auertere a malo animo, & cogitatione, inceptū iter secutus sum, & per quindecim leucas anteq̄ ad Ciuitatem Cempoal, in qua dictus Naruacē morā trahebat, peruenire: ad me reuersus est ille Præbiter, quē milites Ciuitatis verę Crucis ad me misisse dixi, & cui litteras dederā ad dictū Naruacē, & Licentia tū Aylon alio comitante præbitero, & quodā Andrea de duero Incola insulę Fernandine, qui etiam cū dicto Naruacē illuc aduenerat, qui loco, & uice responsionis mearū litterarū mihi nomine dicti Naruacē imposuerunt, q̄ omnino ad sibi parendū proficisci deberē, & illum in Ducē haberem, sibiq̄ Prouintiam dimitterem, aliter enim mihi maximum damnum euenire posset, asserentes dictū Naruacē maximā habere potestatem, & nos minimam, & fere nullā, & ultra Hyspanos, quos adduxerat, Incolę quoq̄ eidem fauebant, & si constituerem sibi Prouintias tradere, mihi naues, & cōmeatū ad libitū pollicebantur, & me posse cum omnibus, qui mecū proficisci cuperent, & cū omnibus, quę exportare vellem⁹ absq̄ impedimēto aliquo discedere: Et alter ex præbiteris retulit ita fuisse constitutū a dicto Didaco Velazquez, ut hoc pactū mecū inirēt, & ad hoc dederat procuratorū dicto Naruacē, & illis duobus præbiteris coniunctim, & circa hoc parati erant mecū quomodocūq̄ vellē pacisci: Respondi me a Maiestate Vestra mandatū velle prospicere, ut deberē dictas Prouintias tradere, & si quod haberēt, mihi, & Regimini Ciuitatis verę Crucis exhiberent, prout est ordo, & consuetudo in Hyspaniis, erā enim illi pariturus, id q̄ executioni mandaturus, & donec illud non uiderem, nulla conditione illis, quę dixerant morem gere constitueram: Sed potius ego, & omnes commilitones mei pro defensione prouintiarum vitam exponere parati eramus, posteaq̄ illas acquisiueramus, pacificas, tutoq̄ detinebamus pro Vestra Maiestate, ne proditores, infidosq̄ nostro Regi nos exhiberemus: Proposuerunt præterea conditiones plures,

Fiii

*Nota Corte  
sū cōstantiam  
& fidem in Re  
gem suum.*

*Veniunt nūc  
cū Naruacē  
ad Cortesū  
ut tradat pro  
uintias.*

*Promissio  
nes Cortesio  
factę a michi  
Naruacē sic  
prouintias tra  
deret.*

*Respondet cor  
tesius nullo  
mori q̄ Pro  
uintias tradere  
sine sui Re  
gis mandato.*

Conditiones  
multas pro-  
ponunt Corte-  
sio nūcī Nar-  
uaz ut a pro-  
uincia recedat

Parantur in  
fidie Cortesio  
a Naruaz ut  
interficiat cor-  
tesius.

Mandat Cor-  
tesis Naruaz  
ne se in Pro-  
uincia illius im-  
pediat.

Incarcerant  
nūcī Cortesio  
a Naruaz.

ut me in suā sententiam allicerent, nulli tamē earum volui acqui-  
escere, nisi prius viso Celsitudinis Vestre mādato, quod tamen  
nūcī voluerunt ostendere: Tandem duo illi Pręsbiteri, Andre-  
as de Duero, & ego cōcordes fuimus, q̄ dictus Naruaz cū decē  
viris, & ego toridē comitatus, pręmisso ambarū partiū saluo con-  
ductu colloqueremur, ibiq; mandata, si qua haberet ostenderet,  
& illi respondere deberē. Ego vero misi saluum conductū sub sig-  
natū, & similiter ipse ad me misit suum manu propria subscriptū,  
qui, vt postea apparuit, insidias mihi parauerat, vt illo in collo-  
quio me interimerēt, & huic negotio elegerat duos ex illis decem,  
quos secū ducere cōstituerat, reliqui vero cū eis, quos mecū ego  
adducere deberem, pugnarent, asserabant enim me mortuo, se  
iā negotio finē imposuisse, vt re ipsa fuisset, nisi De9. Opt. Max.  
qui in similibus opem ferre solet, remedium attulisset: Factus  
enim fui certior eodem tempore, quo nobis saluum conductum  
attulere ab eisdem, qui contra me cōiurauerāt, quod ubi percepi,  
dicto Naruaz nūciaui per meas litteras, me suū malū in me ani-  
mū percepisse, nolleg; me eo, vt inter nos cōuentum fuerat, pro-  
ficisci, & eo instanti ei monitionē, & mandatū meo nomine confi-  
ciendū cōmisi, quo monebam dictū Naruaz, si aliqua mandata  
obtineret a Maiestate Vestra, ea mihi exhiberet, & eousq; non  
vsurparet sibi nomē ducis, & Iudicis, nec se in re aliqua pertinen-  
ti dictis officiis sub pena eidē imposita impediret, & pręcipiebā  
dicto mādato omnibus, qui cū dicto Naruaz aduenerāt, q̄ nul-  
lo modo eum in Ducē haberēt, aut eidem parerēt tanq; Duci, aut  
Iudici, Immo intra certum spatiū in mandato assignatū corā me  
comparere deberent audituri, quid in Celsitudinis Vestre serui-  
tio acturi essent, pręmissa protestatione, q̄ si secus agerent con-  
tra eosdem tanq; contra rebelles procederem, & proditores, infi-  
dos, & malos subditos a suo Rege deficientes, & illius Prouincię  
as usurpantes, & dominia, & earū possessionem eis dare cupien-  
tes, quibus nō spectat Ius, nec actio cōpetit: Et si in vim talis mā-  
dati non comparerent, nec illud, quod in dicto mandato contine-  
batur, exequerētur, cōtra eos procederē secundū formā Iustitię  
Et responsum, quod mihi dictus Naruaz dedit, illud fuit, q̄ no-  
tarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat, ad in-  
dicandum pręceptum meum carcere mācipauit, vna cum quibus-  
dam indis, quos secum habebant, qui detenti sunt, donec eo per-  
uenisset alius nuncius meus, quem miseram sciscitatum, ubi se  
continerent, coram quibus omnes milites denuo recensuerūt, &



minati sunt eis, & mihi, si prouintias eisdem non traderemus. Et cū cognoscerem non posse tantū malū, & scandalū euitare, & prospiciens, q̄ Incolæ Prouintiarū iam tumultuari ceperāt, & indices magis insurgebāt, me Deo cōmendās, & deposito timore damni, quod euenire poterat, animo voluens mori in seruitio nostri Regis, & ad protegendas eius prouintias, & si eas usurpare nō permitterem, maxima mihi, & cōmilitonibus meis gloria inde nasci poterat, Mandauī Condifaluo de Sandoual meo magno executori, vt dictū Naruacē, & eos, qui se Iudices, & regentes vocari volebant, capere studeret, & ei tradidi octuaginta ex meis cōmilitonibus, quibus mandauī, vt illū sequerentur, & eos caperēt, ego vero cum reliquis centum septuaginta, qui in totum erant ducenti, & quinquaginta sine tormentis, & nullis comitantibus equitibus, sed solum peditibus dictū maiore exequutorem subsecutus fui, vt eidem opem ferrem, si dictus Naruacē, & alii nollent se capi permittere: Eadem die, qua dictus magnus exequutor, & ego insimul peruenimus ad Ciuitatē Cempoal, vbi dictus Naruacē cū suis militibus constiterat: Ille vt audiuit aduentū nostrū, octuaginta equitibus, & quingentis peditibus, præter eos, quos in hospitio dimiserat, e Ciuitate egressus est, erat autē eius hospitium Meschita maior in illa Ciuitate, quæ erat munitissima. Et his comitanti⁹ equitib⁹, & peditib⁹ aduenit per leucā ab eo loco, vbi erā, & si aduentū meū præsciuerat, illud ex indorū relatione intellexerat: & cū me non inuenisset, ratus est, q̄ illum deluderent, reuersus est ad suū hospitium semper tamen milites suos paratos retinens, & quasi per leucā a dicta Ciuitate duos dimisit exploratores, & quia maxime cupiebam scandalū euitare mihi visū est, q̄ cōmodius, & minori scandalo noctu proficisceretur, si fieri posset, tam tacite ingrederetur, q̄ me non audirent, itemusq; recto tramite ad hospitium ipsi⁹ Naruacē, quod ego, & cōmilitones mei optime noueramus ad ipsū capiendū, quo capto putabā vltēius nullū scandalū euenturū, quia reliquos Iustitiæ parituros cēsebā, & præcipue quoniā maior eorū pars coacta huc accesserat, & tū, quam dictus Didacus Velazquez eis intulerat, & timore ne Didacus Velazquez eisdem seruos, quos in Insula Fernandina obtinebāt, auferret, & ita successit, quia die Pentecostes parum post mediū noctis dictum hospitium aggressus sum, offendi tamen prius exploratores, quos dict⁹ Naruacē in itinere collocauerat, et illi quos præmiseram, alterū capere, & alter aufugit, ex quo percepi, quē ordinem obtinerent, & ne explorator, qui fuga captiuitatem cui⁹

Cortésius p̄spicit damna quæ ex aduēru Naruacē subsequi possent.

Subet Cortés a suo magno exequutore Naruacē capi

Audit Naruacē aduētare Cortésium.

Noctu Naruacē aggredi cōstituit Cortésius.

Cortésius aggreditur Naruacē cū socijs in ciuitate Cempoal.

Intrat tacit<sup>9</sup>  
Cortezius cū  
socijs habitatio-  
nem Nar-  
uacz.

Nota cortezij  
celeritatem in  
ascendēdo sca-  
las habitatio-  
nis ipsi<sup>9</sup> Cor-  
tesij.

Ignis inici-  
tur a Corte-  
zio habitatio-  
ni Naruacz.

Capit<sup>9</sup> Nar-  
uacz cū socijs  
a Cortezio.

Narrat Cor-  
tesius damnum  
quod sequi po-  
tuisset si Nar-  
uacz victoria  
fuisset potius.

tauerat, eo anteq̃ ille perueniret, quantū fieri potuit festinanti, ta-  
men tantū festinare non eualui, q̃ ille me per media horā spariū  
nō preueniret: Et cū ego adueni dictus Naruacz, & socii omnes  
arma induerāt, equosq̃ suos preparauerant, & multū preparati  
ducenti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant, & tam tacite  
eo deuenimus, q̃ cū nos adesse cognouere, & ad arma conclama-  
tū est, iam ingress<sup>9</sup> fuerā impluviū sui hospitij, in quo omnes hos-  
pitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut qua-  
tuor turres in eo existētes, & reliquas omnes munitas habitatio-  
nes: In gradibus vero vnus ex dictis turribus, quā dictus Nar-  
uacz inhabitabat decē, & nouem tormenta fusilis aris collocata  
erant, tam veloces in eius ascensu fuimus, q̃ tormentis ignem ad-  
mouere non potuere preterq̃ vni, quod etiā Deo sic volente glo-  
bum non emisit, nec damnum alicui intulit, & sic turrim predictā as-  
cendim<sup>9</sup>, donec deuentū est ad habitationē ipsius Naruacz, quā  
quingenta comitatus cōmilitonibus optime tuebatur, & cum  
magno executore decertabāt, & sociis suis: Quāuis mukoties eos  
monuisset, vt sese captiuos Maiestati Vestra dederent, nunq̃ ta-  
men annuere voluerūt, donec turri ignis apponeretur, & igne prae-  
mēte, sui ditionē fecere: Dū dictus magnus excutor operā dabat,  
vt dictū Naruacz capere posset, ipse cum reliquis, qui apud me  
remanerāt turris ascensū tuebar aduersus eos, qui ei suppetias fe-  
rebant, & tormenta illa omnia capienda curauī, & me illis adeo  
munitū reddidi, q̃ sine cāde hominū, praterq̃ duorū, qui tormē-  
ti ictu perierant, vnus horā interuallo omnes, quos capere vole-  
bā, in mei potestātē deuenere, & armis concessis reliqui omnes,  
mihi, Iusticięq̃ parere p̃miserunt, & Maiestati Vestra, se decep-  
tos hactenus asserentes, quia professi erant eousq̃ eos a Celsitu-  
dine Vestra mandatū obtinere, & ego vna cū Prouintia defecerā,  
& erā Celsitudinis Vestra proditor. plurimaq̃ alia eisdē exposu-  
rant, & cognita rei veritate, & malo animo atq̃ intentione, quib<sup>9</sup>  
dictus Didacus Velazquez, & Naruacz moti fuerāt, maxima af-  
fecti sūt voluptate, q̃ Deus ita fieri permisisset: Et certiorē red-  
do Maiestātē Vastrā, si Deus solita sua Misericordia, & pietate  
huic negotio manū non apposuisset, & dictus Naruacz fuisset  
victoriā adept<sup>9</sup>, mai<sup>9</sup> damnum, & incōmodū fuisset secutū, quā diu  
fuerit secutū inter Hispanos data cōparatione. Mandato em̃ Di-  
daci Velazquez vt me vna cū sociis meis multis suspenderet, mo-  
rē gessisset, ne aliquis superesset, qui de gestis per eos notitiā ali-  
quā exhibere posset: Quia vt ab Indis postea percēpi, constans



erant, si forte euenisset, q̄ dictus Naruaz me caperet, (ut ipse eisdem apperuerat) non posset tantum fieri sine damno eius. & suorum, q̄ multi ex suis & meis cōmilitonibus nō perirent, & illi hoc interim interficerent eos, quos in Ciuitate dimiseram, ut etiam aggressi sunt, & deinde omnes in vnum conuenientes aggredierentur eos, qui hic superessent, adeo q̄ suæ prouintia remaneret libera, & Hispanorum memoria nō superesset; Et Maiestas Vestra dubitare non debet, q̄ si ita fecissent, & eam sententiam executi fuissent, q̄ viginti annorum circulo prouintia, quæ subacta, & pacata erat non vinceretur, & pacarentur, Per tres dies post Captiuitatem dicti Naruaz, cum in dicta Ciuitate tanta multitudo alii non posset, & iam pene esset destructa, quia dictus Naruaz & eius socii eandē deprædati fuerant, Incolæ enim ab erant, & domus erant solæ: Expediui duos præfectos, & cuilibet, eorum tradidi tricentos viros vnum destinaui ad captam Coloniā, de qua iam Maiestati Vestræ mentionem feci in portu perficiendam. Alterum ad fluvium illum, in quo naues Francisci de garay vidisse dicebant, quia cum locum mihi certum habebam, & ducētos misi ad Ciuitatē Verę Crucis, quo naues omnes, quas dictus Naruaz adduxerat, anchoras firmasse audiuerā cum reliquis militibus ireiussi, ut ibi consulerem rebus, quæ ad commodū Vestræ Maiestatis pertinere putarem, & nuncium destinaui ad Ciuitatem Temixtitan, quo omnia, quæ mihi euenerant significabam Hispanis, quos ibi dimiseram, qui duodecim dierum spatio reuersus est, & mihi attulit litteras a præfecto ibidem, & militibus, quibus me certiores reddebant, Indos fortilitium acriter oppugnasse, & multis locis ignem imposuisse, & cuniculos quosdam subterraneos effodisse, eosq̄ fuisse in maximo vitæ discrimine, & labore, & omnes illi fuissent interfecti, nisi Dominus Muteczūa eis imperasset, ut a dicta oppugnatione desisterent, adhuc tamen eos obsideri, quamuis non oppugnarentur, affirmabant, nullumq̄ ex eis per binos passus extra fortilitium Indis exire patiebantur, & dum pugnarent maximam comæatuum portionem, quam dimiseram ipsis ereptam fuisse, & combusserant eos quatuor bergantinos, quos construendos curaueram in dicta Ciuitate Temixtitan, & versabantur in maxima rerū omnium egestate, rogantes ut illis opem ferre festinaret, & visa eorum necessitate, & considerato, q̄ ultra interfectos Hispanos omne aurum, argentum, & emblemata, quæ ex prouintiis habita fuerant, amitterentur, amitteretur melior, & nobilior Ciuitas, quæ

Indorū illarū prouintiarum interuenisset Naruaz? Cortesius inter se cōfugerent.

Mora malum ordinē Naruaz in conferendis subditis.

Nunciatur Cortesio milites relictos in ciuitate Temixtitan ab indis oppugnari.

Actum militibus relictos in ciuitate Temixtitan ut Cortesius cito eis opem ferat.

**Nota Cortes**  
sui circumspec  
tionē.

**Festinanter p**  
greditur Cor  
tes? Ciuitatē  
Temixtitan  
versus.

**Inuestigat**  
Cortesiū an  
vivant Hys  
pani in ciuita  
te Temixtitan

**Adueniat ad**  
Cortesiū vnus  
ex Hispanis  
relictis in ciui  
tate & ex eo oīa  
cognoscit.

sit vniuerso nouiter adiuncto orbe, qua amissa omnia, quæ hæc  
nus in his prouinciis acquisierā, amittebātur, cū illa esset prima  
ria, cui omnes reliquæ parebāt, statim nuntios subsequi iussi qui  
pfectos subsequerentur, qui profecti fuerant cum dictis militi  
bus, enumerans eisdem omnia, quæ ad me scripserant milites  
Hyspani ab ea Ciuitate, & q̄ illico vbiq̄ eos offenderent, pedē  
referre admonerent breuiori itinere, quo fieri posset ad Ciuitatē  
Tascaltecal, vt cum militibus, qui mecū erant, & tormentis omni  
bus, quibus potui, & cū septuaginta equitibus me illis coniunge  
rē, & postq̄ eo aduenire, milites omnes perlustrauī erant autem  
septuaginta equites, & pedites quingenti, & eisdem comitantib⁹  
maiori celeritate, qua potui discessi Temixtitan versus, in eo iti  
nere null⁹ ex subditis Domini Muteezuma mihi obuiam venies  
bat, vt prius facere consueuerant, ■ prouintia illæ omnes erant  
tumultuantes, & domus pene inhabitatæ: Hac re suspitione max  
ima adducebar, Hyspanos, quos in dicta Ciuitate Temixtitan  
dimisera, iā interceptos, & q̄ omnis prouintiarū multitudo in vnū  
conuenerat, expectabatq̄ me aliquo in arduo loco, aut angustiis  
quibus mihi facilius obesse possent, & hac suspitione paratiores  
meos continui, quo fieri potuit, donec perueni ad Ciuitatem  
Tescnacā, que vt superius apperui est in ipso lacus littore, & ab  
incolis quibusdam quesiui quid esset actum de Hyspanis, quos  
in Temixtitan reliqueram, eos mihi viuere retulere, eis iniunxi,  
vt Canoā adducerent, volebā enim ea Hyspanum Temixtitan  
ire visum, & dum eo proficisceretur, vnum ex Incolis mecū mora  
ri oportebat, ex Incolis dictæ Ciuitatis vnus, qui mihi aliquantū  
lum ex primatibus videbatur, reliqui vero, quibus cum consuetu  
dinem habebam, non apparebant, Canoā adducendam cura  
uit, & Hyspano, quem mittebam adiūxit Indos quosdam, ipse ve  
ro mecum remansit: Et dum dictus Hyspanus iturus ad Ciuita  
tem Temixtitan Canoā ascenderet, aliam Canoā eo tendentē  
conspexit, eamq̄ ut propius accederet, expectauit, in ea ve  
hebatur ex Hyspanis vnus, quos in dicta Ciuitate dimisera & ex  
quo cognoui Hyspanos omnes viuere præter quatuor, aut sex,  
quos Indi interemerant, reliqui vero obsidebantur, nec eos exire  
Indi patiabātur e fortificio, & nil sibi impartiebant, nisi maxima  
pecunia, quamuis audito meo aduentu mitius secum egissent, &  
Muteezuma nil aliud desiderare, nisi meum aduentū, vt sibi co  
pia daretur spaciandi per Ciuitatem, vt antea facere solitus fue  
rat, & se optime perpendere ea, quæ in dicta Ciuitate successē



# XXXVI

rāt, me iā praeſciuiſſe, & propterea me iratū, & animo vt aliquid damni inferrem eo proficiſci, & enixis praeſcibus rogabat irā depo- nerē, quia ipſe non min⁹ ea moleſto, & egro animo tulerat, q̄ ego met, & nil ex ſuo conſenſu, aut voluntate factum, & alia multa mi- hi exponenda cōmiſit, quo me ab ira, quā cōcepſiſſe cogitabat ex cōmiſſis auerteret, proficiſceterq; ad Ciuitatē is, qui ante fueram, quia impreſentiarū non minus executioni mandarent mandata mea, q̄ prius, & illis obedirent: Reſpondi me in illū nullā iram concepſiſſe, cum optimū eius animū cognoscerē, & eſſe credebā, Et ſequēri die in vigilia Sancti Ioannis Baptiſtæ diſceſſi, & hoſ- pitatus fui per leucas tres a Ciuitate Temixtitā: Et alio die poſt q̄ Diuinis ſolemniis interfui iter meū proſecutus ſū, & fere an- te meridiē Ciuitatē ingreſſus ſū, & vidi homines non multos in Ciuitate, & portas aliquas in triuiis, quadriuiis amotas, quod mi- hi minime placuit, ratus tamē ſū ex timore eorū, quē cōmiſerant feciſſe, & ut cū ibi eſſe illi ſecuritātē impartiret, ego autē recto rine- re progreſſus ſū ad fortiliū, in quo, & Meſchita illa maiori, quā fortilio herebat omnes, qui meū proficiſcebantur hoſpitati ſūt, Illi qui in fortilio oppugnabantur eo gaudio, & animorū exul- tatione nos excipere, tanq̄ eiſdem vitā attuliſſemus, aut de no- uo donauiſſemus, quā ſe iam amiſiſſe putabant: Eum diē mag- no gaudio, & exultatione tranſegim⁹ nos quietē habere ſperātes, altera vero die poſt miſſarū ſolemnia miſcra nunciū ad Ciuitatē veræ Crucis noua bona nunciās, Chriſtianos adhuc viuere, ■ me Ciuitatē ingreſſū, & tuto eſſe in ea, qui nunciū mediæ horæ inter- uallo vulneribus plurimis affectus clamās Indos omnes Ciuita- tis bello aptos, vt in nos irruerent aduentare, & eos pontes Ciui- tatis amouiſſe, & poſt cum tanta hominū multitudo vndiq; cō- fluens nos aggreſſa eſt, vt nec vicini nec ſubdialia pauimenta præ- multitudine apparerēt, & proficiſcebantur maioribus vlulati- b⁹, & terribilioribus vociferationibus, quā unq̄ excogitari poſſent, ■ tot erāt lapides, quos in fortiliū fundis iniecerant, vt Cœlum lapides pluere videretur, & tātus erat ſagittarū, & iaculorum nu- merus, q̄ illis omnes parietes, & impluua erant reſerta, & per ea iri fere non poterat: Ego vero domo egreſſus in eos irui, & nobis cum acriter pugnauerunt, & ab vno latere ex præſectis meis vn⁹ cum ducentis viris fortilio exierat, priuſq; poſſet pedem refer- re quatuor ex ſuis trucidati ſunt, & eundem præſectum, & alios plures vulnerarunt, nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi ſe vltra pontes recipiebant, & ex ſubdialibus pauimentis lapī

Herba Corte-  
ſio nonnunc do-  
mino Oduce  
ſuma plara.

Ingreſſus Ci-  
uitatem Te-  
mixtitā Cor-  
teſius.

Iudi Corteſi  
habitationem  
inuadit ⁊ op-  
pugnant.

Congreditur  
cum Iudio  
Corteſius ⁊  
vulneratur.

**Nota** subsidia  
lia pautimenta  
varijs armis  
munita & indo-  
rū strenuitatē.

**Nocte** etiam  
nō quiescit cor  
refectū ut demo-  
lita reficiat.

**Nota** maxi-  
mā pudorum  
multitudinē  
Correfectū op-  
pugnauimus.

**Desperant** plu-  
rimū ab His  
vulneribus af-  
ficiuntur.

dibus nobis maxime oberant, ex quibus expugnauimus, & com-  
bussimus aliqua, tamen erant tam crebra, & adeo munita, & tot  
viris, & lapidibus, alijsq; variis armorū generibus referta, ut po-  
tentes non essemus ad omnia oppugnanda, & tuendū, q̃ illi ob-  
esse nobis non possent ad libitū: Fortilitiū nostrū tam acriter op-  
pugnarunt, ut variis in locis ignem apposuerint, & in vno cōbus-  
ta est maior pars, anteq̃ opem ferre possemus, donec parietū in-  
cissione eum euitauerimus, & ex violenta parietū cicetione ignis  
extinct⁹ est, & nisi ibi maximū p̃sidiū collocassē: videlicet homi-  
nes balistis, & pixidib⁹ vtētes, aliaq; tormēta corū profecto repē-  
tino aduentu nobis obistere non valentibus fortilitiū ingressi fu-  
issent, & eandem diem certando usq; in obscurā noctē consump-  
simus, nec tamen ea secuta tuti fuimus ab eorū uociferationibus  
& tumultu, donec dies superuenit, ea nocte per eos destructa re-  
ficienda, & alia multa, quibus fortilitiū indigere videbatur p̃p̃a-  
randa curauī, & stationes aptauī, & in eis milites, qui eas tueren-  
tur, & sequenti luce essent pugnaturi collocaui, & militum vulneri-  
bus medicamenta sunt adhibita, qui erant ultra octuaginta nume-  
ro, & luce accedente hostes nos acrius, q̃ p̃cedētī die oppugna-  
re ceperūt, & tanta illorū aduenerat multitudo, ut illi, qui tormē-  
tis p̃erant in illis arte dirigendis diligentia uti non indigerent,  
sed tantū viso indorū agmine ignem tormētis admouere, & quā-  
q̃ tormenta illis multū damni inferrēt, quatuordecim enim in hos-  
tes utebamur tormentis non enumeratis pixidibus, & balistis,  
ea tamen omnia tam leuia damna tantæ multitudini inferebant  
ut nil eis obesse videremur, emisso enim tormēto decem, aut duo-  
decim interfectis alii succedebant, & relicto in fortilitio condecē-  
ti p̃sidio, quod dimitti poterat illico exiui, & pontes aliquos  
occupauī, & domos quasdam igne consumpsi, & plures illorum  
interfecimus, qui eas tueri nitebantur, & tanta illorum erat multi-  
tudo, q̃ quīvis maximā stragē illis intulīsemus, eorum vires parū  
minui videbātur, Nos enim continuo integro die certare cogeba-  
mur, illi vero per horas, quia vicissitudines habebant, & semper  
abundabant, eodem quoq; die vulnera intulerunt quinquaginta  
aut sexaginta Hispanis, quamuis null⁹ obierit: In noctem pug-  
nauimus, & lassī retrocessimus ad fortilitiū: Considerato maximo  
damno ab hostibus nobis illato, & q̃ hostes nos tuto loco consistē-  
tes vulnerabant, & interficiebant, & damnū, quod illis infereba-  
mus, non videbatur, cum tanta eorum esset multitudo eam noctē  
& sequentē diē in machinis tribus ligneis conficiendis, & cōstru-



# XXXVII

endis consumpsimus, quorum qualibet intra semilites viginti continere poterat, ut eos lapidibus, quos a subdialibus pavimentis iaciebant, offendere non possent, aliqui inus existentes pixidibus, aut balistis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, & malsis ferreis ad effodiendas domos, destruendosq; aggeres per eos in vicis positos utebantur: cum machinis conficiendis operam sedulo impenderemus, hostes nihilominus nos oppugnare non desistebant (adeo) ut dum nos fortilitio non exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebantur, quibus ne ingrederentur maximo cum labore vix restitimus: Dictus autem Muteezuma, qui semper apud nos remanserat una cum filio, & multis proceribus, qui a principio detenti fuerant, dixit, ut illum ad subdialia pavimenta fortilitii deduceremus, alloqui enim constituerat Duces illius multitudinis, & sperabat ita efficere, quod desisterent ab ea oppugnatione, illum extrahendum commisi, qui cum pervenisset ad fornicem, ut ab eo illos alloqueretur, sui eius caput lapide percussere, & tam violenti vulnere est affectus, quod trium dierum spatio ab humanis excessit, cum extrahendum e fortilitio imposui duobus Indis, quos captivos detinebam, illum multitudini apportarunt, quid tamen fuerit actum ignoro, propterea tamen oppugnatio non cessavit, & indies augebatur, & acrior, maiorq; reddebatur. Eo ipso die me ad eundem fornicem, ubi Dominum Muteezuma vulnerarant, vocauerunt asserentes eo accederem, quia quidam ex illorum Ducibus mecum colloqui desiderabant, & ita feci, multaq; fuimus colloquuti, & interrogavi, cur me oppugnarent, cum nullam causam haberent, Prospiceretq; bona, quae a me habuerant, & quod me secum bene gessissem. Respondebant si prouintia excederet, illico cessaret oppugnatio, & aliter ratum haberem eos omnes, aut perituros, aut nos penitus erradicaturos, qui ut postea apparuit, ea proferebant, ut fortilitio excederem, & me in egressu Ciuitatis intra pontes prohibito intercepterent, respondi eos cogitare non oportere, ut pacem ab eis impetrarem, quia in aliquo timerem, sed ea tantum causa, quia dolebam, & moleste ferebam a me illis illatum damnum, & tam celebrem Ciuitatem destruere cogere, qualis erat illa, idem prestabant responsum, quod nusquam ab oppugnatione praedicta desisteret, nisi Ciuitatem exiuissem, perfectis machinis subito exiui, ut subdialia quaedam pavimenta expugnarem, & pontes, praecurrentibus Indis, & post eos quatuor tormetis, multisq; aliis balistis, & pennis utentibus, & pluribus milibus Indis, qui mecum aduenerant ex prouintiis Tascatecal, &

*Construit machinas tres Cortesius ad euitandos lapides ab India a subdialibus pavimentis commisso.*

*Vulneratur a suis Dominus Muteezuma et trium dierum spatio moritur.*

*Colloquitur Cortesius cum Indis de concordia iunctura.*

*Renouo machinis illis lignis et fortilitio exit Cortesius*

Disperant ab  
Indis lignee  
iussu Cortesio  
tanto labore  
construere  
Dachius.

Mota hasten  
coru cuspidem  
e silice habere  
quod est argu  
mentu in illis  
partibus non  
esse ferrum.

Expugnati  
excellentiam  
turris intres  
pide proficisci  
tur Cortesio.

Deficiunt se a  
turri Indis  
more percussu.

Hispanis inserviebant, & postq̃ peruenimus ad pontem, machi  
nas parietibus applicuimus quorundam pavimentorum, & sca  
las, quas ad ascensum attuleramus, tanta multitudo hominu die  
tum pontem tutabatur, & pavimenta, & ta crebri, & poderosi erat  
lapides, qui ab eis vi iaciebantur. q̃ machinas nostras dissipa  
runt, & Hispanum vnum interfecerunt, & plures vulnerarunt, &  
quamuis acriter pugnatum fuerit, tamen egressum aliquem ha  
bere no potuimus, certauimus enim a summo mane, ad meridiem,  
& maxima repleti masticia ad fortitium deuenimus, quapropter  
tantum hostes animis creuere, vt ad portas fortitici irruerent, &  
Meschitam illam magnam occupauere, & ampliore, & editiore  
illius turrim forte quingenti viri ex primatibus conscenderunt, &  
sibi comeatum amplum constituerunt, vt panis, aqua, & aliorum  
esculentorum, & maximam lapidum quantitate, quorum maior  
pars habebat latas hastas cuspidibus ex silice nostris ampliori  
bus, & non minus acutis, & ab ea turri multum officiebant nostris  
in fortitio versantibus, quod eidem adherebat. ea turris bis, aut  
ter ab Hispanis frustra oppugnata est, & vt eam ascenderent  
audacter irruerunt, & cum esset excelsa, & ascensu ardua, qua ha  
bebat ultra centum gradus, & superius existentes essent lapidi  
bus muniti, multisq; aliis armorum generibus, & animis aucti,  
quia eisdem subdialia pavimenta occupare non potueramus. nuq;  
Hispanorum aliquis ascendere cepit, qui rotam no descenderet,  
& multis vulnera inferebant, & illi, qui hec ab his geri videbant,  
tantum animi accipiebant, vt in fortitium irruerunt sine timore;  
Prospiciens, si illi diu possideret eam turrim ultra nobis allata ab  
eis indices damna, animis augerentur, vt nobis obsessent, fortiti  
tio exiui, quaq; sinistra manu parum utilis ob illatu mihi ab eis  
primo die vulnus brachio parma alligata cu quibusdam Hispani  
nis, qui me subsecuti sunt, turri applicui, & radicem illius diligenter  
circumdanda curauimus, & illi, qui eam circudabant, non quiescebant,  
Immo vndiq; certame cu hostibus comittebant, & vt faueret exis  
tentibus in turri multi accurrerunt. Nos Hispani gradus cepim⁹  
ascendere, & quis ipsi ascensu maxime tueretur, tantu tres, aut qua  
tuor Hispanos e gradibus ciecerunt. Saluatoris Nostri auxilio,  
& Beatissime Matris sue Mariae, cui dicta turris dicata fuerat,  
& in ea illius imago apposita, ascendim⁹, & in superiori parte turris  
ta acriter certauim⁹, q̃ eos coegim⁹ e turri psilire in quoddam dea  
bulatoriū, quod circudabat dicta turrim in latitudine vni⁹ homi  
nis status: Et erat circa eam turrim tria, eide similia distantia in



# XXXVIII

ter se per hominum status fere tres, aliqui vero eorum cecidere a  
 summitate turris ad radicem ipsius, qui ultra ea, quæ casu pa-  
 tiebantur, ibi ab Hyspanis necabantur, illi vero, qui in præliba-  
 tis deambulatoriis constiterant, tam acriter nobiscum decertarunt,  
 ut tres consumpsimus horas, antequam illos omnes neci daremus,  
 ex quibus nullus superfuit, sed omnes trucidati fuere. Et fidem  
 verbis meis adhibeat Sacra Maiestas Vestra, tam ardua res fu-  
 it hanc turrim expugnare, quod si Deus eisdem vires, & animum non  
 abstulisset, viginti ex illis facillime mille Hyspanis ascensum  
 prohibere potuissent ( & si acriter ad necem usque decertauerint )  
 turri illi, & reliquis omnibus, quæ in dicta Meschita contineban-  
 tur ignem iniciendum curavi, ex quibus iam imagines omnes,  
 quas apposueramus, ademerant: Aliquid animi amisere ex-  
 pugната hac turri, & adeo, quod pluribus in locis se maxime remi-  
 sere, & eo instanti rediit ad illud subdiale pavementum, & accer-  
 siui eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur alio  
 quantulum animo remissiori ob ea, quæ viderant, qui eodem in-  
 stanti applicuere, & eos mihi iam obistere non posse demonstra-  
 ui, & quod nos singulo quoque die eisdem plurimum damni infereba-  
 mus, & ex eis plurimi cadebant, & eorum celebrem Civitatem co-  
 burebamus, destruebamusque, nec cesseremus, donec aliquid ex  
 ea, & illis aliquid superesset: Responderunt se optime cernere a  
 nobis damnum ingens pari, & multos ex eis perire, tamen eos de-  
 creuisse nos omnino interficere, & dicebant Prospicerem vicos,  
 plateas, & subdialia illa pavimenta viris maxime referta, quia,  
 computasse asseriebant, si ex eis viginti milia caderent, & ex no-  
 tris unus, quod cito nos in nihilum deducerent, asserentes nos esse  
 paucos numero, illos vero sine numero, & nobis significabant vi-  
 as omnes stratas esse demolitas, quemadmodum re ipsa euenie-  
 rat, quia omnes, præter unam erant demolitæ, & nulla ex parte  
 nobis patebat iter, nisi aqua, & optime scire debebant nos come-  
 atu non habundare, & aqua, & nos diu obistere non posse, quo-  
 niam fame periremus, dato quod ipsi nos non interficerent, & vere ve-  
 ra proferebant, quia si aliam oppugnationem non habuissemus præ-  
 ter famem, annonæ comineatumque caritatem satis erant, ut mori  
 cogeremur, diu altercati fuimus, & quilibet causam suam tueba-  
 tur: Nocte vero secuta egressus sum quibusdam Hyspanis co-  
 mitantibus, & eos incautos offendens vi vicum occupavimus,  
 & in eo igne consumpsimus ultra trecentas domos, dum ad-  
 eum multitudo conflueret, per alium reuersus sum, & eo pacto

Deficiunt se-  
 Indu ex alta  
 turrimetu  
 Hyspanorum

Turrim mæ  
 qua consistebat  
 Indu cõburit  
 Correfius.

Colloquitur  
 cum Indu Cor-  
 refius ut pacem  
 faciat cum illis.

Mora ex hoc  
 colligi maxi-  
 mæ hominum  
 multitudinis  
 Hyspanos op-  
 pugnavisse.

Mora Hyspa-  
 nos annonæ ca-  
 ritate maxime  
 laborare in sui  
 fortitatio.

**D**omos plu-  
res conibunt  
**C**orlesi<sup>9</sup> 7 ali  
qua subdialia  
pauimenta.

**P**ontes qua-  
tuor occupat  
**C**orlesi<sup>9</sup> ut in  
continentē co-  
uadere possit.

**R**eliquos pō-  
tes occupat  
**C**orlesi<sup>9</sup> 7 in  
continentē vsq;  
q; equitib<sup>9</sup> p-  
greditur.

**C**olloquitur  
cū iudis **C**or-  
lesi<sup>9</sup> de cōcor-  
dia inuenda.

combussimus plures domos illius vici, & præsertim quædam sub-  
dialia pauimenta proxima fortitio nostro, ex quibus maxime nos  
offendebāt: Et ex gestis illius noctis aliquid timoris illis incu-  
sim<sup>9</sup>, & nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curavi,  
quas alio die nobis dissipauerāt, vt victoriæ incumberemus, quā  
Omnipotens condonabat, exiui ad eundem vicum, in quo hoster-  
na die nobis machinas destruxerant, vbi non minus acriter, & vi-  
riliter obstiterunt, & tamen cum ageretur de vita, & honore, quia  
ea erat vnica integra strata via, ex illis, quæ ducebant in continē-  
tem, quamuis priusq; ad eam deuenire potuissemus, intercede-  
rent duo maximi, & profundi pontes, & vicus omnis multis, &  
excelsis parietibus, domib<sup>9</sup>, & turrib<sup>9</sup> munitus, tantum vigoris,  
& animi nobis refulsit, & certauimus vt Deo auxillium, & opem  
ferente quatuor ea die ex pontibus occupauerimus, & ea omnia  
subdialia pauimenta, domus, & turres vsq; ad vltimam eorū cō-  
bustę sunt, quamq; fecerant nocte antecedenti plures aggeres la-  
terib<sup>9</sup> crudis, & creta fabricatos in dictis pontibus, ob ea, quæ  
successerant nocte antecedenti adeo, vt tormenta, & balistę sibi  
obesse non possent, quos quatuor pontes terra oppleuimus, &  
crudis illis lateribus, & plurimis lapidibus, & tignis cōbustarū  
domuum, tamen non potuit fieri tantum sine periculo, vt mul-  
ti Hispani non vulnerarentur, magnam adhibui diligentiam ea  
nocte in custodiēdis illis pontibus, ne denuo nobis eos occupa-  
rent, : Alio die summo mane exiui, & Deus Omnipotens eundē  
bonum successum concessit, quoniam quamuis multitudo esset  
innumera, quæ alios pōtes tueret, fossęq; & maximi aggeres, q̄s  
illi nocte ea crexerant, intercederent, nos eosdem cepimus, & im-  
pleuimus, & equestrium aliqui eos insecuti sūt victoriæ inheren-  
tes in continentē vsq;. dū ego aptandos eos pontes, & replendos  
curarem, venerunt me vocatū summa celeritate asserētes Indos,  
qui oppugnaverant fortitium, concordiam cupere, & pacem, &  
eos expectare quosdam eorum Dominos, & Duces: Ibi relictis  
omnibus commilitonibus, & quibusdam tormentis, omni equitu  
profectus sum visum, quid nam illi procures cuperent, qui asse-  
ruere, si eis fidem præstarem eos de perpetratis impunes dimit-  
tere, ipsi inculterius non oppugnarent, denuoq; pontes, & de-  
moliras stratas vias reficiendas curarent, & Maiestati vestræ,  
vt antea fecerant, inferuirent, & vt eo adducendum curarē quē-  
dam ex religiosis suis apud me captiuum, Quem illi veluti ge-  
neralem suæ religionis venerantur, qui aduenit, & illos al-



locutus inter illos, & me pactum sanctiuit, & illico visum est (ut ipse assererat) nunciasset Ducibus multitudinis in stationibus collocatis, ut a dicti fortilitii oppugnatione abstineret, & ab omni alia offensione, & eo pacto discelsimus: Ingressus fortilitium prandere cuperam, maxima festinatione mihi allatum est, Indos denuo pontes occupasse, quos eo die ab eorum manibus acquisueramus, & quosdam Hispanos occidisse, quo nuncio quantum mihi metoris accesserit Deus testis est, ratus enim fueram occupatis pontibus, cum mihi egressus ad Continētem pateret, maximum negotium non supercesse, maiori, qua fieri potuit celeritate eo equitavi, atque quo potui celerius cum aliquibus equitibus, qui me subsequuti fuerant, totum illud iter emensus sum, & nullo in loco morā trahens denuo in medios Indos irui, & omnes pōtes iā dictos occupavi, & eos usque in continentem insecutus fui, & cum mei pedites essent ex labore lassati, vulneribus affecti, & timore perculsi, & præsens periculum conspicerent, nullus eorum me subsequutus est, unde factum est, cum uellem postea pedē referre, pōtes iam ab Indis occupatos offendi, exemerantque multum illius materiei, qua prædictos pontes oppleueram, & ubique in Ciuitate multitudine omnia referta videbantur, tam terra, quam lacu in Canois, quæ multitudo tam crebro in nos vndique tela, & lapides immittebat, quod si Omnipotens nos miraculose non seruasset ab eo periculo, euadere non erat possibile: Et iam publice fama vagabatur inter Hispanos, qui in Ciuitate remanserāt, me iam vita functū, & perueni ad ultimū pontem Ciuitati proximum, comperi equites omnes, qui mecum profecti fuerāt, in eum dilapsos, & equū unum, cui nullus infidebat, quem transire non eualui, & coactus fui ipse vnus impetum in hostes facere, & eo modo tantum spatii relictum est equitibus, ut pontem superarent, Inueni pontem vacuū, & transilii magno tamē periculo, quia locus ab utraque pontis parte ferme ad hominis statum equo transiliundus erat, & dū in ponte exirem, me, & equum lapidibus, & fustibus percutere, tamen quia armis optimis fulciebamur, ultra dolorem in ipso ictu passum nil mali ulterius inculere, quare victores remansere quatuor occupatis pontibus, & reliquis quatuor pontibus bona relicta custodia ad fortilitium profectus sum, & ligneum pontem construendum curavi, quem quadraginta homines portare commode poterant: Considerato magno periculo, in quo constituti eramus, & maximo damno nobis quotidie ab indis illato, & timens ne eam quoque stratam viam, quæ sola supererat demo-

gunt nolle pacem Indi a Cortesio utrum incertum aggrediantur

Reuertit ad occupatos pontes Cortesius.

Flagatur rumor apud Hispanos interfectum ab Indis Cortesio.

lignū pontē construī cōmīgit Cortesius in lacu apponendum.

**C**onstituit discedere a ciuitate Zemixtitā Cortesius ne una cū Hyspanis opprimeretur.

**P**artem aurū Cortesius inter Hyspanos a ciuitate aufertur.

**P**rimū pontem transgressus Cortesius.

**N**ota in pugna extrema Cortesij strenuitatem.

**B**urū tormenta quoque alia multa rapiuntur Cortesio ab Indis.

lirentur, quēadmodū alias demoliri fuerant, qua demolita fame mori cogeremur, & etiā quia multoties a cōmilitonib⁹ meis monitus fuerā, vt a Ciuitate discederemus, quia eorū maior pars erat vulnerata, & adeo male, q̃ vltēius cū hostibus congredi nō possent, ea nocte me morē gesturum eis constitui, & accepto Maiestatis Vestrae auro, & emblematis, quæ extrahi poterant, in aula illa quibusdā sarcinulis officialibus Maiestatis Vestrae consignavi, quos ego Regali Maiestatis Vestrae nomine cōstituerā, Iudicibusq; & regentibus, & aliis, qui aderant, rogauiq; eos, & monui, vt operam, & fauorē pręstarent ad illa extrahenda, & ad id exhibui eisdem vnā meā equam, cui imposuere eam portionē, quam ferre poterat, & Hyspanos quosdam tam meos, q̃ alie nos familiares, vt dictā equam comitarentur constitui, reliquum vero dicti aurī officiales, Iudices, regētes, & ego dedimus, & partiti sumus inter Hyspanos, vt illud extraherent, & relicto fortialitio magnis diuitiis tam Vestre Celsitudinis, q̃ Hyspanorū, & meis, exiimus secretioni modo, quo potuimus, abduximusq; nobiscū vnū e filiis, & filias dicti Muteezuma, & Cacamacin Dominū in Aculuacan, & ipsius fratrem, quem Dominū ipsius loco cōstituerā, & aliarū Prouintiarū, & Ciuitatū dominos, quos captiuos detinebā, & cum peruenissē ad pontes per Indos occupatos in primo iecimus pontē, quē nobis cū portari feceram sine magno labore, nullus enim nobis resistebat, pręter vigiles quosdam, qui in eo ponte cōfederāt, per eos acclamatū extitit, & anteq̃ peruenire potuissē ad secundū pontē, innumera hostium multitudo cōuenierat, & vndiq; nobis obesse studebat aqua, & terra, ipse confestim transui quinque equitibus, & forte centū peditibus, quibus natando pontes omnes pręteriuimus eosq; usq; in cōtinentem occupauerā, & peditibus in fronte relictis ad secundū pontē rediī ad eos, qui extremo in agmine cōsistebant, vbi comperi tam acriter decernari, vt exprimi non possit damnum, quod indi nostris inferebant tam Hyspanis, q̃ Indis ex Churultecal, qui nobiscū venerāt, quos pene omnes consumpserāt, & etiam interfecerāt plures mulieres, quæ Hyspanis seruebāt, & Hyspanos, & equos, iāq; amiserāt omne aurū, emblemata, Vestes, aliaq; multa, quæ nos extrahēbamus, ac tormenta omnia, collegi eos, qui viui supererant & eos ante ire iussi, ipse vero comitatus forte quinque equitib⁹, & septuaginta peditibus, qui mecū permanere ausi sunt, post alios reamansi, semper cum hostibus certando, donec peruenimus ad Ciuitatem quandā nomine Catacuba, quæ continetur yltra omnem



stratam viam, vbi Deus est testis quantū laboris, & periculi subi-  
 erim, quia quotienscūq; in hostes iruebam, egrediebar plenus  
 sagittis, & fustibus, & saxis undiq; percussus, quia ab utroq; late-  
 re erat lacus, & nos existentes in canois tuto vulnerabant. Illi ve-  
 ro, qui terram capiebant, quamprimū ferebat in illos, se aquis cō-  
 mittebant, & eo modo parum damni patiebantur nisi aliqui, qui  
 cum plurima esset multitudo, vnus in alium cespitabāt, cadebāt,  
 & interficiebātur: Eo labore, & erumnis eos omnes conduxī vsq;  
 ad dictam Ciuitatem, & non vulnerarunt nisi vnum equestrem,  
 qui mecum proficiscebatur a tergo, & non minori vehemētia pug-  
 nabatur. a fronte, & lateribus, sed maior vis erat in extremo ag-  
 mine, quia multitudo, quæ erat in Ciuitate semper recentior suc-  
 cedebat, & cum venissem ad dictam Ciuitatem Caracuba, cum  
 dies appareret, inueni milites nostros in vna ex plateis illius in  
 globum redactos, qui dicebant se ignorare quorsum tenderent,  
 quibus iniunxi, vt festinarent exire Ciuitatem, antequam hostes  
 auerentur, & subdialia pauimenta occuparent, quia ex illis plu-  
 rimū nobis obesse possent: Illi, qui erāt in frōte collocati, dixerūt  
 quorsum irent nescire, eos a tergo collocaui, & ipse a fronte cōstiti  
 donec exiremus Ciuitatem eos ibi quibusdam in cultis campis  
 expectaui, & cum eo peruenere qui a tergo remanserant, sciui ip-  
 sos maximum damnum accepisse, interfecerantq; aliquos ex Hys-  
 panis, & Indis, multumq; auri in itinere remanserat, quod hos-  
 tes colligebant, & ibi certauī cum indis, donec mei præirent, eos  
 sustinui, donec nostri collem occuparent, in quo erat turris, & hos-  
 pitium satis munitum, quod occuparunt sine nostro damno, quia  
 inde non discessi, nec hostes progredi passus sum, donec illi collē  
 ascendissent, Vbi Deus est testis, quem laborem sustinuerimus  
 quia iam ex equis: qui numero viginti quatuor supererant nullus  
 poterat currere. nec eques, qui brachia posset extollere, nec ali-  
 quis ex peditibus non infirmus, qui posset se vltius mouere, &  
 ingressi illud hospitium, nos in eo munuimus, ibiq; obsideba-  
 mur vsq; in noctem, & adeo q; nec per horam quiescere poteram?  
 & ex hac perturbatione inuentum est perscrutatione facta, qui  
 obierant, ex Hyspanis periisse homines centum & quinquaginta  
 & equas, equosq; quadraginta sex, & pl<sup>9</sup> q̃ duo milia Indorum.  
 & mulierum Indarum, quæ Hyspanis inserviebant, inter quos  
 interfecere filiū, & filias Domini Muteezuma, & reliquos, quos  
 nobiscum captiuos ducebamus. media nocte cogitantes nos a  
 nemine audiri a dicto hospicio discessimus tacite in eo ignes plu-

*Nota pericu-  
 la innumera  
 quæ strenue  
 Cortesius in  
 suorum defensio-  
 nem subiecit.*

*Peruenit in  
 lequentibus  
 Indis Corte-  
 sio ad ciuita-  
 tem Tacuba.*

*Hospitantur  
 casu in turri  
 prima nocte  
 Hyspani cum  
 exierūt ciui-  
 tatem Zenix-  
 tian.*

*Desert ea die  
 obisse Centū  
 quinquaginta  
 Hyspanos.  
 Quadraginta  
 sex equos & vi-  
 tra duo milia  
 Indorum.*

Incola e Tas  
caltecal polli  
cerur se Cor  
tesium & Isp  
panos e Pro  
uincia Cuius  
educurū.

Rora Isp  
norū crūnas  
et se ab Iudis  
tuer cūtur.

Progreditur  
Corresū vidi  
q̄ oppugnat  
tibus hostib⁹.

Quiescunt ali  
quantulū Isp  
pani & Iudis  
rū cessat op  
pugnatio.

Postea Cor  
tesū & Isp  
nos de iuo ag  
grediuntur.

res relinquentes, & null⁹ inter nos fuerat, qui sciret vbi essemus, aut quorsū tendere deberemus, nisi vnus ex Regione Tascaltecal, qui assererat se nos ducturū in suam regionē, nī iter nobis impediretur: Apud iam dictū hospitium multi locati erant vigiles, qui vbi nos audierunt, clamauere ad colonias circūvicinas, & ab illis vocata magna indorū multitudo, & nos vsq; ad diem insecta est, & equites quinq; qui pręcursorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorū, quod erat in innere sibi obuium factū, & aliquos ex eo interfecere, qui non seruatis ordinibus dispergebantur arbitrabantur enim plures equites, & pedites subsequi, & quia vndiq; augebantur hostes, ex omnib⁹ militib⁹ qui inter nos erāt, magis sanos elegi, & in agmina constitui, collocauiq; eos a frōte, a tergo, & vtroq; latere, vulneratos vero in medio stare iussi, & equites paritus sum, & eo ordine tota ea die progressi fuim⁹ vndique certādo, adeo q; nocte, & tota die nō emē si fuim⁹ plus spatii triū leucarū, & deo sic cōcedēte vidim⁹ nocte iā accedēte turri quādā, & optimū hospitium, vbi nos muniuim⁹, & ea nocte ab oppugnatione destitere, quāuis fere in aurora haberim⁹ aliquē tumultū, quāuis nescirem⁹ qd plus nobis esset metuēdū, q̄ timebam⁹ ex multitudine, quā nos insequēbat. Sequenti die prima hora diei ordine iā dicto discessi deducēs milites a tergo, & in frōte collocatos paratos, ab vtroq; tñ latere hostes nos insequēbātur vociferātes, & clamātes per vniuersam illā Prouinciā, quā est maxie habitata, equestres q̄uis essem⁹ pauci numero in eos irruēbam⁹, parū tamen dāni illis inferebamus, quia cū collis ille esset asper sese in collē recipiebant, & sic iuimus eo die ad lat⁹ quorundā lacuum, donec perueniremus ad quandam coloniā, vbi aliquam cōtrouersiam habere putabamus, cum Incolis illi⁹, & q̄ primū ad eam peruenimus, illi relictis domibus ad alias Colonias profecti sunt circūvicinas, & ibi eo die, & sequenti moram traximus, quia tam sani, q̄ infirmi erant lassati, & labore, fame, & siti maxime confecti, & equi non poterant se sustinere, & ibi inuenimus aliquod Maiz, ex quo comedimus, & portauim⁹ nobiscum in itinere elixū, & torrefactum, & postero die discessi, & semper hostibus nos insequentibus, qui nos a tergo, & fronte continuo inuadebant vociferantes, & secuti fuimus illud iter, per quod Incola e Tascaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores, & erumnas passi, quia multoties cogebamur exire, & deuiare a recto itinere, & cum iam ad uesperasceret, deuenimus ad planitiem quandam, in qua aliquę parę erant habitationes



& ea nocte ibi fuim<sup>9</sup> hospitati sum<sup>9</sup> egestate .& penuria cibario<sup>9</sup> r<sup>9</sup> , & cōmeatū , & alio die sumo mane cepimus nos ad iter dirigere , & adhuc iter ingressi non fueramus , cū hostes a tergo nos insequi cepere , & leuia praelia cū his cōmittendo deuenimus ad magnā Coloniā , & ad dextrum latus illius insidebant aliqui Indi paruo collis vertice , nos arbitantes eos capere posse , erant enim proximi itineri , & etiā vt exploratū haberemus , an essent plures , q̄ apparebant , illuc quinque equitibus , & peditibus duodecim cōmitatus profectus sum ambiendo collē iam dictū , post quē erat maxima hominū multitudo in insidiis collocata , quibuscū tantū certauimus , q̄ cū locus , in quo constiterāt esset aliquantum asper , & saxosus , & gens illa innumera , & nos pauci , necesse fuit nos retrocedere ad Coloniā , vbi nostri existerant , & inde discessi male vulneratus geminis lapidū ictibus , & post ligata vulnera : Hispanos e Colonia migrare iussi , quia hospitium nobis non videbatur esse tutū , & sic procedendo insequētib<sup>9</sup> Indis processimus ad aliā Coloniā , quæ ab antedicta per duas leucas distat , & ibi in itinere nos aggressi sunt alii Indi sine numero , qui nobiscum adeo certarūt , ut quatuor aut quinque Hispanos , & totidē equos vulnerarent , & equum vnū interficerent , & quamuis ei<sup>9</sup> defect<sup>9</sup> maximo nobis esset incōmodo .& eius mortem egre tulissemus , quia post Deū nullā tutelā hebebamus , nisi equos , nos maxime refecit , & eius carnes , & coriū comedimus , vt ex eo nil superesset , tanta enim opprimebamur fame , quia post nostrū a magna Ciuitate discessū , nil præter elixū , & torrefactū Mayz comederamus . & eo nō semper utebamur ad saturitatem , herbasq<sup>9</sup> , quas colligebamus ex campis , & cōsiderato , q̄ indies hostium copiae augēbatur , nosq<sup>9</sup> indies minuebamur , ea nocte curauī vulneratos , & infirmos , quos ducebamus , equis insidere iussi , altis vero aduncos scipiones brachiis submittēdos , & alia auxilii genera ad iter faciendū fabricanda curauī , quo Hispani nulla aduersa valitudine , aut vulneribus affecti essent liberi ad pugnā , & arbitror a Deo mihi infusam hanc prouidentia , vt sequenti dieeuenit , quia cū eo mane a dicto hospicio discessissē nos magna & innumera Indorū multitudo aggressa est , & tāta a tergo , a frōte , & ab utroq<sup>9</sup> latere q̄ nil ex campis , qui mihi in conspectu erāt , vacū videretur , qui nobiscū tam acriter vndiq<sup>9</sup> certamen iniuere , vt nos ad inuicem noscere nō possemus , tam iuncti , & mixti proficiscebamur , & profecto credidimus illā supremū esse diem vitæ omnium considerata hostium multitudine . & lenitate , quam ad eis obfistendum in no

*Nota* Hispani horum cōmētarum penuriā in labore assidue ducebat nocte .

*Vulnerat* ab Indis Corte suo .

*Equum* comedunt Hispani cum nil aliud haberent .

*Nota* Cortes si ingentū ad varia exogitā dū vt furorē Indorū fugaret .

*Non* posse resistere Indis suspicant Hispani .

**Rota** sudorū  
innumera  
multitudine  
Hispanos op  
pugnantem.

**Hispani** lecto  
minio pſpec  
tant prouinti  
am e Tascalte  
cal.

**Ingreſſus**  
Hispani pro  
uinciam Tasc  
caltecal ſibi a  
micam.

**Dñi** Tascal  
tecal Cortes  
uniſalutem  
remittit opē  
ſeluturos pol  
licetur.

bis inuenere, cū omnes pene vulnerati eſſemus, atq; exanimati,  
tamen omnipotens magnam ſuam miſericordia nobiſcum demō  
ſtrare dignatus eſt, quia noſtra laſſitudine illorū ferociam confre  
gimus, & ſuperbiā, & ex illis plurimi pariere, primates, quia ran  
ta eorū erat copia, vt Certando, & audiendo impeditētur. & hoc  
labore proſecti fuimus magna portione diei, donec Omnipotens  
conceſſerit eum, qui inter hoſtes primus eſſe debebat interfici, eo  
enim adēpto omnis ceſſauit oppugnation, & eo modo aliquantulū  
fuimus quiores, q̄uis ſemper mordendo nos inſecuti fuerint,  
vſq; ad quandam parua domū, quæ erat in planitie, vbi ea noc  
te hoſpirati fuimus ſub dio, unde proſpectabamus quosdā mon  
tes ex prouincia illorū e Tascaltecal, qua ex re non parū volupta  
tis accipim⁹, quia cognoſcebamus Prouinciā, & ſciebamus quor  
ſum tēdere deberem⁹, q̄uis pro cōperto nō haberem⁹ Incolas il  
lius prouintiæ fidos nobis amicos, credebamus enim, q̄ cū nos  
adeo debiles cernerent, illi eſſe deberent, qui vitæ noſtræ finē im  
ponerent, vt priſtina potirentur libertate, quæ ſuſpicio tantum no  
bis afflictionis attulit, quantū ſuſtinebamus, quādo cum hoſti  
bus certauimus: Die ſequēti, cū illuceſceret, eximus ingredi per  
iter planū, quo recto tramite proficiſcebat ad Prouinciā Tascal  
tecal, per quod pauci ex hoſtibus nos ſubſecuti ſunt, q̄uis ibi vi  
cinæ eſſēt plurim⁹, & maximæ Colonia, tamen ex eis paruis col  
liculis quidā tam a tergo, q̄ longe vociferabāt, & ſic exiimus eo  
die, qui fuit Dominica. VIII. Iulii. Anno. M.D.XX. ex omni p  
uincia Culua, & peruenim⁹ ad loca dictæ Prouinciæ Tascaltecal  
ad Coloniam Gualipan, quæ aſcendit ad quatuor milia domorū,  
in qua ab Incolis fuimus optime recepti, & refecimus nos aliquā  
tulū a fame, & laſſitudine, quam patiebamur, quamq; multa ex  
eſculentis, quæ nobis porrigebant, ea duce pecunia concede bant,  
aliqui etiam volebāt niſi aurum, & illud dare coge bantur neceſſi  
tate impulſi, qua premiebamur. Hic fuimus tribus diebus, quo  
me viſum venere Magiſcacin, ſecutēgal, & omnes Domini illarū  
Prouinciarū, & me ſolari conati ſūt circa ea, quæ nobis euenerant  
aſſerētes, eos ſēpi⁹ ſignificafſe mihi eos e Culua proditores eſſe,  
mihiq; ab illis cauere deberē, tamen nunq; fidem adhibere volu  
eram, ſed poſtq; vita euafieram, deberem letari, quia mihi opem  
laturi erāt, dum eis vita ſuperet, vt reficerent me a dāno, quod  
illi e Culua mihi intulerant, quia vltra vinculum, q̄ erant Celſitu  
dinis Veſtræ ſubditi, indolebant. & triſtabantur morte plurimo  
rum fratrum, & liberorum ſuorū, qui ab eis in mea ſocietate fue



rant interempti, variisq; aliis iniuriis transactis temporibus ab illis  
eis illatis, & vere animo conciperē eos futuros fidos mihi, & ve-  
re amicos, & quia ego, & reliqui omnes socii mei eramus vulnera-  
ri, proficisceremur ad Ciuitatē, quæ aberat ab ea Colonia per leu-  
cas quatuor, ibiq; quiesceremus, curarentq; nobis medicamina  
adhiberi, vt reficeremur a nostris laborib9, & lassitudine, eis gra-  
tias egi, & rogationi eorū acquieui, & eis impartitus fui emble-  
mata aliqua ex illis, quæ attuleram, quāuis pauca, quibus maxi-  
me letari sunt, & profectus sum cū eis ad Ciuitatē, & sortiti fuim9  
bonū hospitium, & Magiscacin afferri curauit lectisterniū ex lignis  
cōpactū cū aliquib9 ornamētis, quib9 illi vūtur, in quo dormiui,  
quia nullū nobiscū attuleramus & omnia, quæ habebat, & potu-  
it ad nostri refectiōē imparcius est, In hac Ciuitate quidā fami-  
liares mei, & alii ex societate mea cū transibā iter faciens ad Ciui-  
tatē Temixtitan, quēdā dimisere, quæ fuerunt argentū, vestes, &  
alia ornamēta domestica, & cōestibilia aliqua, quæ mecū addu-  
cere faciebā, quo expeditiores essemus in itinere, si aliqua nobis  
euenirent, vt nullo premerentur pondere, nisi vestiū suarū, & ar-  
morū, & eo loci percipi aliū familiarē meum a Ciuitate verā Cru-  
eis profectū cōmeatū, & alia plura ad me perferentē, & cum eo  
fuisse quinq; equites & pedites quadraginta quinq; aduersa vali-  
tudine oppressos, qui similiter adduxerāt quēdā, quæ ibi reman-  
serant, & iam conualuerant, & omne argentū, & alia tam mea, q̃  
sociorū meorū, septies mille pondera auri fusi, Continet autē auri  
pondus valorē circiter duorū florenorū, quæ ibi reliquerāt duab9  
capsis, et alia emblemata, & ultra alia quatuordecim milia Castel-  
lanorū aurea in frustra, quæ habuerat in prouintia Teuchitibe,  
que ille prefectus, quē mittebam ad Coloniā erigendam in Qua-  
cucalco, & ea ibidem dimiserat, & alia multa ad valorem ultra  
triginta milia pondera auri, & dicti Indi e Culua illum, cū dictis  
Hyspanis interfecerant in itinere, & eis abstulerant omnia, quæ  
adducebant, & aliquas scripturas, quas congeserā cum istarā p-  
uintiarū Incolis, & similiter percepi illos interfecisse Hyspanos  
plures in itinere, qui iter faciebant ad Ciuitatē Temixtitan, arbi-  
trantes me ibi pacifice degere, & itinera esse tuta, vt prius habe-  
re solebam, quare (vera affero Maiestati Vestre) tantū omnes  
tristabamur, & dolebamus, vt plus dolere, & tristari non posse-  
mus, quia præter Hyspanorū amissionem, & ea, quæ fuere depere-  
dita, quæ multa fuere, fuit memoria suggerere mortem Hyspa-  
rum, quos interfecerant in magna Ciuitate, & pontibus, & quæ

Dñe Zakab  
tecal narrat  
Cortelio relic-  
vindicā lunc  
re de incolis e  
Culua.

Proficiscitur  
Corteli9 ad  
iurarem Zati-  
caltecal ab in-  
colis benignè  
exceptus.

Cognoscit ab  
iudicē Culua  
fui, e dolo in-  
terceptos quos  
quadraginta ali-  
os Hyspanos.

Corteli9 nar-  
rat aurū & bo-  
na q̃ interfec-  
tio Hyspanis  
ablata sunt.

**Inspicatur**  
**Cortezius** hy  
spanos ciuita  
ti vere crucis  
presidio relic  
to ab Indis  
interfectos.

postea in itinere successerant, & maxime quia suspicionē mihi in  
iecerant, q̄ eos quoq; aggressi fuissent, qui remanserāt in Ciuita  
te veræ Crucis, & illi, qui amici nostri erāt audita nostri profliga  
tione deficiissent, & illico expediui quosdam nuncios cū quibuldā  
Indis, qui eos conducerēt, quibus iniunxi vt per cōmunia itinera  
non proficiscerentur vsq; ad dictā Ciuitatem, & breui mihi indica  
rent, quē ibi agebantur, & Altissimo placuit, q̄ Hyspani incolu  
mes inuenti sunt, & omnes Incolas, quos amicitia iunctos habe  
bamus pacificos, & quietos esse, quod nuncium attulit maximū  
leuamē nostrę amissioni, & tristitię, ipsi quoq; nostrum successū,  
& profligationem moleste tulere: Fui in ista prouincia Tascalte  
cal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curan  
do, illa enim propter itineris diuturnitatem, & non adhibita me  
dicamina inoleuerant, & p̄sertim vulnera capiti illata, & simili  
ter vulnerib; sociorū meorū, quorū aliqui mortui sunt, partim vul  
neribus, partim nimis perpeſsis laboribus, & aliqui remansere  
manci, & claudī ob illata magna vulnera, & ad medelam compe  
riebantur pauca medicamina, & apparatus, ipse autē remansi mā  
cus duobus digitis in sinistra manu.

**Petunt** Iay  
spani a Corte  
zio: vt arma de  
ponat: et ad ci  
uitatem verę  
Crucis reuer  
satur.

**Mota** ratio de  
quę inducunt  
Cortezium  
ad bellū proſe  
quendum con  
tra Indos.

**C**um socii mei viderent multos iam periisse, & eos, qui su  
pererant debiles, vulneribusq; confosſos, timidioreſ effecti peri  
culis, & laboribus, in quibus constituti fuerant ventura timentes  
multoties a me petiere, vt ad Ciuitatē veræ Crucis proficiscerer,  
& ibi nos munitos redderemus, anteq; Incola prouintiarū amici  
nostri cernentes nostrā profligationē, & exiguas vires, fadus ini  
rent cū hostibus nostris, & occuparēt fauces, & transitus per quos  
ire debebamus, & nos aggredierentur ab vno latere, & illi e Ciui  
tate veræ Crucis ab alio, & cū essemus cōiuncti, & ibi essent na  
ues, essemus tutiores, & melius nos defendere possem⁹, si nos ag  
gredi vellent, donec ad insulas ad euocandū subsidiū mitterem⁹  
& videns, q̄ si Incolis, & potissimū amicis timorem ostenderem  
posset esse causa, q̄ citius nos desererent, & contra nos insurgerēt  
& memoria tenēs, q̄ semper audentes fortuna iuuat, & nos esse  
Christicolas, & fretus Diuina bonitate, & misericordia, q̄ ex toto  
nō periremus, & amitterētur tot, & tam nobiles Prouintię, quas  
Maiestati Vestrę tam pacifice possidebam, & in eo statu, vt eas  
pacaremus, nec tale seruitium deferretur, quod fiebat, bellum cō  
tinuādo, Cuius belli gratia sequi debebat omnium illarū Prouin  
tiarū pacatio, vt prius fuerat, propterea montes vers⁹ mare nūl



# XLIII

lo pacto transire cōstitui, omnib⁹ laborib⁹, qui nobis euenire pos-  
sēt, postpositis, dixiq; me a bello hoc nō destituru, quia in eo vl-  
tra ignominia, & dedecus personæ meæ, & sociis meis impingē-  
dū, erat res Maiestati Vestræ admodū periculosa, & Cōtra eandē  
cōspirare videbamur, Immo decreueram, quibuscunq; modis  
mihi possibilibus in hostes reuerti, eisq; in quantū possē obesse,  
& sic consumptis in hac Prouintia uiginti dieb⁹ nondum pristina  
penit⁹ a vulneribus restitutus sanitati sociis debilibus eam exiui  
prouintia ad alia, quæ Tepeaca appellatur, quæ iuncta erat fede-  
re, & factione cum Incolis e Culua hostiū nostrorum, in qua per-  
ceperam eos decē Hyspanos interfecisse, qui veniebāt a Ciuitate  
veræ crucis ad magnam Ciuitatē Temixtitan, per eam enim rec-  
tum est ad illā iter, quæ prouintia Tepeaca est cōtermina, & con-  
finia habet cū illis e Tascaltecal, quæ est amplissima prouintia, &  
in ingressu ad dictam prouintia Tepeaca obuia nobis ad certan-  
dum plurimæ gentes factæ sunt, ingressūq; prohibuerunt, quan-  
tū illis fuit possibile, insistendo locis difficilibus, & munitis, &  
ne insistam recensendo sigillatim omnia, quæ nobis euenire in  
illo bello, maxima enim viderer prolixitate, & volumen multū au-  
gerem: Facta monitione, q; venirent ad obediendū mandatis,  
quæ nomine Maiestatis Vestræ sibi iniungebantur circa pacem,  
eaq; adimplere nollent, bella gessimus cum eisdem, & multoties  
prælia nobiscū cōmisere, auxilio tamē Diuino, & Regali Maiesta-  
tis Vestræ fato damna eisdē sēper intulimus, multosq; neci dedi-  
mus, & omni eo bello Hyspanū nullū vulnerarūt, aut interfecere  
Et quanq; ista Prouintia est latissima viginti tamen dierū spatio  
multas Ciuitates, & Colonias eiusdem mihi subegeram pacifice,  
& quiete, & Domini, & primates earum venerunt oblatum se in  
Vasallos Maiestati Vestræ, & ab illis omnibus multos e Culua  
expuli, qui venerāt ad eā prouintia, vt Incolarū eisdem animos  
ad bellū gerendū inflammaret, obstandūq; q; nec vi, nec sponte  
nostra cōiungerētur amicitia. Adeo q; hætenus semper impedit⁹  
fui in hoc bello, quod adhuc nō est cōfectū quia adhuc quædam  
villæ, & Colonia pacadē supersūt, quas spero breui Diuino aspi-  
rante fauore Regali Maiestatis Vestræ Dominio subiicere: In q̃  
dam istius Prouintie portione, vbi interfecere illos decem Hys-  
panos quosdā ex Incolis seruituti ascripsi, ex quibus quinta por-  
tio Maiestatis Vestræ officialibus consignata fuit, quia Incolæ  
in ea semper fuerunt Martiales, & multum rebelles, & armo-  
rū vi capti fuere, & ultra illud facinus commissum interficiendi  
H

Nota rationes  
quæ inducunt  
Cortesiū ad  
bellū gerendū

Cortesi⁹ exit  
prouintia tasc-  
caltecal. vers⁹  
hostes e culua

Subiicit Sa.  
Larb. 102a.  
Cortesi⁹ pro-  
uintia tepeaca.

Quandā pro-  
uintie portio-  
nem seruituti  
ascribit Cor-  
tesius.

**N**ota Incolas  
Prouintie  
Tepeaca car-  
nib<sup>9</sup> humanis  
vesci.

**N**unciat cor-  
relio prefecti  
Francisci de  
Garay ad por-  
tū applicuisse.

**N**ota q<sup>d</sup> mo-  
leste tulerit  
Cortesi<sup>9</sup> pro-  
fligationē pre-  
fecti Francisci  
de Garay:

**C**onsiliū int  
Cortesi<sup>9</sup> cum  
Hyspanis.

Hyspanos, & deficiēdi a Maiestate Vestra, omnes carnib<sup>9</sup> huma-  
nis vescuntur, & quia hoc publice, & notorie patet, aliquid in sig-  
nū veritatis Maieitati Vestre non transmittō, & etiā mouit me,  
vt illos seruituti ascriberē, quo timorē aliquē Incolis Culua ini-  
cerē, sunt enim ea in prouintia multi his non dissimiles, ■ si forte  
seuere in eos non animaduertetur, nunq<sup>m</sup> a malo discederent.  
In hoc bello nobis opitulati sunt Incolæ e Tascaltecal, Churulte-  
cal, & Guasucingo, qui nobiscū amicitia cōfirmarunt, & credim<sup>9</sup>  
q<sup>d</sup> semper inservient tanq<sup>m</sup> fideles Maiestatis Vestre Vasalli, Cū  
degeremus in hac Prouintia Tepeaca hoc impliciti bello, mihi lit-  
teræ a Ciuitate Veræ Crucis redditæ sunt, quibus me certiozem  
reddebant duas Francisci de Garay ad portū Veræ Crucis naues  
applicuisse profligatas, & vt apparet iam dictus Franciscus de  
Garay denuo miserat ad illud flumē, de quo iam superius menti-  
onē feci Maieitati Vestre, & Incolæ illius prouintie cum eis cere-  
rauerāt, & ex illis sexdecim, aut septēdecim interfecerāt, & plures  
vulnerauerant, et septē equos interfecerant, & illi, qui euaserant  
natando naues ingressi fuerāt, & salutē fuga sibi cōparauerāt, &  
prefectus, & illi erant maxime oppressi, & vulneribus affecti, &  
locūtenens, quem ibi præfecerāt, eos benigne exceperat, & medi-  
camina eisdem adhiberi curauerat, & ut melius conualescerēt, mi-  
serat aliquā partē Hyspanorū prædictorū ad quendā Dominum  
illius Prouintie vicinū dictæ Ciuitati, & nobis amicum, vbi opti-  
me eis prouidebat, quod nobis nō minus molestū fuit audire, q<sup>m</sup>  
nostri perperesi labores, & forte ea sibi nō euenissēt, si alias ad me  
profectus esset, vt superius retuli Maieitati Vestre, quia cū cog-  
noscerē omnia, quæ sunt in istis Prouintiis, potuissent a me reddi  
certiores, & ea, quæ sibi euenire, nō successissēt. Illi<sup>9</sup> enim flumini  
Domin<sup>9</sup>, & Prouintie, qui vocabatur Panuco sese Maieitati Veste-  
træ subdiderat, & in signū obedientie nuncios suos cū munerib<sup>9</sup>  
quibusdā transmiserat ad Ciuitatem Temixtitā, vt dixi superius  
Cel. Vestre, scripsi, q<sup>d</sup> si ille prefectus dicti Francisci de Garay  
vellet abire illis modis omnibus faueret, & opem ferret, vt illi  
cum suis nauib<sup>9</sup> possent se expedire.

**C** Postq<sup>m</sup> quietā reddiderāt portionē isti<sup>9</sup> prouintie, quæ adhuc  
quieta est, & subiacet Regali Seruitio. Celsitudinis Vestre sui  
officiales, & ipse multoties cōsuluim<sup>9</sup>, quis nam ordo pro istius  
prouintie conseruatione esset adhibendus, & cum prospicerem  
Incolas dictæ prouintie, postq<sup>m</sup> illi sese Celsitudini Vestre subdide-  
rāt, ab eadē defecisse, & dictos Hyspanos neci dedisse, & et quia



per eam Prouintiā est iter, & transitus omnium commerciorum a portibus maritimis ad reliquas prouintias in cōtinenti illo sitas, & si dicta prouintia sola remaneret, sicuti prius, Incolæ prouintie & Dominiū e Culua, quod est illis cōterminū denuo eos inducerent, & persuaderent, vt iterum in nos insurgerent, & a Maiestate Vestra deficerent, vnde impedimētū, & damnū incredibile insurgeret pro tutela harū prouintiarū, & seruitio Celsitudinis Vestre & cessarent commercia, maxime, quia in toto eo littore nō habentur nisi duo portus, & hī multū asperi, & difficiles, qui sunt pxi mi illi prouintie, & facile incolæ ipsius ad eos descendere possūt, & propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis visum est ad supradicta euitanda, q̄ loco magis apto illius prouintie Tepeaca Ciuitas edificari deberet, vbi concurrerent qualitates, & necessaria pro illius habitatoribus, & vt executioni mandaremus Ciuitatem finium securitatē appellauimus, & constitui ludices, regentes, aliosq̄ officiales sicuti fieri solitum est, & pro maiori munimine incolarū huius Ciuitatis in eum locum, vbi capta est edificari Ciuitas, necessaria ad arcē cōstruendā apportari curauī, hac enim in prouintia optima inueniūtur, & in hoc maiori quam potero vtar diligentia.

Describit sitū  
ciuitatis secu-  
ritatis finium  
a Cortesio cō-  
structam.

Constituit of-  
ficiales Corte-  
sio in ciuitate  
re securitate  
num.

¶ Dum hanc relationem scriptis mādarem ad me nunciū Domini cuiusdā Ciuitatis profecti sūt, quæ abesse dicitur per leucas quindecim ab hac prouintia q̄ vocat̄ Guacachula, & est in fauce vni⁹ montis, qua transitur ad prouintiā nominatā Messico, & mihi eorū nomine exposuere, q̄ a paucis diebus venerant ad exhibendā obediētiā Sacre Maiestati Vestre, debitā, & se in subditos & Vassallos subdiderant, & eos non arguerem ratus eius consensu fore, quia me certiores faciebant plures militum prefectos e Culua ea in Ciuitate hospitari, & in ea, & per leucā in circuitu erāt in armis viginti & quinque, aut triginta milia hominū custodientes fauces, & transitum, ne illac transire possemus, & etiam, vt prohiberent Incolas dictæ Ciuitatis, & aliarū Prouintiarū eidē adherentiū ne Celsitudini Vestre inferuissent, nec mecū amicitia coniungerentur, & aliqui iam aduenissent ad Regale Maiestatis Vestre seruitium, nisi illi obstitissent, & me monebant, vt huic rei remedium afferrem, quia vltra impedimentum præstitum illis, qui bono erant animo, dictæ Ciuitatis Incolæ, & circumuicini omnes maximam iacturam patiebantur, cum innumera esset multitudo bello apta, & plurimum grauabantur, & ab eis male ha-

Incolæ alteri-  
us prouintie  
se Carh Oda-  
subdunt.

Indorā verba  
ad Cortesio p-  
lata.

**Destinat Cor**  
resius pedites  
ducentos & e  
quites tredec  
im ad interfus  
ciendos hostes  
& Culua.

**Timore pcul**  
si Hispani ca  
piunt Dñs e  
Guafucingo &  
e Guacachula

**Dirigit Hy**  
pani captiuos  
ad Corresiu  
quos ille dis  
miserit.

**Constituit per**  
sonaliter Cor  
resius proficisci  
contra hostes  
e Culua.

bebantur, & eorū bona, & vxores accipiebāt, & alia, viderē quid  
eis faciendū cōmitterē, Subiunxere si eis fauorē pręstare, ea ipsi  
exequerentur, & postq̃ eis gratias egi de sua monitione, & obla  
tione, eis cōsignaui equites tredecim, pedites ducentos, & trigin  
ta milia indorū nobis amicorū, & cōposuerunt se eos ducturos  
per locū, vbi ad hostium aures peuenire non posset, & vbi perue  
nissent prope Ciuitatē Dominus, & illius Incolę Vassalli, & fede  
re secum iuncti essent accincti, & circundarent hospitia, vbi prę  
fati pręfecti hospitabantur, illosq̃ aut caperent, aut interficerent,  
anteq̃ sui ipsis opem ferre possēt, & cum multitudo cōpareret, il  
li Hyspani iam ingressi essēt Ciuitatē, & cettarent cum illis, & eo  
pacto eos debellarem⁹, Illi discedentes transiuerunt per Ciuita  
tem Churultecal, & per aliquam partem prouintię Guafucingo,  
quę est contermina prouintię huius Ciuitatis Guacachula, per  
quatuor leucas ab illa, & in quadam Colonia dictę Prouintię  
Guafucingo fertur relatum fuisse Hyspanis, q̃ Incolę dictę pro  
uintię erant federe iuncti illis e Guacachula, & illis e Culua  
& eo pretextu ducebāt Hyspanos ad eam Ciuitatē, vt simul oēs  
Hyspanos aggredereēt, & eos neci traderent, & cum iam timor  
insurgeret, quē illi e Culua in sua prouintia, & Ciuitate nobis in  
cussere, ista relatio multū timoris attulit Hyspanis, & inuestiga  
rūt suamq̃ habuerūt quęstionem, & postq̃ rescire captiuarunt  
omnes Dominos ex Guafucingo, qui secum pficiscebant vna cū  
nuntiis Ciuitatis Guacachula, & eis captis reuersi sūt ad Ciuita  
tē Churultecal, quę aberat quatuor leucarū spatio ab eo loco, &  
inde ad me miserunt omnes captiuos cum quibusdā equitibus, &  
peditib⁹ vna cū habita informatione, & scribebāt pręfecti, q̃ nos  
tri milites adeo erāt effecti timidi, videbat q̃ eisdē bellū illud pe  
riculosū, et postq̃ aduenire quotidianis interpretib⁹ adhibitis eos  
sū allocut⁹, & habita diligentia exacta ad veritatē eruendā, visū  
est Hyspanos nō bene percipisse, eosq̃ illico solui mandauī, & il  
lis blandit⁹ sū affirmando me penit⁹ credere eos fideles Maiesta  
tis Vestrę vasallos, & ipse volebā pficisci ad debellandos illos e  
Culua, & ne pusillaminitatē, aut timorē pręmeserrē Incolis Pro  
uintiarū tā amicis, q̃ hostib⁹, visū est, q̃ postq̃ bellū eis inferre cę  
perā, ab eo nō desisterē, & vt timorē, quē Hyspanis incessū cerne  
bā, eximerē, cōstitui dimittere negotia, & expeditiones, quibus  
operā dabā pro Maiestate Vestrā, & illico celerius, quam potui,  
discessi, & eo die perrexi ad Ciuitatem Churultecal, quę abest  
per leucas octo ab ea Ciuitate, ibiq̃ Hyspanos conueni ad huc  
asserentes se proditiōē pro comperto habere, eodē die hospitāt⁹



sum in Colonia subiecta prouintiae Guasacingo, ubi Domini illi fuerant captiuati, & sequenti die composito ordine cum nuntiis e Guacachula, qua, & quomodo dictam Ciuitatem ingredi debemus, discessi ab illa per horam ante lucem, & pene hora decima dici peruenimus prope eam, ad quam proficiscebamur, & per leucam obuui mihi facti sunt, ut me exciperent, nuntii quidam Domini dictae Ciuitatis, & nuntiarunt omnem Ciuitatem iam negotio esse Accinctam, & hostes aduentum meum non percipisse, quoniam exploratores quosdam, quos in itinere collocauerant ex incolis Ciuitatis, captiuos fecerant, & pariformiter alios, quos praefecti e Culua turres ascendere iusserant, & mania, ut inde per planitiem inspectarent, & ea propter omnis hostium multitudo imparata, & ociosa existerat excubiis collocatis confidens, me sine earum scitu appropinquare non posse, & etiam festinaui, ut eo peruenirem, antequam aduentare nos perciperent, iter enim in planitie faciebamus, & a Ciuitate nos facillime videre poterant, & ut apparuit fuimus ab Incolis Ciuitatis visi, qui cernentes prope Ciuitatem nos esse, illico hospitia, in quibus erant praefecti hostium e Culua circumdedere, & expetere certare cum reliquis, qui hospitabantur per Ciuitatem, & cum ad iactum balistae ab ea abessem, mihi obuuiam ducebant quadraginta captiuos, se per tamen Ciuitatem ingredi festinaui, merant Ciuitati maximae vociferationes praefecti cum hostibus per vicos omnes, duce Incola Ciuitatis deueni ad hospitium, in quo morabantur praefecti, quod erat circumdatum a tribus milibus hominum certatum, & ingredi volentium, qui occupabant omnia loca alta, & subdialia pauimenta, praefecti vero, & hii, qui secum comperti sunt, accriter, & viriliter decertabant, ut ingredi non possent, quamuis pauci esset numero, quia ultra id quod maxime, & strenue pugnabant eorum hospitium erat munitum, tamen quod primum illuc peruenimus, intrauimus, & secuta nos est tanta Incolarum dictae Ciuitatis multitudo, ut nullo modo possemus opere ferre aliquibus e Culua, quominus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem viuum capere volebam, ut fierem certior de statu magnae Ciuitatis, & qui illius Dominio potiretur post obitum Domini Muteczuma, & alia plura scire desiderabam, & non eualui aliquem habere praeter unum semimortuum, a quo factus fui certior, ut infra exponam. In Ciuitate autem plures ex eis, qui in illa hospitabantur, intercepti sunt, superstitibus vero cum ingressus sum Ciuitatem, audito meo aduentu fugerunt eorum, ubi consederant praedia, illorum e Culua, & eos insecuti multi

Appropinquat  
ciuitati Guacachula cum his  
panis cortesi.

Incole ciuitatis  
riso Cortesi praefectos e  
Culua aggressi  
diunt.

At ingredi  
hospitium praefectorum e Culua  
Cortesi eos omnes in  
terruunt praeter  
unum.

*Nota Indoz  
celeritatem in  
sua opem se-  
rendo.*

*Nota arduū  
ascēsu mōtem*

*Plurimi ex  
hostib⁹ e Culua  
ab Hyspa-  
nia interficiūt*

*Nota maxi-  
mā Indorum  
Correcho ami-  
corū ad opem  
perferendam  
Hyspanis  
multitudinē.*

tos neci dedimus, & tam cito auditus est tumultus ab his, qui in presidio erant (cum in alto, & adito loco cōsisterent) qui Ciuitati, & planities imminerebat circumcirca, & fere tam celeriter venerunt ad Ciuitatem, ut opem ferrent suis, sicut illi, qui intus erant, exiuerunt, & proficiscebantur ad triginta milia hominum in eorum subsidium, quæ gens erat ornatior, q̃ aliqua, quam hactenus viderimus, portabant multa emblemata ex auro, argento, & plumis, & cum Ciuitas sit ampla, ignem iniicere cāpere per eum locum, per quem ingrediebantur, quod mihi ab Incolis nunciatum est, ■ ideo equitibus progressus sum, pedites enim iam erant labore affecti, & irruimus in eos, hostes vero retrocessere ad difficilem transitum, tamen illum occupauimus, & secuti fuimus eos in ascensu lāccis feriendo multos montem arduum ascendendo, & adeo arduum, q̃ cum deuenimus ad mōtis cacumina nec nos, nec hostium aliquis nos mouere poteramus, & multi ex illis nimio calore oppressi moriebātur. sine aliquo sibi illato vulnere, & duo ex equis nostris stiterunt, quorum alter mortuus est, opē nobis tulere multi Indi ex amicis nostris, quorum aduentu hostib⁹ maximum damnum intulimus, quia cum hostes essent lassitudine oppressi, nostri autem a quiete recentes: parum obstitērunt hostes, & adeo, q̃ campus, qui prius viuus plenus cernebatur eis esset vacuus, mortuis autem refertus, deuenimus ad casulas, & hospitia ab eis nouiter constructa in tribus locis, quorum quilibet magnæ Colonie situm occupabat, qui præter milites familiaribus plurimis utebantur, & apparatus pro castris multos congregaserant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ de populata, & igne consumpta fuere per Indos nobis amicos, ex quibus (vera refero Maiestati Vestræ) conuenerant ad centum milia hominum, & ultra, & hac victoria expulimus omnes hostes a prouincia vsq; ad quosdam transitus pontium, & difficiles egressus, quos illi occupabant: Nos vero reuersi sumus in Ciuitatem, vbi ab Incolis benigne fuimus recepti, & ibi quicuius per dies tres, quiete enim egebamus: Interim Vnius magnæ Colonie Incolæ accessere ad me oblatum se seruitio Celsitudinis Vestræ, quæ Colonia est sita in cacumine montium illorum per leucas duas a Castris hostium iam dictis, & etiam in ipsius montis radice, vnde alias dixi illum fumum globum exire, quæ Colonia nuncupatur Ocupatuyo, & asseruere Dominum, qui prius eisdem dominabatur secutum illos e Culua eo tempore, quo per ea loca fuimus: Ratus nos non prius moraturos, quam



# XLVI

veniremus ad eius Coloniam, & iam per multos dies voluerant meam amicitiam inire. & accessissent ad prestandum obedientiam Maiestati Vestre, sed Dominus eorum coluerat, nec passus fuerat, quous multoties ab eo petissent, nunc velle eos Celsitudinis Vestre seruitio subiici, ibi remansisse fratrem dicti eorum Domini, qui eius semper fuit opinionis, & sententia, & impraesentiarum ille dicto Dominio potiretur pateret equo animo, & quous ille reuerteretur consensum non prestarem, ut in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent, Respondi, quod cum haecenus secuti fuissent factiones illorum e Culua, defecissentque a Vestre Maiestatis Seruitio, tamen condonare constitueram tam bonis quam personis eorum, ex quo venissent, & dixerant Dominum defectionis, & elationis suae fuisse auctorem, ego nomine Celsitudinis Vestre preteritis erroribus indulgebam, illosque recipiebam, & admitterbam ad suum Regale seruitium, volebamque, si in futurum in huiusmodi errores inciderent a me grauer punirentur, castigarenturque, si vero fideles Celsitudinis Vestre vasalli existerent, ego Regali nomine Maiestatis Vestre maximo favore, & auxilio eos prosequerer, & sic polliciti sunt: Ista Ciuitas Guacachula sita est in planitie ab vno latere magnis, & asperis verrucis adherens, ab alio vero latere vndique planitiem circumdant duo flumina per iactum balistae inter se distantia, & eorum quodlibet altissimos habet anfractus, & profundos, adeo quod obstantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci sint ingressus, & qui reperiuntur sunt difficiles in ascensu, ut vix equitando superari possint, Ciuitas est circumdata munitissimis menis ex politis lapidibus, & calce fabrefactis ad altitudinem quatuor hominis statum extra Ciuitatem. Intrus autem menia ferre solum equat, & ubique menis supereminet murus altus ad dimidium hominis statum circumquaque, quo eisdem preliantes seruari valeant, habet quatuor ingressus tam latos, quantum eques comode ingredi potest, & quilibet ingressus habet tres, aut quatuor reflexus in ipsis menis, ubi pars muri aliam ingreditur, est semper in menis quantitas lapidum maxima, quibus in certamine utantur, Ciuitas autem continet ad quinque, aut sex milia domorum, & sunt in pagis sibi subiectis toridae, & ultra, est maximi ambitus, quia in ea habetur multi hortuli, & fructus varii. Postquam per dies tres in ea Ciuitate nos quieti dedimus, Profecti fuimus ad aliam Ciuitatem nomine Izzuacan, quae abest per leucas quatuor a dicta Ciuitate Guacachula, audieram enim plures ex hostibus e Culua in ea in

Indorri exen-  
sario quare ci-  
rius obedi-  
riam non preste-  
terint.

Responso a  
cortelio In  
dis facta.

Ciuitatis  
Guacachula  
descriptio.

Ciuitatis gua-  
cachula menia  
describuntur.

*Nota innume-  
ra Indorum  
Carb. Dat  
subiectorum  
multitudine  
Cortésio con-  
iunctam.*

*Deficiunt se a  
mensis Indi  
Hispanorum  
nec.*

*Revertuntur In-  
cole ciuitatis  
Izzuacan a  
Cortésio veni-  
am petentes.*

*Revertuntur in  
ciuitatē Inco-  
le ciuitatis Izzuacan.*

praesidio contineri, & Incolae Ciuitatis, & aliorum circumuicinos loco-  
rum eis subditorum maxime fauebant illis e Culua, quia Dominus illorum  
erat oriundus e Culua, & affinis Domino Muteezuma: Proficiscebant  
mecum tot ex Incolis illarum prouintiarum Maiestatis Vestrae  
Vasallis, qui fere operiebant campos, quos prospicere poteram, &  
in rei veritate confluxerant ultra centum, & viginti milia hominum,  
& deuenimus ad iam dictam Ciuitatem Izzuacan hora fere decima,  
que erat vacua mulieribus, & pueris, & consederant in ea quinque,  
aut sex milia militum optime ornatorum, & dum Hispani aliquantulum  
processissent, Ciuitatem tueri incipere, tamen cito eam deseruere, &  
quia locus ille, per quem fuimus ducti, ut eam ingrederemur, erat  
mediocris, & facilis, eos per uniuersam Ciuitatem fuimus insecuti, &  
eos ex mensis se deiecere coegimus in fluuium, qui ab alio latere to-  
tam dictam Ciuitatem circumdat, cuius fluuii pontes omnes confrugerant,  
& deiecerant, & aliquantulum morae traximus in eo transeundo, &  
eos per leuam cum dimidia, & ultra insecuti fuimus, & ex eis, qui fu-  
ga salutem non comparauerunt, paucos superuisse arbitror: In Ciuitatem  
reuersus misi duos ex Incolis dictae Ciuitatis, quos captiuos deti-  
nebam, ut primates Ciuitatis alloquerentur, nam eorum Dominus hos-  
tes e Culua fuerat secutus, qui ibi in praesidio collocati fuerant, ut il-  
lis in Ciuitatem reuerterentur, suaderent, & ego Vestrae Maiesta-  
tis nomine illis pollicebar, quod si in posterum fideles Maiestatis Vestr-  
ae Vasalli essent futuri, a me optime haberentur, & post eorum  
discessum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictae Ciuita-  
tis ueniam petentes commissorum, excusantes se aliter facere non  
potuisse, quoniam Domini sui mandata fuerant executi, pollice-  
bantur quod, postquam ille discesserat, & eos deseruerat post hac Maies-  
tati Vestrae optime, & fideliter inseruire velle, ego eis fidem  
meam sum pollicitus, & commisi, ut tuto domum reuerterentur, ad-  
ducerentque uxores suas, & filios, qui erant aliis in locis, & pagis  
eiusdem factionis, iussique ut alios quoque Incolas illius prouintiae  
alloquerentur, ut ad me proficiscerentur, quia parcerem commissis  
per eos, nec expectarent, quod aggrederer eos, quia maximum dam-  
num essent perpessuri, & ego moleste ferrem, & ita euenit, quoni-  
am post duos dies reuersi sunt Incolae ad dictam Ciuitatem Izzua-  
can, & omnes circumuicinas Colonias venire oblatum seruitium  
suum Vestrae Maiestati, sequi in vasallos, & prouintia illa remansit  
maximo iuncta federe Incolis de Guacachula: fuit dissensio, cui  
pertineret Dominium illius prouintiae absentia Domini illius,  
qui discesserat, & iuerat ad Mexico, & quamquam aliquat intercesse-



## XLVII

rant altercationes, & factiones inter filium quēdam spurium dic-  
ti Domini naturalis illius prouintia, q̄ fuerat interfectus a Domi-  
no Murtezuma, & imposuerant eum, qui modo Dominabatur,  
& collocauerat ei in matrimonium neprem suam, & nepotem dic-  
ti naturalis Domini filium cuiusdam filię legitime, quę erat iuncta  
matrimonio Domino Ciuitatis Guacachula, & procreauerat  
illū filiū nepotem Domini naturalis de Izzuacan, tandem inter  
eos conuentum est, vt ille filius Domini Guacachula hereditate  
potiretur, qui descendebat a legitima linea veri Domini illi? Do-  
minii, & quamuis ille alius esset filius, cū esset spurius non debe-  
bat succedere in Dominio, & ■ mei pręsentia obedientiam pręsta-  
runt dicto puero, qui etatis annorum decem erat, & quoniam nō  
erat etatis adultę, vt regnare posset, Constituerunt, q̄ ille eius  
patruus spurius, & alii tres primates, vnus ex Ciuitate Guacahu-  
la, & duo ex Izzuacan essent gubernatores prouintię, puerumq̄  
in sua haberēt potestate, donec esset etatis ad regēdū aptę, Ista  
Ciuitas Izzuacan habet ad mille, & quingentas habitationes, &  
ē egregie cōstructa in vicis suis, habebat cētū domos ad Meschi-  
tas, & oratoria, munitissimas cū suis turribus, quę omnes cum-  
bustę fuere, est autem sita in planitie ad radicem vnus collis me-  
diocris, vbi est munitū fortiliū ab vna parte, a parte vero alia  
planiciem versus circumdatur profundo fluuiō, qui pręterlabitur  
manis, & fluuius anfractu circumdatur, qui maxime est profun-  
datis, & anfractui insidet paru\* mur\* ad dimidii hoīs statū altitu-  
dinē, in quo erant multi congesti lapides, habet vallem totūdam  
vberriam fructibus, & bombice, nam in superiorib\* montibus nō  
nascitur ob ingentia frigora, ibi autem est calidior tellus, & ea ex  
causa procedit, quia montibus circūdatur, & omnis hac vallis irri-  
gatur plurimis riuulis bene cōpositis, & paratis, hac in Ciuitate  
moram traxi, dum suę restituerentur pristinę habitationi: Illuc  
accesserunt, vt offerrent se in Vafallos Maiestati Vestrę Domi-  
nus vnus Ciuitatis, quę vocatur Guagucingo, & Domin\* alte-  
nus Ciuitatis, & sunt per decem leucas ab ista Ciuitate Izzuacā,  
& sunt conterminę prouintię Melsico. Venerunt etiam ab octo  
Coloniis illius prouintię Caastoaca, quę est vna ex prouinciis,  
de quibus in antecedentibus capitulis memini, quam Hyspani  
viderant, quos ad colligendum aurum ad prouintiam Cucula in-  
qua, & illa de Tamacula, quę est sibi cōtigua, dixi esse maximas  
Colonias, & bene constructas, & ex melioribus politis lapidib\*,  
quam in aliqua istarum parium viderimus hactenus, quę pro-

*Nota etiā in  
illis paribus  
est domini  
cupiditatem &  
ob id homines  
doloneant.*

*Hac ciuitas  
Izzuacan Nepo-  
ti dñi Guaca-  
chula.*

*Nota egregie  
am ciuitatem  
in edificis &  
Meschitis.*

*Nota Regio  
vberrem  
& amplitudinem*

Subdit in  
vasallos &c.  
Cath. Dat.  
Incole ciuita-  
tis Castaocea  
ca.

Bona Corte  
in fiducia nota

Qui post mor-  
tem dñi Mut-  
teezuma fue-  
rit electus Do-  
mini ciuitatis  
Temixtitan.

Dirrit Cor-  
tesius naues  
quatuor cū pe-  
cunijs ad In-  
sulam Ilypa-  
nā ad milites  
adducendos.

uinitia Castaoceaca abest quadraginta leucis e Ciuitate Izzua-  
can: Incole dictarum Coloniarum obtulerunt se similiter in vasa-  
los Vestre Celsitudinis. & affirmare quatuor quoque esse Colo-  
nias in dicta Prouincia, quæ cito venirent, & dixerunt, quod illis indul-  
geretur, si prius non venerant, quia Prius non ausi fuerant venire ti-  
more illorum e Culua, quia illi nunquam ceperant arma contra me.  
nec aliquorum Hispanorum nec interfuerant, & post prestitam obe-  
dientiam animo semper fuerant boni, & fideles Celsitudinis Vestræ  
Vasalli, tamen non ausi fuerant demonstrare metu eorum e Cu-  
lua, ut prius dixerant: Adeo quod Sacre Cæsaree, & Catholice Ma-  
iestati Vestre, pmitto, quod si Deo Optimo Maximo placuerit, & Cel-  
situdinis Vestre fato breui acquiramus ea, quæ amisimus, aut par-  
tem eorum, quia indies veniunt plurimæ prouinciæ, & Ciuitates oblatum  
se seruiio Vestre Celsitudinis, quæ prius subiciebantur Domi-  
nio Domini Mutteezuma, & qui id faciunt benigne a me recipiuntur,  
& habentur, & qui renunt indies destruuntur. Ab eis, qui in  
Ciuitate Guacachula capti fuerant, & precipue ab eo, quæ vul-  
neribus affectum me cepisse memorauimus, res Ciuitatis Temixtitan  
sigillatim cognoui, & post Domini Mutteezuma obitum sciui fra-  
tre eius Dominio potitum Dominum Ciuitatis Iztapalapa, vocat quæ  
Cuerrauacin, de quo iam memini, qui ideo successit, quia in po-  
tibus apud Ciuitatem temixtitan desideratus fuerat filius primoge-  
nitus dicti Domini Mutteezuma, duo vero alii, qui vivebant, erant  
Domini incapaces, alterum enim fatuum, alterum paraliticum asere-  
bant, propterea fertur fratrem suum Dominio potitum, & etiam quia  
nobis bellum intulerat, & habebatur vir strenuus, martialis, pari-  
ter, & sapiens, & audiui, quod ipsi muniebant tam magnam Ciuitatem,  
quæ alia loca Domini sui, & noua multis in locis mœnia construere  
& fossas, & preparabant multa genera armorum, & præsertim lon-  
gas lanceas, quas picas appellamus, contra equos, e quibus aliquas  
vidimus, quæ in ista Prouincia Tepeaca repertæ sunt, aliquæ, qui-  
bus nobiscum pugnabant. In illis magnis habitationibus, in qui-  
bus hospitabantur in Guacachula, & similiter inuenimus quas-  
dam ex eis in dictis hospitibus, & alia plurima cognoui, quæ ne-  
tedio sim Celsitudini Vestre prætermitto. Mitto ad Insulam Ily-  
panā naues quatuor, ut illico acceptis militibus, & equis in nostrum  
subsidiū reuertantur, & alias quatuor, ut in dicta Insula erant equos,  
arma, balistas, & puluerem ad tormenta, quia istis in partibus  
magis indigemus, pedites enim tanta multitudine præmente par-  
tis breuibus parum profut, habenturque in his partibus tot mor-



nitæ, amplæ, & egregiæ Ciuitates, & fortilitia: Scribo præterea  
Licentiato Rodorico de figueroa, & officialibus Vestræ Celsitu-  
dinis, qui resident in dicta Hyspana insula, vt huic negotio om-  
nē fauorē, & possibīlē operam exhibeant, cum illud conducat ser-  
uitio Vestræ Celsitudinis, & conseruationi eorū, quæ acquisiui-  
mus, & turela nostrorū corporū, quia postq̃ venerit dictum sub-  
sidium, animo insidet velle reueri ad illā magnā Ciuitatē Te-  
mixitan, & diuino confido auxilio, p̃ illam breui in meam redi-  
gā potestātē, quēadmodū pri⁹ habebā, & amissa recuperabim⁹:  
Isto interim do operam, vt fabricentur duodecim bergantini, &  
aliæ Imphratæ naues ad lacum transeundū, & modo sumus in  
labore clauorū, tabularū, & reliquorū lignorū, quæ omnia terra  
apportari curabim⁹, vt cito cōiungi possint, ad quos in prōptu sūt  
vela, pix, stuppa, remi, & omnia necessaria. Et certiozem Maiesta-  
tē Vestrā reddo, q̃ vsq; quo hunc finē fuero consecutus, non arbi-  
tror posse quiescere, & cessare, vt perquiram omnes mihi possibi-  
les vias, postpositis periculis omnibus, & expensis, quæ fieri  
possunt.

Dirigit na-  
ues cū litteris  
ad insulā Hys-  
panā Cortesi⁹

Curat cōstru-  
endos Bergā-  
tinos Cortes-  
i⁹ vt cōtra ci-  
uitatē Temix-  
itan bella ge-  
rere possit.

**C**A duobus diebus reddita mihi sunt litteræ a locumtenen-  
te meo in Ciuitate Vera Crucis, ex quibus perexpi nauim parua  
ad portū applicuisse cū triginta hominibus connumeratis nautis,  
& militibus, quæ aduērasse dicebatur ad perquirendū eos, quos  
Franciscus de garay ad has prouintias destinauerat, de quibus  
alias Celsitudini Vestræ retuli, & maximā cōmeatuū se passos  
egestātē asseriebant, & talem, q̃ nisi ibi auxiliū sibi allatū fuisset,  
ad vnū fame, & siti perissent, & ab eis cognoui illos peruenisse  
ad portū Panuco, & cū per dies quadraginta in eo morā traxissēt,  
aliquem in eo fluuiū, & prouintia non vidisse, propterea arbitra-  
bantur ex his, quæ successere prouintiam illā inhabitatā perman-  
sisse, & pariformiter eis narrauerant idem, q̃ immediate duæ na-  
ues dicti Francisci de garay eos subsequi debebant, cū militib⁹,  
& equis, & credebant eos iam ad inferiora littora penetrasse: Idcir-  
co mihi visū est conducere Celsitudinis Vestræ seruitio, q̃ illæ na-  
ues, & in ea existentes non amitterentur, eo prius monito de ges-  
tis, & actis in Prouintia, quia incolæ illius plus dāni inferre pos-  
sent, Iussi dictam nauē alias ire quæsitū, illasq; certiores redderet  
de his, quæ successerant, & venirent ad portū dictæ Ciuitatis Ve-  
ræ Crucis, vbi præfectus, quem primo dictus franciscus de garay  
destinauerat, eos præstolabatur. Deo, Optim. Maxi. placeat, vt

Peruenit par-  
ua traxens in  
portū Vera  
Crucis fran-  
cisci de Garay

Cortesi⁹ circū  
specionē nota  
ad omnia q̃ fa-  
ciant ad vtili-  
tatem dñi sui.

**Timet Corte**  
si naves fra-  
cisci de Saray  
dammū aliqd  
in fluuio Pa-  
nuco perpeſu-  
ras.

**Pora domini**  
Zmititan  
preparamēta  
contra Hyſpa-  
nos.

**Corteſi ne**  
ceſſitātē nota-  
re amicis aux-  
ilio eſſe poſſit.

**Nouā maris**  
Oceanū Hyſpa-  
niā appellat  
Corteſi de-  
tectas ab eo  
terraſ a ſimili-  
tudine loci.

eos anteq̃ in litus descendant, inueniant, quia cū Incolæ prouin-  
tiarū ad hoc animaduertant, Hyſpani vero non, timco ne max-  
imā ſubeāt calamitatē, & hoc eſſet cōtra ſeruitiū omnipotēis dei,  
& Veſtræ Celſitudinis, & eſſet plus dictorū canū audatiā augere,  
vt reliquos aggrediantur, qui impoſterū eſſent illuc profecturi,  
In proximo ſuperiori capitulo expoſui me percēpiſſe poſt mortē  
Domini Muteczuma cōſtitutū in Dominū fratē ſuū nomine Co-  
retacuacin, qui genera varia armonū congererat, & magnā Ciui-  
tatē, & omnes lacui adherentes muniebat, nunc a paucis diebus  
ad me delatū eſt: Coretacuacin nuncios ſuos miſiſſe ad omnes p-  
uintias, & Ciuitates ſibi ſubiectas nuntiatū ſuis Vaſallis, cum  
eis omnia tributa, & obſequia, quæ ſibi præſtare tenentur ex gra-  
tia remittere, & nil eidem dent, aut ſoluant, dūmodo modis om-  
nibus, quibus poſſent contra Chriſticolas bella gererent, donec  
eos aut interficerent, aut a prouintia expellerent, & ſimiliter bella  
gererent omnibus iſtarū prouintiarū Incolis, qui nobis amicitia,  
aut fædere iuncti eſſent, Confido tamen in Deo. Opt. Max, nil  
ad eorū vota ſucceſſurū, verſor tamen maxima in neceſſitate, vt  
opem feram Indis amicis noſtris, in dies enim confluunt e multis  
Ciuitatib⁹, & coloniis ad auxilia expoſcēda contra Incolas e Cu-  
lua ſuos, & noſtros hoſtes, qui illis quantū facere poſſunt, bella  
inferunt, quia nobis amicitia, & fædere iuncti ſunt, ego autem lo-  
cis omnibus, vt animo concipio, opem ferre non poſſū, tamen vt  
dixi, Deo. Opt. Max, noſtris exiguis viribus ſupplere Placebit,  
& propediē mittere auxiliū, & ſuū, & quod ex Inſula Hyſpana ac-  
ceſſitū deſtinavi.

¶ Per ea, quæ vidi, & comprehendere valui circa ſimilitudi-  
nē quā omnes iſtæ Prouintiarū habent cum Hyſpaniis tam in ſecū-  
ditate, q̃ in magnitudine, & frigoris, quæ in illis habentur, &  
multis alijs rebus, quibus illi equiparātur, mihi viſū eſt conueni-  
entius nomen eiſdē Imponi non poſſe, niſi q̃ appellētur Noua  
Oceanū Maris Hyſpania, quod nomen Sacræ, & Catholicæ Ma-  
ieſtatis Veſtræ noīe eiſdē impositū eſt: Supplico Celſitudo Veſ-  
tra dicto nomini aſſentire dignetur, & ita eam nominari commit-  
tat.

¶ Scripſi Maieſtati Veſtræ (quamuis Inculte) omniū, quæ  
in his partibus ſucceſſere veritatē, & ea, quæ Maieſtatē Veſtrā



plus scire oportet, & aliis meis annexam mitto supplicationem, ut illa huc destinet virum, cui maxime per Maiestatem Vestram sit fides adhibenda, qui de omnibus informationem capiat.

¶ Altissime, ac Potentissime Princeps Deus Optimus Maximus vitam, & Regalem personam, & Potentissimum statum Vestrae Catholicae Maiestatis conseruet, & augeat per longa tempora cum augmento: Maiorum Regnorum, & Dominiorum, ut Regale cor suum desiderat. Ex securitate finium Nouae Hyspaniae Maris Oceani tricesima Octobris Millesimo Quingentesimo Vigesimo.

¶ Explicit secunda Ferdinandi Cortesii Narratio per Doctorem Petrum Sauorgnanum Foro Iulensem ex Hispano Idiomate in latinum Conuersa. Impressa in Celebri Ciuitate Norimberga. Cōuentui Imperiali praesidente Serenissimo Ferdinando Hyspaniarū Infāte, & Archiduce Austriae Sac: Ro. Imp: Locūt. Generali

Anno. Dñi. M. D. XXIII: Quar. No. Mar.

Pet Fridericum



Peypus.

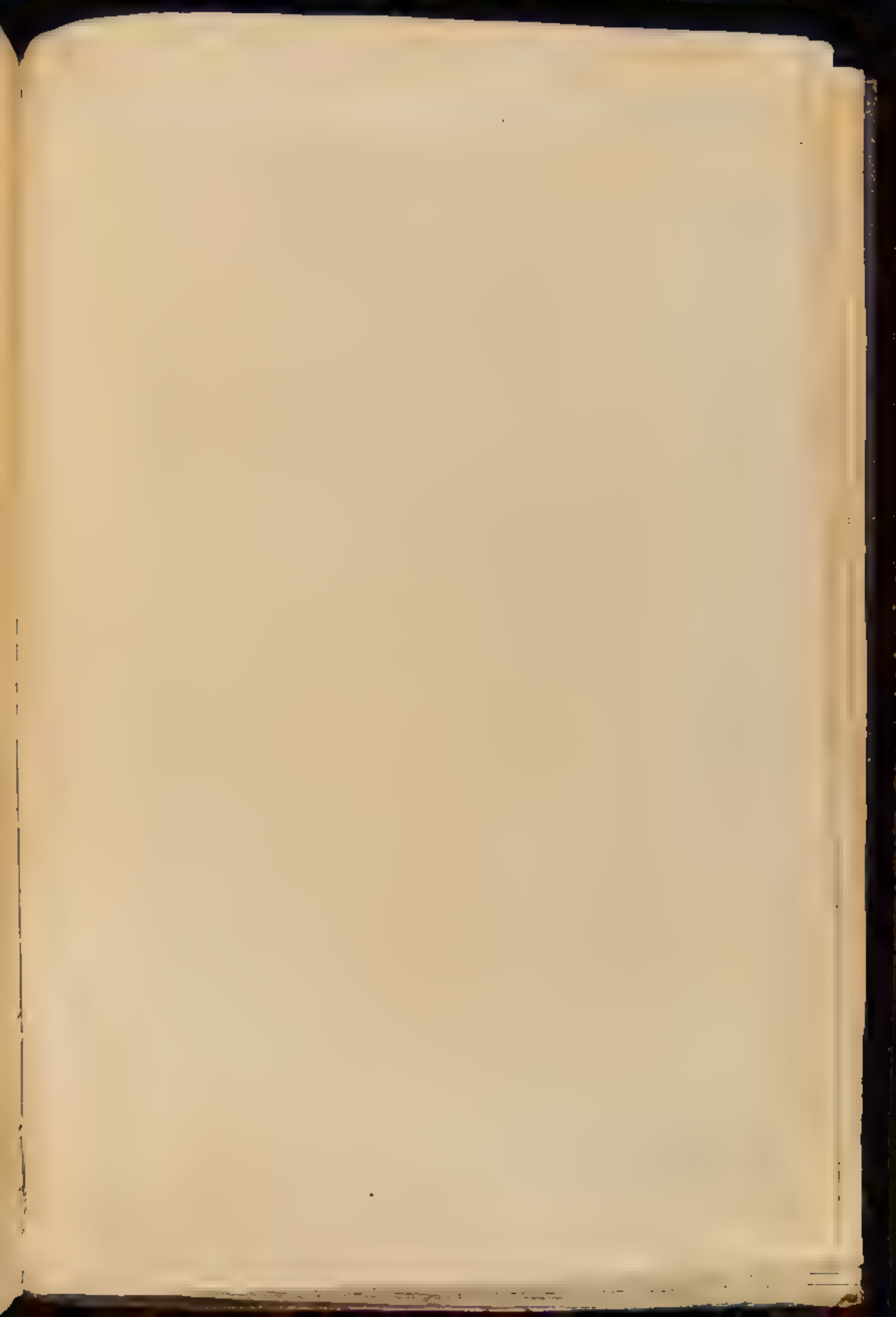
Arhimelius.

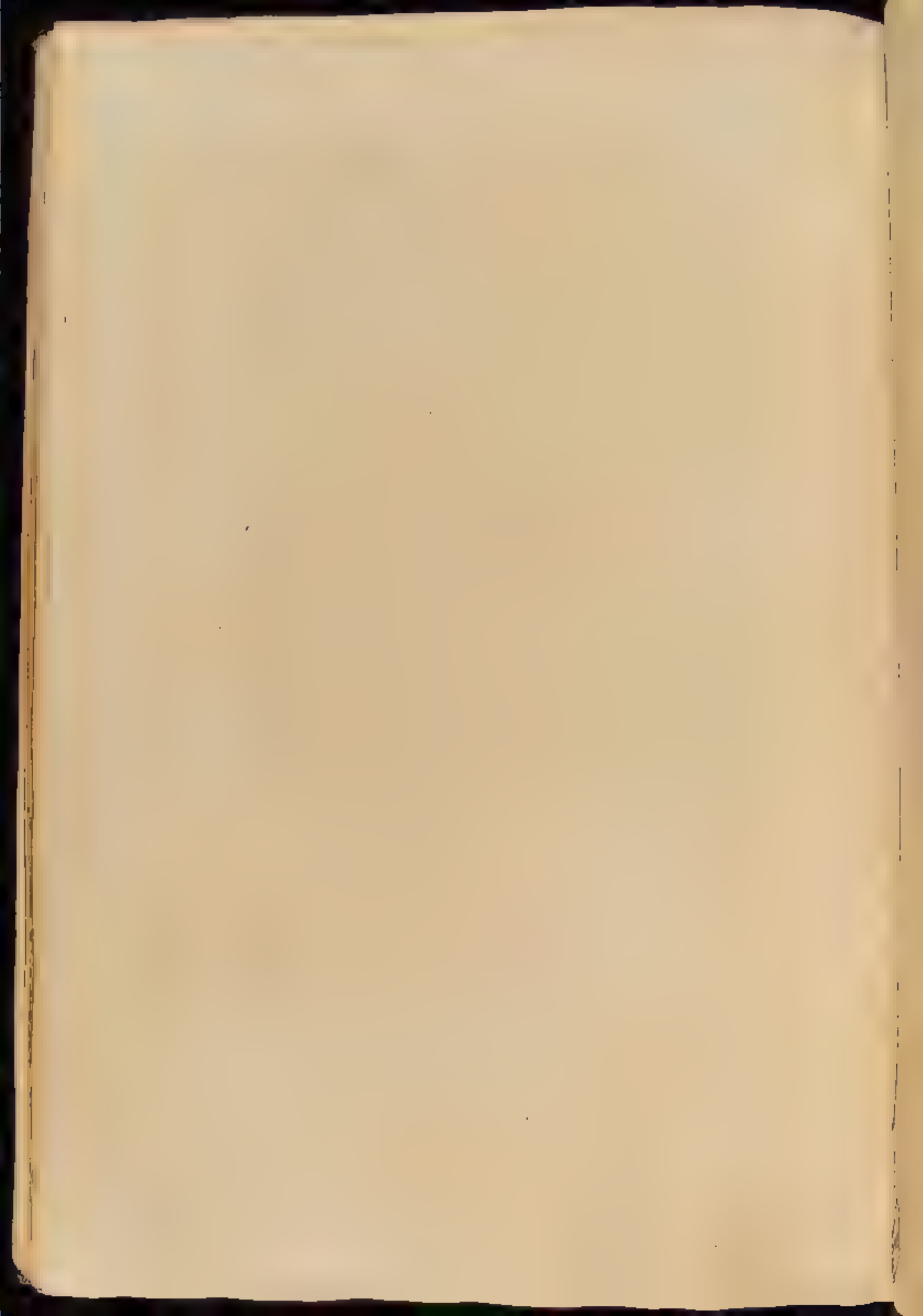
Errata in imprimendo,

Fo. 1. fa. 2. li. 6. delatum pro relatu esse. Fo. 2. fa. 1. li. 3. Valazquez pro Velazquez Fo. 3. fa. 2. li. 22. memeni pro memini Nota in Fo. 4. fa. 1. li. 3. in dictioe optime deest. t. Fo. 4. fa. 1. li. vi. circabant pro Circumdabant. Fo. 5. fa. 1. li. 8. qui pro quod Fo. 6. fa. 1. li. 19. venerat pro euenerant. Eadem fa. li. 28. preliari pro preliari Fo. 7. fa. 1. li. 2. perpatrauerant pro perpetraverant Fo. 8. fa. 2. li. 1. poterant pro potuerat Fo. eodē. fa. 1. li. 2. leucas pro leucis Fo. eodē & fa. li. 38. redigere pro redegere Fo. 10. fa. 1. li. 38. nec pro aut Eadē. fa. li. vlt. euenirēt pro venirent Fo. 10. fa. 2. li. 26. prosecut<sup>9</sup> pro prosecuturus Fo. 11. fa. 2. li. 6. ante. omnes. ponatur, & Fo. 11. fa. 2. li. 16. post Conuenere de est eos Fo. 12. fa. 1. li. 1. reducturum pro reducere Fo. 12. fa. 1. li. 24. sit pro sit Fo. 12. fa. 2. li. 26. domo pro dono parasides pro paropsides Fo. 13. fa. 1. li. 1. impletet pro adimpleret Fo. 13. fa. 2. li. 15. proscrutandum pro perscrutandū Fo. 15. fa. 1. li. 9. essent pro esset. Fo. 16. fa. 2. li. 39. scripturis p scripturis. Fo. 17. fa. 1. li. 9. cusscessores pro successores Fo. 18. fa. 1. li. penul. fuerant pro fuerant Fo. 18. fa. 2. li. 30. hac detentione pro quod hac detētionē Fo. 19. fa. 1. li. 2. puenire pro prouenire Fo. 19. fa. 1. li. 12. eiusdem p eius Fo. 19. fa. 2. li. 30. pro qualibet prouintia pro ad quālibet prouintiam Fo. 20. fa. 2. li. 20. Continentes pro Continentib<sup>9</sup> Fo. 21. fa. 1. li. 8 quos pro quę Fo. 22. fa. 1. li. 16. secudisimum pro secundissimū Fo. eo. fa. eo. Contra pro Contra Fo. 25. fa. 1. li. 3. in littore pro littori Fo. 26. fa. 1. li. 16. cannalib<sup>9</sup> in quibus libris est in neutro quod in masculino esse debet Fo. 28. fa. 2. li. 11. morantur & egrediuntur pro morabantur & egrediebantur. Fo. 30. & fa. li. 16. discumbebāt pro discubebāt Fo. 30. & fa. li. 24. poterat pro poterant. Fo. 30. fa. 1. li. 27. Iuberē pro Iubebam. Fo. 30. fa. 2. li. 3. gubernatoris progubernatorq. Fo. 30. & fa. li. 30. leone pro a leone. Fo. 30. & fa. li. 35. veazquez pro uelazquez Fo. 32. fa. 2. li. 38. nomine pro nemine. Fo. 35. fa. 2. li. 17. dimisaram pro dimiseram. Fo. 35. & fa. li. 24. Canoan pro Canoam. Fo. 35. & fa. li. 35. patiabantur pro patiebantur Fo. 36. fa. 1. li. 26. ante clamans deest rediit.

Inuenies preterea forte alia plura lector optime, quę aures tuas offendunt, displicebuntq. Ignoscas velim, nam temporis breuitas effecit, q̄ omnia perpendi non potuerint.



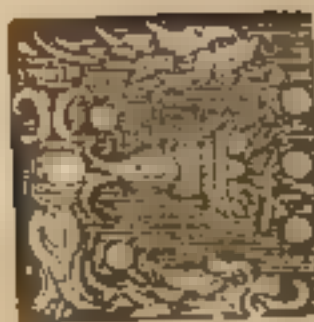






I

**¶ DE rebus, et Insulis nouiter Repertis  
a Sereniss. Carolo Imperatore,  
Et Variis earum genti-  
um moribus.**



**X**mearum decadū libellis in vulgus emissis col-  
ligere licet fugitiuos quosdam ad vicina Darieni  
appullos nostrorum libellos admirantes dixisse  
terras se aliquādo incoluisse, quorū habitatores  
instrumētis vterentur eiusmodi, Ac politice legi-  
bus parentes viuerent, Atriaq; ac Templā lapi-  
dibus cōstructa magnifice, plateas, et stratas vias ordine compo-  
sito, vbi negotientur, haberent, Eas nunc terras nostri reperere,  
qui autores fuerit, quomō res processerit, attente audiat Bea. tua  
quādoquidē tuo throno subdenda pro tempore in lucem pdeant  
hec omnia: De Insula Cuba, quam fernandinā placuit appella-  
re Hyspaniolę occidentali proxima Septētrionaliter tamen adeo,  
vt Cancrī tropicus mediam secet Cubam, Hyspaniola vero a Tro-  
pico distet ad equatorē gradus aliquot, pauca tetigimus, hactē-  
n9 in hac Insula sex lā sūt oppida erecta, Primariū a diuo Iacobo  
Hyspaniarū patrono nomen sumit natiuū Est ibi aurum mon-  
tanum, & fluuiale, Auro suffodiendo Inuigilatur, Quo Anno li-  
belli mei portas clausērūt, Tres Hyspani ex antiquiorib9 Cuba  
ciuib9 Franciscus Fernand9 Cordubēn, Lupus ochoa Caycedus,  
& Christophorus morātes nouas quētere terras instituunt, Est  
inquietus, & semper magnamoliens Hyspanorū Animus, tria, in-  
strunt eius gñis nauigia, quę appellant Hyspani Carauellas p-  
priis impensis, habita a gubernatore, Didaco Velazquez nauigā-  
di potestate ex angulo Cuba occidentali, qui Sācti Antonii no-  
men adeptus est, altum capiunt cum centum decem viris, Est hic  
Angulus ad reficiendas naues, & aquationi, & lignationi aptis-  
simus, Cēlo tm, & aqua contenti sex adnauigant inter zephirū, &  
Australum dies ac dimidium, quo tempore sūt tantū, & sexaginta  
se leguas percurrisse arbitrant, Stabant autem in anchoris vbi  
cumq; Sol cadens illos deprehendebat, Ne per ignotū pelagus  
errātes scopulis illiderēt, & Arenosis uadis ipliciti mergerēt, in  
Insulam incidunt ingentē nomine iucaran, Cuius initium accolę  
Eccampi vocant, oppidū in Littore sitū adeunt Magnum adeo,  
vt Cairū illud nostri dixerūt, hospitaliter ab accolis nostri suscipi-  
untur, ingressi summa repleti sūt admiratione Turritas domos,

*Nota politia  
templa 7 mo-  
res illarū pro-  
uinciarū.*

*Quo in gra-  
du sita sit insu-  
la Hyspania.*

*Nota Hyspa-  
norū animos  
seper magna  
moliri.*

*Nota ciuitas  
tem adeo mag-  
nā vt Cairū  
eam appellauit.*

**Flora ex quibus domus conficiunt.**

**Ex quibus rebus specula conficiuntur.**

**Nullus hospitibus grata est mora longa.**

**Regulus christianos hospitibus taliter recipit.**

templamagnifica, vias ordine Stratas, ac plateas, & mundinaria, vbi cōmercia aguntur reperiūt, Lapideæ sunt domus, Aut ex Lateribus, & Calce, arte, & industria confectæ, Ad prima domorum impluvia, aut primas habitationes per decē, aut duodecim gradus ascendit, Non Tegulis tñ, sed culmis, aut herbarum fructibus coopertæ sūt, Mutuis se muneribus afficiunt, Bullas Aureas ex auro fabrefacta monilia perpulchre formata. barbari nostris, nri autem illis sericeas, ac laneas vestes, vitreas, & Calculos, & aurichalcea tintinabula munera illis grata, q̃a peregrina, sūt ipartiti Specula floccifaciebāt nostra, q̃a illi lucidiora ex quib⁹ dā lapidib⁹ assequāf vestita est hæc gēs nō lana, quia pecudes nō habēt, sed gonfapio mille modis, & variis fucato coloribus. semine a cingulo ad talum induuntur, Velaminibusq; diuersis, Caput, & pectora tegunt, & pudice cauent, ne pes, aut crus illis visatur, templa frequentant, ad quę primarij vias ex propriis domibus lapidibus sternūt, Idolorum culturæ Indulgent, sunt recutiti, legib⁹ viuunt, summa fide cōmerantur, permutando sine pecuniis, Cruces ornant, Vnde habuerint Interrogati, per interpretes dicunt aliqui, transisse aliquñ virū quendā formosissimū per eos tractus, qui eis id insigne in sui memoriam Reliquerit: Alii, obisse lucidiotem sole hominem quendam in eo opifitio, Cetti nihil habetur, Aliquot ibi dies commorati iam videbantur Incolis esse molesti, Nullius enim hospitis est grata mora longa, Commeatū capiunt, recta tendunt ad occidentem, per prouincias comiū, & maia dictas ab accolis, præter lapsi sunt aquam tm, & ligna ex itinere capientes, Barbari Littorales nostras admirabantur naues marinatantes, ad aquas visendas certatim, & feminae permixtæ viris cum infantibus passim pdibant, nostri ex mari non sine stupore illorum edificia, sed præcipue templa littoribus proxima in modum artiū erecta, pspectabant, Tacere tandem anchoras placuit ad leguas centum decem in prouincia, cui nomen Campechium, cuius oppidum est domorum trium millium, Amice se inuicem amplectunt, Nauticā nostrorum artem, nauigiorū magnitudinē, Vela, amplustra, resq; ceteras Barbari attoniti admirabant, vbi excussorū tormentorū tonitrua, fumosumq; ac sulfureum odorē ignitum senserūt, adeo mitti fulmina arbitrabant, in atrio nostros Regulus benigne, magnificeq; hospitatus est, Post sumptas more illorū epulas, in quibus pavones habent, & altilia, volucres, etiam montanas, & nemorales, ac aq̃tiles, Perdices, Coturnices, Turtures, Annates, & anseres, Cucuculos, vltra hæc Lupos, Leos



nes. tigres, vulpes, & quadrupedes agrestes, ut apros, Cetus, & lepores, ducti sunt nostri cum regio comitatu ad latum compitum in oppidi latere situm, ostendunt nostris quatuor graduum erectum marmoreum primum extenaci bitumine, primum ex lapillis pulpitum, cui hominis inherebat simulacrum superculptum Adherentibus illi duobus quadrupedibus ignotis, qui marmorei hominis uterum uti canes rabidi videbantur velle delacerare, Serpens bitumine, ac lapillis compacta pedum longa septem, & quadraginta uti bos magnus, marmoreum Leonem vorans, recenti cruore irrorata Simulacro astat, proximi erant solo affixi tres tigni, quos tres alii lapidibus suffulti transuersabant, in eo loco reos puniunt, in cuius rei argumentum stratas viderunt innumeras cruore illitas, & con fractas sagittas, & mortuorum ossa in vicinam contempecta, domus & hic sunt ex calce, & lapidibus edificatae, Regulo Lazari nomen indiderunt, quia Lazari die terram captarunt, abeunt ad leguas inde ad occidentem semper quindecim, prouintiam captant nomine Aguanil cuius oppidum dicitur Mosco, Regulus Chapoton ultima acuta, hostiliter inspectat nostros hic regulus, insidias nostris instruit, perentibus aquam trans collem proximum fontes esse innuunt, qua iter est per angustas semitas, ex mutatis in fronte coloribus, & arcum, & telorum gestamine fraude sensere, tendere ulterius nostri recusant, pallantes imparatosque adoriuntur nostros Barbari mille amplius, sternunt nostros fugientes, ceno in litore (erat enim ibi cenatum mare) implicantur, duos, & viginti sagittis transuerberatos perimunt, reliquos maiori ex parte vulnerant, Tribus & triginta inquirunt Classis ipsum praetorem franciscum Ferdinandum fuisse vulneribus percussum, fere nullus euasit incolumis, Si ad monstratos colles processissent, perempti fuissent ad unum, Maesti ergo redeunt, qui supersunt ad Fernandina Insulam, unde venerant ac cum fletu, & gemitibus ob relictos, & praefectos vulneratos a sociis recipiunt, his intellectis Cubae Fernandineque gubernator Didacus Velazquez quatuor caranellarum Classem instruit cum hominibus circiter trecentis, huic Classiculae praefecit nepotem suum Ioannem Grifaluam Additis suppetitoribus Alphonso auila, Francisco Montegio, & comendatario petro aluvarado, Nauclero autem eodem Antonio alamino prioris Classiculae rectore, idem iter capiunt, sed aliquanto australius ad leguas forte septuaginta, turrim ex alto vident eminentem, terram minime turri duce Insulam praehedunt nomine Cozumella, a qua suaves se odores olfecisse spanio trium leguarum, vento inde proflante Inquiunt, Ambitu repe-

Connumerantur volantium & quadrupedum genera varia quae in illis partibus habentur.

Ibi puniunt malefactores.

Vulnerantur & interficiuntur multi ex Hispanis & praefectus triginta tribus vulneribus afficitur.

Mora instruit ab Hispanis classis ad nouas deregentes terras.

Quib<sup>9</sup> rebus  
7 fructib<sup>9</sup> illis  
provincie has  
bundeat.

Vexillū in simi-  
litate turris  
locat hispani.

Lucatanā In-  
sulam adveniunt  
hispani.

Nota hispa-  
norū 7 Insula  
riūm cōtrouer-  
siam.

riunt esse leguatum quinq<sup>9</sup>, ac quadraginta, plana est gleba for-  
tunatissima. Aurum habet, sed peregrinum, aliunde allatū, mel-  
le abundat, & fructibus, hontensibus volucris, & quadrupedi-  
bus. Est horum incolarū, vt breuibus absoluā, Economia, & po-  
litia, quę de Lucatana, Domus, templa, vię cōmercia, virorum ac  
faminatum gestamina, ex Gonsapio, nō lanco, vel serico, Domus  
lapideę culmo contectę, vbi lapidum penuria, Sed vbi sit lapi-  
cidarum copia, lanimis lapideis cōteguntur, Marmorcos postes  
in plerisq<sup>9</sup>, veluti apud nos pleręq<sup>9</sup> domus habent, turres, ibi ve-  
tustas, dirutarum, & vestigia antiquitatem redolentes repererūt.  
Vna prę ceteris graduū octodecim, vti ad illustria templa conscē-  
ditur, Nostras sunt admirari naues, & nauticam artem. Noluisse  
hospites primo impetu, Benigne postmodum eos admiserunt,  
Turrim conscendunt, duce primario, quem Sacerdotem credunt  
Vexillū in cacumine sistunt, Regi Castelle imperium adiudicāt,  
Sanctę Crucis nomē Insule assignant, quia nostri Maii quin-  
ta Sanctę Crucis solemnī sunt Insulam ingressi Cozumellam ve-  
ro inquit appellari, a Regulo Cozumellao, cui<sup>9</sup> maiores pri-  
mos ipse iactat fuisse huius Insule habitatores, Cameras in turri  
reperiunt, Statuas tum marmoreas, tum ficties, visorūq<sup>9</sup> simu-  
lakra instructa, Quę vnisono elato cantu inuocant, suffumigiis, ac  
suauibus adolent odoribus, vti Penates deos colunt, Res ibi di-  
uina celebrata est, Sunt recutiti, Regulus hic elegāter ex Gonsa-  
pio velamine indutus pedis vnus digitos abscissos habebat,  
natanti vorax piscis, q<sup>9</sup> Tuberon dicit<sup>r</sup>, vno morſu digitos rapta-  
uerat, Laute, copioseq<sup>9</sup> nostros depastus est, Post triduū abeunt  
recta tendunt ad occidentem, vident a longe montes, Lucatana  
erat Insula, quam Cozumella quinq<sup>9</sup> tantum leguarum spatio  
dirimit, Lucatanę latus capiūt, inputato continenti circumcūt il-  
lam nequeunt vniuersam ob frequentes scopulos, & harenosa va-  
da, ad iam notum Boreale latus Alanimus Nandetus naues re-  
ducit ad idem oppidum, habitatores inuitasse penituit, Ad lapi-  
dis iactum ab oppido, nostros sistere iubent accolę, Abire impe-  
rant, Aquandi petunt copiam, priusquam discedant, Puteum a ter-  
go relictum monstrant, licere inde aquam haurire, aliunde minis-  
me inquit, Pernoctatum est in vicino putei campo, Diffidunt,  
Barbarorum armatorum milia tria circiter, castra locant non lon-  
gea nostris, pars vtraq<sup>9</sup>, noctem duxit in somnem, Illi nostrorum  
eruptionem in pagum, nostri Barbarorū impetum repentinum  
veriti tubarum clangoribus, & timpanorum rebeatu somnolen-



tas excitabant, Vbi illuxit, accidunt Barbari, appellant interpretes cubenses nostros, quorum Idoima, si non idem consanguineū tamen, face thurea inter vtrumq; agmen accensa, minantur interemptionem, ni prius abire properauerint. quam fax extinguatur, nolle hospites protestantur, Fax consumitur, deuenitur ad manus, perimūt nostris vnū, quem sagitta male scutarum reperit, Multi feriuntur, ad Tormenta, quæ apud Puteum erant locata, se reducunt nostri, vt inde globos iaculentur in hostes, retro cedūt ad oppidum Barbari, Milites feruenti animo cupiebant illos persequi, Vetuit Grifalua prætor, inde procedunt ad Iucatanæ calcem vltimum, ducentarum reperiunt esse leguarum amplius productam, ab oriente in Occidentem, Portum petunt egregium, cui nomen dedere Portus desideratus, ad terras deinde transfruant alias, Ex terrâ præhendunt aliam Iucatanæ vicinam ab Occidēte, dubitatur, sit Insula nec ne, Continēti esse connexam suspicantur, est ibi sinus, quem arbitrantur ambitum vtriusq; terra, Nil certi, Colluacan, alias Olloan, hæc tellus ab Accolis appellatur Flumen ingens ibi repertum, dat suo furore in pelagus potabiles aquas, spatio leguarum duarum, A prætore Grifaluam appellarunt, Admirati nostras moles, mari natantes Barbari, Accolæ vtramq; fluminis ripam, ad sex milia armatorum, scutis aureis, arcubus, & sagittis, ensibus latis, & hastis adustis armati obsidēt prohibitori descensum, & litus tutaturi, Srat ea nocte, pars vtraq; in alis, Prima luce, ecce Canoas circiter cētum armatis plenas (diximus alias Canoas esse Lembos vni ligneos) & hic sese Cubenses interpretes, & hii sat commode conueniebant in lingua, Pax oblata p̄ interpretes, admittitur, Accedit vna Canoa, reliquæ sistunt, Canoæ rector, quid nostri queritent per alienas terras, percunctatur, Aurum cupere respondetur, permutatione tamē, non gratuito, aut violenter, redit Canoa, quid actum sit, Regulo referunt Nautæ, accersitus Regulus venit libens (Onarratu dignū pater sancte) Cubicularium ad se vocat Regulus, cubicularia ad se iubet afferri ornamenta, vt prætorem ipsum Grifaluam ornaret, imperat, A calceo incipit illum auro induere, Ocreas, Toracem, & quicquid armorum ex ferro, aut Calibe solet chatafract⁹ nostras proditurus ad pugnam sibi sumere, vniuersum id ex auro miris modis formato, Regulus Grifaluz impartitur, Compensat Grifalua sericeis, laneis, ac lineis vestibus, rebusq; aliis nostra

flora modū  
prestationis  
seu terminū  
hostibus datū.

Portū egre-  
giū inueniunt  
Hispani quē  
portū Deside-  
ratū appellāt.

flum⁹ Grifa-  
lue inde no-  
mē sumpserit.

Dona Grifa-  
lue data a Re-  
gulo.

*Nota in illis  
partib⁹ nō esse  
ferrum cū ha-  
mīs aureis  
piscēs capiāt.*

*Qualia sūt su-  
mulacra quę  
Incolę illarū  
regionū colūt*

*Modi sacri-  
ficandi morta-  
les in illis par-  
tibus.*

*Nota Insulā  
in qua solę mu-  
lieres habitāt.*

tibus, In huius Iucatane inīcio, quando in Cozumellam traiece-  
rūt, in Canoam piscatoriam inciderunt, nouem inerant hamis au-  
reis piscantes Accolę inermes capiunt omnes nil timentes, Ex  
illis vnum agnouit hic Regulus, se tantundem auri missurum in  
crastinum pollicetur ad Grisaluam quanti ponderis vir ille re-  
periretur, negauit redemptionem sociis inuitis prętor, illum de-  
tinuit, ac discessit, Quid ultra iaceat recogniturus, Ad leguas cen-  
tum circiter ad Zephirum semper sinum ingentem reperiunt,  
in quo tres Insulę paruę sitę erant, adeunt grandiore (Proh  
Crudele facinus pater sancte, proh truculentas hominum men-  
tes, Stomacho claudat portas Beatitudo tua ne perturbetur)  
pueros, puellasq; suis diis imolant passim, Sunt recutiti, Simu-  
lachra, quę colunt sunt marmorea, quędam alia fictilia, marmoreę  
as inter imagines, extat Leo pertusa Cervice, in quam miserorū  
sanguinem projiciunt, ut inde fluat in lacunam marmoreā. Qua  
Ceremonia miserorum sanguinem litent, Referamus, Non iugu-  
lis, sed pectoribus apertis ex infauista victima cor erunt, Ex cu-  
ius calido cruore Idolorum labia illiniunt, reliquum fluere pati-  
uotur in lacunam, Inde apertum cor, & exta comburunt, gratum  
illum diis fumum fore arbitrantur, Ex Idolis vnum est virile,  
quod inflexo capite, lacunam sanguinariam super inspectat, tan-  
q̃ acceptans sacrificium hostiarum, Torulos brachiorum, & fe-  
morum, ac sutarum pulpas edunt, si pręcipue hostē Bello victū  
sacrificauerint, Riuum concreti sanguinis, veluti ex carnificina ex-  
euntem reppererūt, ex Insulis vicinis ad id facinoris miseros trans-  
portant, Capita, cadaueraq; truncata ibi videntur, innumera,  
integra etiam, pleraq; velaminibus contecta, vniuersi tractus il-  
li auro gēmisq; abundāt, Pererrans Insulā, vnus e nostris in duos  
semisuffusos vrceolos alabastrinos pulchre laboratos, lapillis  
diuersorum colorū plenos, incidit, Ajunt lapillum se reperisse,  
qui missus est ad Gubernatorem, Valoris duorum millium Cas-  
tellanorū auri, sacrificii hanc Insulam appellant, Extant, & in  
huius Colluacanz lateribus, alię sitę Insulę, in quibus solę mu-  
lieres inhabitant, sine virorum commertio, putant aliqui Ama-  
zonico viuere more, qui prudentius rem ponderant, Cenobitas  
esse virgines secessu gaudētes, vti apud nos, & multis in locis viri



gines Vestales, aut bonæ deæ sacræ. Cernis anni temporibus, traiciunt viri ad eas, non Coitus causa, sed moti pietate, campos, & hortos illis composituri, quo cultu queat vitam ducere, Fama tamen viget, esse alias Insulas feminarum sedes, sed corruptarum, Quæ mamillam a teneris vident, quo facilius queant sagittariam artem exercere, ad easq; traicere causa coitus viros, fabulam puto, Ad litus ergo Colluacanae terræ se applicant nostri placide, negotiantur, Aureum Regulus cacabum, Armillas, Torques, Bullas, multaq; præterea diuersorum generum Monilia, nostris est impartitus, Nostri e contra, nostratibus illum alacrem reddunt, Figere hic pedem, & coloniam deducere cupiebant, prohibuit Grifalua prætor, Desperatis animis vixerunt eo tempore commilitones in prætorem, Turritis constat ædificiis, hæc prouincia oppidis amplissimis egregia, quindecim, & alicubi viginti milium domorū se aliqua vidisse attestantur Sunt non ubiq; connexæ domus, hortis, & corticib; intersecantib;, multū distantes a se ipsis, Plateas habent Menis circumseptas, In quib; fora, & Nūdinas exercent, vias stratas, Fumos, fornacesq; ac Lateres coctos habent, Figulos, lignariosq; fabros, & artifices, Mechanicarumq; artium, omnium opifices assequuntur egregios, Rothauchenus hic Regulus dicitur, regia palmaria, eius oppidum regni domorum aiunt esse quindecim millium, Quando novos hospites suscipiunt, qui pacem in illis terris admittunt, In amicitie fedus sibi ipsis cum nouacula, uel lapide, sanguinis parump ex lingua, uel manu, aut Lacerto, aut alia quauis corporis parte erunt, inspectate hospite, Sacerdotes viuunt cœlibes, & incorrupti, Quid sit coire nemo intelligit, donec nubat, Nephas, & morte piandum est, aliter accidere, In feminis mira Castitas, Licet unicuiq; potenti postquā vnā duxerit vxorem, pellices habere quot quot voluerit, Sed nupta adulterio cōprehensa, vendit a marito, Primario tamē principi, a quo licet mulieris propinquis, illam redimere Nemini non coniugato, phas est se coniugato iungi in mensa, uel eadem Lance vesci, aut poculo bibere, paremque se coniugato p̄bere, Augusto Septēbriq; mense, quinq; ac triginta dies abstinet, Non a carnib; modo, quas assequuntur optimas, sed neq; piscib; vescit, aut re aliq, quæ sanguinē nutriat, Hortēlib;, ac legu

Nota mulierū illarū vitam q̄ secessu gaudent.

Donera hinc inde donata aduertere.

Nota variis artificiorum genera esse in illis partibus.

Nota contra hereticos nostri temporis: qui uolunt sacerdotes posse ducere vxores: et nō seruari quadragessimam præcipiunt.

minibus illas dies peragunt. Menses viginti dierū numero claudunt. Annum vero Mensib⁹ viginti. Aliquot ibi dies lauros egere

*Nota illis in  
Provincia  
maximū auri  
copiā inueniri*

¶ Ab eunt littus idem sequuti Regulum, conueniunt alium, cui nomen dederunt Ouandus Regulus, vbi nostros cupere aurum intellexit. Laminas conflatas attulit aureas, se copiam eius metalli desiderare significat prætor per interpretes, Postero die aureum hominis Simulachrum, flabellumq⁹, & auream, artificio vario, laturam, iubet afferri, Calculosq⁹, senta, pectoraliumq⁹ etiam bullarum copiā, diuersorū generū ornamenta variorumq⁹ colorū lapillos nostris est in partib⁹, Dapibus quoq⁹ lautissimis, per sapide conditis, saturant. In litore inuitatos, properanti cursu ex frondentibus ramis, Reguli mandato electis, illico senes contegebat, Inertes in ramis ferendis, familiares Regulus percutiebat sceptro, quod manu gestabat, Serui demisso vultu, quicūq⁹ verbera, patienter sustinebant. Interrogatus rex, vbi nam auri tanti colligeretur copia, proximos digito monstrauit montes, & flumina, ab illis decurrentia. Sunt in fluminibus, ac lacub⁹ adeo asueti, vt idem sit illis natare, ac terra incedere, Merguntur fluminibus, quando aurum placet colligere, manusq⁹ harena efferunt, plenas, de manu in manum, demum harenam Cibrantes, aurum deligunt, Spatio duarum horarum, dicunt, auro implere ceguulam digitalem, De suffumigiis, & odoribus harum terrarum dulcia, molliaq⁹ dici, queunt, quæ prætermittimus, quia magis ad effeminandos animos faciunt, quam ad bonos mores, Puerū annorum duodecim, oblatum a regulo, recusauit Prætor, puellā admisit pulchre ornatam, sociis inuitis, puerum abiecit, Vnum ex lapillis ab regulo habitis, scribunt esse Valoris duorum millium Castellanorum Auri, Discedunt tandem ab hoc Regulo, auro, & Gemmis onusti, Grisalua vnā Carauellis, ad patrium Gubernatorem destinant, ad Ferdinandinā, cū Nunciis & habitis Auro, & Gemmis, littus interea sequuntur reliqui Occidentem versus, Vna vero proximū littus abradebant, qua Franciscus Montegius subprætor vehabatur, duæ per altum tendebāt in prospectu, Admirati Accolæ, rem nouam miraculo ascribunt, Tredecim ad Montegium veniūt Canoæ, per interpretes colloquunt, Benigne se inuicē salutant, supplices orant Accolæ, vt descendāt, magna pollicent, si Regulum patriæ adierint, p̄cib⁹ corū negat Montegius se posse annuere, q̄ socii nimis a se distaret cōtētos dimisit tamen

*Nota mirum  
Indorum na  
tantium facie  
litatem.*

*Puellam do  
nat Hispania  
Regulus*

*Accedunt ad  
Hispanos iu  
di & blande  
vtrinq⁹ se exci  
piunt.*



## V

datis quibusdam nostratibus, muneribus, illis gratis quia igno-  
 ra sunt, Celebre oppidum aliud adeunt, ad litus se applicant  
 una, tres Carauellæ, prohibentur ab accolis, Descendere scutis,  
 arcub⁹ plenis pharetris, & ligneis. latis ensibus, atq; hastis adus-  
 tis, armati ad nostros prodeunt, Sagittas iaculantur ■ longe illi,  
 Tormentorū globulos nostri, Machinarū strepitum admirati,  
 ac furore perterriti, aufugiunt, pacem optant, Iam comneatus  
 nostris deficiebant iam quassatæ longis itineribus naues erant,  
 ad Insulam igitur Fernandinam, factis, & repertis supradictis  
 contentus, socii haud quaquam reuertuntur, Nunc diuertendum  
 est parumper, Alia Nauigatio pertrectanda, Dehinc ad alias re-  
 grediemur terras, quas nostri repererunt, Diccus idem Velaz-  
 quez Gubernator, eodem fere tempore, quo classem quatuor  
 Carauellarum parauerat, aliam destinauit, vnus tantum Cara-  
 uellæ, vno Bergantino comite, cum viris quinq; & quadraginta,  
 violentas hi manus in Incolas exercuerunt, Idolorum sectatores,  
 & recutiti sunt, propterea licere illos trahere ad aurum suffodiendi-  
 dum, arbitrati sunt, Littore putati continentis, proxima parua  
 Insulæ multæ vbertate soli, & fortunatissima gleba beate Gua-  
 uaxam, Guangam, Gintillam, ex vna istarum rapiunt, vtriusq;  
 sexus trecentum accolas, Huic insulæ imposuerunt nomen, Sanc-  
 tæ Mariæ, In Carauellam hos inculcant, & ad Fernandinam ten-  
 dunt, Bergantinum cum sociis quinque ac viginti, relinquunt, qui  
 dent operam hominum venationi vltiori, Portus quem prehē-  
 dit Carauella, portus Caranacide, Distat is ab oppido Insule  
 primæ diui Iacobi, leguis ducentis quinquaginta, Est longissima  
 hæc insula, ab Oriente protenta ad Occidentem, quā Cancri tro-  
 picus interfecat, Misericordiam vindictam querente fortuna, e custo-  
 dib⁹ in terrā descendunt quidam, pauci remanent, Nacti occa-  
 sionem recuperandæ libertatis insulares, raptatis nostrorum te-  
 lis ruunt in custodes, perierūt sex, reliqui in mare defiliunt, Cara-  
 uella potiuntur Insulares, regere illam didicerant, redeunt in pa-  
 triam, sed non primo in eandem Insulam, in vicinam descendūt,  
 Carauellam exiunt, tela secum asportant, Lembis trañiūt ad su-  
 os, relictos nostros cum Bergatino adoriuntur, prosterunt, peri-  
 mūt partē, qui euasere infelices, ad Bergatinū p fugiunt, arbor ē  
 ingēs littori pxima, crucē in ei⁹ arboris cacumine locāt, & supiorē  
 arboris corticem his verbis inscribunt Vannius Aldarien, Est  
 darien flui⁹, in cui⁹ ripa, sitū ē Oppidū putati Cōtinētis prima-  
 riū, Re intellecta Gubernat in reliqū auxiliū duas pperit mittit

Hospitio hæ-  
 rent phibent  
 Hispani ab  
 Incolis.

Alia nauiga-  
 tio vnus car-  
 uelle ⁊ vnus  
 bergantini.

Capiunt indi-  
 ab Hispanis  
 et serui abdu-  
 centur.

Custodib⁹ in-  
 terfectis ausu-  
 gūt captiui  
 Indi cum Ca-  
 reuella.

*Nota Indorū facin' egre-  
gium.*

*Incunt puge-  
nati Indi cū  
Hyspanis &  
Hyspani victo-  
ria potiuntur*

*Insulā flori-  
dam Hyspani  
adeunt.*

*Nota ex quo-  
bus nauticæ  
in illis partib'  
conficiantur.*

naues bellatoribus unuſtas. Sero ſapiunt res acta erat, ctucem ſecuti litus adeūt litteras legūt arbori inſcriptas nō auſi ſunt for- tunā tentare cum desperatis, qui auſugerant egregie ornatis præcipue recedunt, ex Inſula proxima, iſti tanq̃ lepores abducunt vtrinſq; ſex<sup>o</sup> quingētos eadē cauſa arbitati poſſe iure merito id ef- ficere, quia recuti, idem hiis euenit ad Fernandinam applica- tis vname duabus nauibus ferociter agrediuntur acriter dimican- do Cuſtodes Hyspanos perimūt quosdam ceteri ſeſe in mare pro- iiciunt ad ſociam, quæ proxima erat Carauellā raptatam adoriun- tur, Dubia fuit quatuor horarū ſpatio victoria, pro libertate recu- peranda tam famine q̃ viri rabide Barbari repugnabant, ne adeptam amitterent prædam Hyspani acius dimicabant, vicerūt Hyspani tandem, qui pertractandis armis eſſet agilliores, in ma- re ſe piiciunt victi Barbari cum lincibus recolliguntur tum ferro adempti in certamine, tum aquis ſuffocati circiter centum deſuere, ex Hyspanis pauci ad diui Jacobi oppidum, & auri fodinas tra- hunt ad aliam de hinc tendunt e vicinis Inſulis, quæ ſunt ibi fre- quentiores q̃ in noſtro Ionio ſimplegades, quarum congeriē vul- gus archi pelagus appellat, hoſtiliter ſuſcipiuntur, quorū e na- uibus deſcenderunt perēpti, aut percuſſi ſunt, putant eſſe Inſu- lam aliquā Ioannes quidam pontius vnus clafficula prætor adie- uit, & reliquid pturbatos fugatosq; ab accolis floridam appella- uerat, quia reſurrectionis profeſto repererunt hanc Inſulam vo- cat Hyspanus paſqua floridū reſurrectionis diem Sex, & viginti in- quiunt ſe vidiffe Inſulas ſed a colono p̃ter lapſas tanq̃ Hyspa- niolæ, cubeq; filiolas, & putati continentis cuſtodes, in quibus ve- nientes Oceani fluctus illidantur, Natiuū in pleniſq; granatum aurū repererunt. monilia & iſti varia geſtant, & laruis vtuntur tum ligneis deauratis tum aureis ppulchre ornatis, opifices ſunt ibi argutiſſimi, Ex laruis vnā ſecū attulit Franciſc<sup>o</sup> chieregatt<sup>9</sup> tuq; Beatitudinis ad noſtrū Cæſarē in Hyspania nūci<sup>o</sup> ex ea colli- gere licet q̃li poleāt ingenio, nouaculatum ſtructuram mirū eſt vi- dere, ex lapidib<sup>9</sup> flauis quibuſdam diaphonis vti criſtallinis eas formant, Cū eis radūt haud ſecus, ac ſi ex egregio chalibe factæ eſſent, ſed q̃ ſpectatu dignum eſt, quando obtuſam iam habeāt ex exercitatione aciem non cote, non lapide alio, neq; puluere il- las acuunt, ſed tantū aqua impoſitæ temperantur, ſunt, & apud hos inſtrumētorum, & eleāgtium rerum genera, quæ longum eſſet narrare, ac forte tuæ Beatitudini grauibus negotiis implicatæ re- dioſum, redeam ergo vnde ſum<sup>o</sup> digreſſi ad Cozumellā iucatanā



ac Colluacanam, siue olloam terras dites, ac elisias recenter reper-  
tas, a quibus diuentera, reuertor, ubi quanti sint momenti tractus  
illi cognitum est, Cubæ Insula: habitatores Hispani guberna-  
tore annuente nouam classem Instruunt carauellarum decem  
cum viris quingentis additis vtileuis armaturæ equibus, tribus  
bergantinis, quorum opera vtuntur ad vadosa littora, frequentio-  
rumq; scopulorū discrimina tentanda, Equos naubus imponunt  
quinque mares, famellas sedecim bello aptas, Ferdinandū Corte-  
siū, qui tunc erat prætor vrbani in Cuba, generalē eligunt clasi-  
sis prætorem, Subprætores Alonsū Fernandum portucaterium,  
Franciscum Montegium, Alonsum auilā, Alueradū cōmendata-  
rium Spatensem: Io. Velazquez, diecum ordassum, ventū sequū-  
tur eundē ab angulo cubæ ultimū ad occidentē, quē primo Fran-  
ciscus Fernandus Cordubensis, mox Io. Grisalua ad prospectum  
Insula: sacrificiorum, de qua mentionem fecim⁹, deueniūt, inspe-  
ratus acer turbo captare terrā vetuit, versis vestigiis illos ad Cozu-  
mellam iucatanæ orientalem fera tempestas transportauit, portū  
unicū hanc Insula, cui nomē sancti. Io: portæ latinæ indiderūt,  
Sex oppidis contenta est, & aqua puteali aut Cisternali, flumini-  
bus caret, aut fontibus, quia plana, quinque tantū & quadraginta  
leguarum spacio ambitur, Aufugiunt Incolæ ad siluas nemora-  
les, oppida deserunt præ timore, vacuas domos ingrediunt nō-  
stri, patriis fruuntur herbis, domorū ornatu variorum colorū, au-  
leaq; quos lodices amaccas appellāt ex consapio natuo, reperiūt  
& libros innumeros, de his vna cum ceteris ad nouum Caesarem  
nostrum munerib⁹ aduectis, infra late dicem⁹, plustrant vniuer-  
sā nostri milites compositis tamen agminibus, & ordibus, ne qua  
vis ingrueret, paucos reperiunt accolæ vna femina comite per  
interpretē crubensem ad Iucatanos iuere alias a primis Hyspa-  
nis abductos, feminā hortant, vt absētes accersat regulos, femine  
familiares erāt accolæ, cū ea ducti a femina vocati p nūcios veni-  
unt reguli, fidem amicitie præstāt, domos patrias alacres repetūt,  
multa ex raptis supellectilib⁹ restituunt, Idolatras, & recutitos  
esse reperiūt, pueros, puellasq; Cemibus Imolant, Sunt Cemes  
nocturnarū Lemurū simulacra, quæ colunt: Interrogati a me ala-  
minus Naclerus, Franciscus Montegi⁹, & portucaterius nūciū,  
q; regi munera attulerūt, vñ Imolados haberēt pueros puellasq;  
ab Insulis collateralibus inquirūt venum ducūt, pmutatione au-  
ri, aut aliarū meritiū, nullibi enim feralis moneræ dira sollicitudo  
in tā vasto terrarū spacio habitatores pmit, idē aiūt de reliqs nup

Classē instru-  
unt Cubæ ha-  
bitatores ad  
nouas terras  
delegandas.

Sacrificiorū  
Insulā nota.

Nota libros  
eas gentes ha-  
bere.

Pueros dñs  
suis sacrificat.

**Nota** puerorū  
inopia hac  
in Insula ca-  
nib⁹ sacrificari.

**Ad** perquiren-  
dos Christianos  
in Yucatana  
existens  
destinat Cortesius.

**Adducit** Hieronimus  
aguilarem qui erat  
in Yucatana  
captiuus.

reperitis Insulis, e quibus duas nominat Lestā, & Sestā, ubi nudi degūt, puerorū inopia canibus litant, canes nutriunt comedendos, ut Cuniculos alit gens nostra, non sūt latrabiles, rostro vulpino, quos ad esū destināt, pullos castrāt ad sobolē procreādā feminarum copiam maritū exiguū numerū, uti de ouibus seruant pastores nostri, pinguescūt castrati vsq; quadrimestre mirum in modū, ab his factis nostri illos deterrent, nefas esse ostendunt, legem petunt, quam sequant, esse Deum vnicū, qui Caelū creauit ac terram bonorū omniū datorē sub triplici persona vnitū In substantia facile psuadent, Cemes pfringi patiūt Beatę Virginis Imaginem depictā a nostris prebitā in sacro sui templi loco sistunt, templa, ac eius pauimenta verrunt, & abradūt, Crucem in ipsius dei, atq; hominis in salutem humani generis supimpositi recordationē adorandā receperunt, in templi cacumine vnā ingentem Ligneā locant, conueniunt omnes deiparę virginis cū tremore reuerenti figurā supliciter in templo venerant, interpretes hii accollat nostris significarūt esse in iucatana vicina Insula, Christianos captiuos septē, qui ad eam tempestatibus raptati appulerūt, quinq; in leguarū intervallo dirimitur ab Iucatana Insula quinquaginta viros cū duobus Carauellis pretor Cortesius ad id negotii destinat pquestores Cozumellanos tres secū aduchūt cū Litteris a preto re ad Christianos, Si qui reperiant q̃ egregium facin⁹ sint acturi, si aliquē duxerit, ostendit, rem ardentē cōmendat, ab illis namq; sperat lucidiorem sole se tractuū illorum omnium noticiam habiturū, Abeunt bonis auibus, sex dies eis assignantur ad reditum, octo expectarunt demissos in terrā, Cozumellanos nuntios trucidatos, aut detentos suspicati sunt, illis relictis redeūt ad Cozumellā nostri, de discessu ex Cozumella iā cogitabat classis vniuersa, oppositā illam vis maris detinuit, Ecce ab occidēte Canoā inspectant venientē ab Iucatana, Cristianū vnum e captiuis aduehūt, Septennio vitam is egerat apud Iucatanos Hieronimum aguilem nomine virū astigetanū vandalū, quo gaudio se fuerint inuicem cōplexi, calus loquatur, infelicem sortem suam, & fortiorū vna amissorum enarrat, auditur attentis mentibus, nec dissonum fore arbitror, nec tux Beatitudini molestū, si rem, ut accidit, recensuero, in meis decadibus mētio facta est de nobili quodam Aldiuiā misso a Deriancibus sinus vrabæ, in putato continenti habitatorib⁹ ad Hyspantolam admiranti Colono regi, Et senatus regis, ad quos pertinet putati continētis remedium significatum, quia rerum omnium penuria urgeretur, sinistris auibus mi-



## VII

ser Aldiua Prouintiā suscepit, In Iamaizæ Insula: Hispaniolæ  
 Cubæq; latera a meridie prospecta, repētinus vortex in Hareno  
 sas Sirtes detulit, Ea voratia & ceca vada Hispani vocāt Vippe  
 ras & quadrāter vipperas, qā ibi multæ naues implicāt, vñ Vipe  
 rina cauda Lacerti, & obtrūf, discidiſ Carauella, Vix Aldiui et  
 sociis triginta licuit in Carauellæ scaphā descēdere, Sine remis, si  
 ne velis, raptant a Pellago defluenti, Dixim⁹ nanq; in Decadib⁹  
 ibi esse Mariā, perpetuo fluxu labentia in Occidentē, Tredecim  
 erratūt dies, insciū quo tenderēt, nil esui aptū repererūt vnq;, Sep  
 tē ex eis consūpsit fames, fuerūt ipsi Marinis piscibus esca, In Iu  
 catanā transportant supstitēs, iam inedia deficiētes, in crudelis  
 Tyranni manus inciderūt Valdiuiā prætore, vna & socios quos  
 dā trucidāt, Mox imolauit, demū inuitatis amicis comedit, Hos  
 tes autē & appulsos hospites depascūt, de reliquo a carne huma  
 na abstinēt, Hic Hieronim⁹ agularis, & socii sex in tertiū diem  
 Imolandi, seruabant, Nocte ruptis vinculis, truculenti manus  
 Tyranni euaserunt, Ad regulū huic infensū, supplices cōfugiūt,  
 admittunt, sed in seruitutē, Miserandū auditu est de huius aguil  
 laris genitrice, vbi rem intellexit, illico insaniuit prē dolore, licet  
 in nube tantū audierit, filiū in potestātē carnes humanas ædentiū  
 incidisse, Hæc, si quando carnes assatas inspectat, aut verubus  
 affixas, clamorib⁹ domū replet, inquiens, En matrē omniū miser  
 rimā, en filii mei frustra, Habita igitur Epistola, prætoris aguila  
 ris per Cozumellanos nuncios, coram regulō, Hero (qui Taxa  
 marus dicitur) quid Cozumellani afferāt de potentia regis eorū,  
 enarrat, qui ad eas partes appulerunt, deq; virorū fortitudine,  
 de illorū Beneficentia in amicos, de seuitia in detractantes eorum  
 postulata, ac respuentes, multa edisserit, Tremētē reddidit Tax  
 amarū, dat operā, ne vt hostes suam ingrediantur ditionē, sed pa  
 cato veniāt animo seruū rogat, pollicet agullaris pacē, & si op⁹  
 fuerit, cōtra hostes, auxiliū & fauorē, Aguillatē dimittit, tresq; illi  
 dat familiares, ita iūctim ex Cozumella traiciūt in Iucatanam,  
 Inde ad colluacanā, ad fluuiū Alamino Naudero regente,  
 alias sub Grisalua repertū tendūt, Fauces eius harenis erāt cōclu  
 sæ, vtī de Nilo egiptio legitur flantib⁹ Ethesuis, Propterea non  
 maioribus licuit nauibus aduerso flumine pcedere, Quamuis  
 sit alias huiusmodi nauib⁹ aptū suscipiendis, In Bergantinos ac  
 nauū Lintres, ducentos viros in litus exponit prætior, per aguil  
 larem pax offertur, Quid sibi velint, percunctātur Accolæ, dapes  
 inquit hieronim⁹, Spatiū erat ingens harenosum ad latus oppidi  
 bb

Naufragium  
 patitur Aldi  
 uia. 7 ex illis  
 triginta sca  
 phā ascendūt.

Imolat Aldi  
 uia cū quibus  
 dā socijs qā  
 indī comedūt

Flora miran  
 dum de matre  
 Aguillaris.

Dimittitur  
 Hieronimus  
 Aguillaris a  
 Regulo 7 ad  
 Hispanos re  
 uit.

**Iudi** Hispani  
nos gallinas &  
alia quaedam  
exhibent & abi-  
re iubent.

**Demo** iubent  
**Iudi** Hispani  
ut abeant.

**Tormenta** pre-  
parant contra  
**Iudaeos**.

**Mora** oppidi  
magnitudinē

ut illuc tēdant accolae insinuant. eunt, Postero die afferunt Galli-  
nas octo, corū more, quae sunt Pavonibus neque minores, neque infi-  
pidiores, suffusci coloris. Et Mayz, quantū sufficeret vix decem  
famelicis. Est autē Mayz frumenti granum, quo ipsi panē confi-  
ciunt, nostro pannico nō multū dissimile. Protestant vna, ut inde  
discedant pperere. Ingens armatorū ad nostros venientes multitu-  
do concurrit. Iterū, quid sibi per alienas terras vagantes velint,  
interrogant, Pacē se cupere per Aguillarem inquiunt nostri, & res  
rū permutatione dapes, Autumq; si aurū possident. Nolle se pa-  
cem, aut bellū cū eis respondēt, Abcant iterum, ni malint ad vnū  
trucidari, Nolle se abire nostri inquiunt, non habita ciborum co-  
pia, quae alendis militibus presentibus sufficiat, Repetunt, crasti-  
num ad ferenda Cibaria assignauere, Mentiti sūt, Mane sequenti  
nostris, qui Castra locarāt in harenali, & fuerant pernoctari, tātū  
dem afferūt epularū, & sui Reguli nomine iubent abire, Cupere  
se oppidū videre, & potiores dapes nostri inquiūt, recusant illi, &  
terga vertūt, submurmurātes inedia nostri vrgebantur victū que-  
rere cogunt, Interea mittit subptores, cum viris centū & quinquā-  
ginā, per diuersa tendūt ad oppidana rura, & turmis vnā obuii  
Barbari male tractabāt, nō longe aberant socii, audito strepitu,  
laborantibus sociis opem ferūt, Alia ex parte, p̄tor Tormenta  
in Bergantinos ( eos scaphas vocāt ) ad litt⁹ se applicāt, cum cete-  
ris militib⁹, Litt⁹ tutaturi, & descēsum prohibitori, properātī cur-  
su ad pugnam parati, currunt Barbari, Sagittis, & iaculis a longe  
nostros impetūt, Feriūt imparatos, viginti circiter tormēta in hos-  
tes Praetor exonerat, strage globorū, ac stupore, & flāmarū erupti-  
one perculsi Barbari, perturbātur, in palātes ten⁹ genu in aquas  
sele proiciunt nostri, & hostes insequūtur fugientes, vna cum per-  
territis oppidū ingrediuntur, cōtinuo cursu Barbari traiciunt, op-  
pidū, & domos deserunt. Ad fluminis ripam protentum dicunt  
esse oppidū, quantū nō ausim dicere. Leguam & dimidiā ait Ala-  
min⁹ Naucletus, & domorum quinq; & viginti millium, fingunt  
alii, Ingens tamen omnes fatentur, & celebre oppidū, hortis in-  
tersecantur domus, quae sūt Egregie lapidibus, & calce fabrefactę  
Industria & Architectorū arte. Ad quarū sedes habitabiles, per  
decem & duodecim alicubi gradus ascenditur, & spatii interie-  
ctis ( nemini quippe licet vicini murū trabibus onerare ) sunt do-  
mus omnes trium passuum intercapedine sepe ratę, Culmis ta-  
mē, & paleis, vlmis coopteq; maiori ex parte lapide, laminis ple-  
raq; . Quadraginta hominū milia Barbarorū professi sūt, eo die



# VIII

pugne interfuisse, victos tamē a paucis, ob nouū genus pugnan-  
 di, inspectis tormentis, & quia prætor in terra, equites sedecim ex  
 posuerat, qui pugne affuerunt, a tergo Barbaros adorti, turmas  
 fundebant celeri cursu, non aliter, q̃ si per greges ouium, iter fa-  
 cerent, perimendo a dextris, & a sinistris, Miraculo perculsi, hesi-  
 tabant, neq; exercendi tela loc⁹ dabatur, Idem animal arbitrabā-  
 tur equo annexum, vti de Centauris nata est fabula, Dies duos  
 & viginti sūt potiti oppido laute subtecto nostri, Sub dio Barba-  
 ri esuriētes, neq; sūt ausi nostros adoriri, munitiorē oppidi partē,  
 veluti arce nri elegerūt, nocturnisq; freti custodiis, suspecti, semp  
 eruptionē timentes, somno vacabant, Potancianū dicitur ab Ac-  
 colis oppidū, ea victoria ibi adepta, Victoriā nostri appellarūt,  
 Mira etiā de atriorū ruraliū ad delicias in p̃diis ædificatorū mag-  
 nificētia, magnitudine, atq; elegantia, cū solariis impluuiis & ta-  
 bulatis egregiis more nostro, Vt quatuor hyspani, atriu quoddā  
 rurale ingressi, per horas septē vagauērūt, nec ob eius magnitu-  
 dinē, exitū reperire potuerūt, Per interpretes tandem, & captos in  
 prælio Regulū, & primarios ei⁹ accersunt, vt inermes & supplices  
 veniant, data opera parāt dicto, domosq; quisq; repetit suas, Pa-  
 cem, illis præstant, lege p̃posita, vt ab horrentib⁹ humanorū cor-  
 porū ceremoniis, erga Manes & perniciosos lemures, quorū Si-  
 mulachra venerāt abstineāt, Nostrosq; de Christo, Cœli terrarū  
 q; satore, ex virgine mundo prestito, & ad humani generis leua-  
 menti, crucifixo, dirigant preces, mētes, oculosq; Vtq; Regi nostro  
 Hispano se subditos p̃fiteant, Pollicentur, verumq; quantū bre-  
 uitas tēporis passa ē, instruūt, restitutos nostratibus muneribus  
 contentos reddūt, E cœlo missos arbitrātur viros, qui adeo pauci  
 numero, contra multitudinē ingentē, cōserere manū ausi fuerint,  
 Nostros, & illi aurcis quibusdam donis affecerunt, seruos etiam  
 viginti, His ita relictis, alias eorundē littorū terras, quæsituri ab-  
 eunt, Sinū repetūt sub Grisalua repertū Sub Alaminio, cui nomē  
 dedere Bian, Sancti Iohannis Bian vocat Hispan⁹ sinū, paccatis  
 animis veniūt Accolæ, Ab Littore oppidū erat, distans miliare,  
 domorū aiunt mille quingentarū, sup tumulo erectū, Ad oppi-  
 di Hospitia inuitant nostros, dimidiam oppidi partem offerunt,  
 ■ perpetui velint secū esse habitatores, putāt vel puthaneanensi-  
 um exemplo p̃territos, ad quos iam fama peruenerat, vel sub tali  
 viroū vmbra, sperasse in vicinos hostes, fauorē, & auxiliū habi-  
 tuos, p̃petuis nanq; ac mutuis se bellis cōficiunt, Imperii cupidi-  
 tatē recusant æternam annuunt tēporaneam, Redcunt ad Litt⁹  
 nostros sequitur populus Senas illis & Ramata magalia, sūma  
 bb ii

Fundunt In-  
 diab Hispani  
 equitibus  
 conspectis.

A victoria ade-  
 cpta oppidū il-  
 lud victorianū  
 appellant Hispani

Hispani In-  
 dos vario mu-  
 nerib⁹ afficiūt

Hispani offer-  
 runt mediam  
 oppidi partē  
 Hispanis si se-  
 cum habitare  
 velint.

**Edictū Fran-**  
ciscus monte-  
gius viterius  
que sint lito-  
ra exploratus.

**Mora maris**  
mā fluctuum  
repugnantia.

**Mora illa lit-**  
ora putari cō-  
tinenti.

**Malū initium**  
consilii p. lity  
spanos nota.

cum diligētia erigūt, & tutissimis a pluuiā teguminib⁹ cooperiūt  
castra ibi locant. Ne marcescant ocio, Prætor Alaminus Naucleto  
et Frācisco Montegio negotium dat, vt illius terrę occidentem in-  
uestigare intendant, fessos interim ipse recreaturus, & curaturus  
sautiatos, Ituris duobus homines quinquaginta assignauit. Ad  
hunc vsq; sinum leuis erat decursus aquarum, vbi paulo inferius  
ad nauigarūt ad occidentē, ac si ex mōtib⁹ altis a torrente raptarēt,  
Ita impet⁹ illos Acquoris breui spatio, ad quinquaginta transporta-  
uit leguas, in aquarū cōcursū incidūt. A leua vastā maris planiti-  
es sese ostendit, quæ descendētibus ad occidentē undis, obuiabat  
vti duo ingentia flumina, quādo cōueniūt ex diuerso, Ita videbā-  
tur a meridie venientes aquæ, tanq; hostibus in ius alienū pedē  
inferentib⁹, primis possessoribus inuitis velle obsistere, Ex oppo-  
sito terrā a longe viderūt, a leua, & dextera minime, fluctuabant  
Inter eos conflictusq; vorticib⁹ agitabant in diuersa, qui fere il-  
los deglucierūt, Sine spe vitæ diu hesitarūt, flectūt proras aduer-  
so torrente qua venerāt Luctātes remis, velisq; inixi supare vix po-  
terāt impetū. Quando se processisse putarunt, ad minus leguas  
duas saltē, vna noctiū quatuor se fuisse retractos inuenerūt, Vice-  
rūt tandē illud graue certamen, deo fauente, Duas & viginti dies  
in eo paruo maris spatio cōsumpserunt, Ad socios tādē redeūt,  
rem apperiūt finem cum esse terrę colluacana, putatiq; cōtinentis  
adiudicarunt, terram a longe visam, & a fronte putant vel cōtinen-  
ti nostro annexā, Vel Septētrionalib⁹ cōiungi plagis, ad Bacca-  
laos de quibus late in Decadibus, Restat ad huc pater sancte res  
hæc in Dubio, detegetur aliquādo, Dum Alaminus & Montegī-  
us hæc secreta vestigarent a Regulo prouintia, qui Multihopunā  
dicitur per vnum ex suis proceribus prædicto oppido imperanti,  
nomine Quintabitor, multis præciosis minsq; modis laboratis  
muneribus, aureis, Argēteisq; & Lappillis ornatis nostri donā-  
tur, Statuūt ad Nouū Cēsare nostrū, de noua Colonia deducen-  
da mittere, Gubernatorem Dicco Velazquez alias Didaco, in cō-  
sulto, qui eos miserat cum mandatis, vt prouintias pererratis, &  
redempto auro regrederentur, Consilium in eunt In diuersa ten-  
dunt, errorem fore pponunt aliqui, Pars maior suffragat non  
esse de Gubernatore curandum, quandoquidem res ad maius  
tribunal, ad regē scilicet deducere vicit popul⁹ a benigno Rege  
commeatū petūt, ad leguas Mille duodeci, in gleba fortunatissi-  
ma, cōdendæ Colonia locū assignant, Generalem eligunt Gubet-  
natorem, Prætozem ipsum Cortesium, non desunt, qui putent, co-



inuito, Is, magistratus alios creat, ad condendę vrbis regimen,  
 Portucarenium, & Mōtegium, de quibus satis alias, Nuncios ad  
 regem mittendos eligunt, eodem Alamino Nauclero duce, Qua  
 tuor sponte sua Primarii, nostras visum terras veniunt, Regemq;  
 adeo potentem, vt eius dominium tam in infinitum protenditur,  
 Ducuntur & scemine duę, quę nostris more patrio pareant, & ob  
 sequant, Suffusca gens est, auricularum torulos vterq; sexus pro  
 rat, Gēmasq; aureas perpendiculas ferūt, Sed illi quicquid spa  
 cii est inter inferioris labii marginē extemum, & dentium inferi  
 orum radices, pertusant, vti nos auro digitis gestandas gemmas  
 circumligamus, In eo labiorū foramine ampliori, lamine subtili  
 retinente interius prodeuntem, argenteum Carolenū equat eius  
 morulis rotunditas crassitudo dignū. Fecidi9 me vidisse recordor  
 nunq; Putant illi nil esse elegantius sub orbe Lunę, Quo exēplo  
 q; male tuat mens humana, in sui ipsius cecitatem, q; fallimur  
 omnes, edocemur, Existimat Aethiops nigrū colorem, albo pul  
 chriorem putet, & candidus aliter, detōsus capillato, Barbatus im  
 berbi se credit spectabiliorem, Appetitu ergo urgente, non ratio  
 ne suadente tendit mēs humana ad ineptias huiusmodi, regis q;  
 suo sensu quęq; prouintia, ut inquit ille, Vana eligimus a certis, &  
 cōmodis abhorremus, Vnde habeant aurum, satis dictum, Sed  
 vnde argentū nostri sunt admirati, Montes ostendūt altos, horū  
 cacumina ppetuis canescūt niuib9, & paucis anni temporib9 ver  
 ticem ostendunt ob nubium, aut nebularū densitatem, Plana er  
 go vel mitia mōtana aurū Procreare vidētur, Asperi vero mōtes,  
 & gelidę eorū valles argentū, Auricalcum etiā assequūtur, Secu  
 res bellicas namq; , & fossorias, apud hos Inueniunt, ferrum aut  
 chalibem minime, Ad munera regi allata veniamus, & a libris  
 ordiamur dixi rus libros habere gentes has, libros attulerunt  
 vna cum ceteris muneribus hii colluacant nunc terrę pcuratores  
 nuntii multis, scriptibilia sunt eorum folia ex interiore arboris te  
 nui cortice sub libro superiore, rarū aiunt esse vti videm9 nō in sali  
 cio aut vlmeo, sed vti fas est in palmularū esui aprarū tela dura fo  
 lia exteriora intersecante veluti retia foraminibus, & maculis an  
 gustis contexta bitumine tenaci retracula illa cōpinxūt ad optatā  
 tunc formam mollesfacta cōuertunt, & extendunt ad libitū, dure  
 facta Liniunt, gipso putandū est, aut aliqua gipso cōsanguinea  
 materia, tabellas vidisse Beatitudinē tuā credendū est gipso in fa  
 rinā cribrato supfultas in quib9 quicqd venit in mēte scribi potest  
 dehinc, Spongia, vel pannulo deleri, vt denuo reitetetur Et frutia

Creant magis  
 stratus ad no  
 uam Coloniā  
 regimen.

Nota de for  
 mē modū per  
 forandi labia  
 7 ut illis gem  
 mas gestare.

Quib9 in locis  
 aurū 7 argētū  
 inueniatur.

Quomō for  
 merur papir9  
 in qua illi scri  
 bunt.

**Nota modū  
librorū suorū  
& ex qua mate-  
ria fiant.**

**Habent & hy-  
storiarū suarū  
libros magna  
res illarū par-  
tium.**

**Nota aulecorū  
vsum esse in il-  
lis locis.**

**Nota sacrifici-  
orū modū dū  
mortales sa-  
crificant.**

cū tabellis etiā fabrefiunt libelli, quos magnarū domū dispensa-  
tores p̄ fora secū deferūt, stiloq; metallico merces emptas coap-  
tant licturāda q̄ iam in cōputatorios codices traduxerint, Nō so-  
liatim libros quatemār, sed in longum distendant ad plures cubi-  
tos, Materias in quadratas reducūt partes non solutas, sed tenaci-  
bitumine flexibili adeo coniunctas, vt ligneis cōpacta tabellis  
arguti librarii videant manus subiisse, quacunq; pateat liber ap-  
tus, duæ sese offerunt scriptæ facies, duæ paginæ apparent, totidē  
sub illis latent, nisi p̄tendantur in longū, Sub vno nāq; folio mul-  
ta cōiuncta folia cōsistūt, Sūt Characteres a nostris valde dissimī-  
les, taxillis, hamis, laqueis, Stellisq; ac formis alteriuscemodi li-  
nearum exarati more nostro, Egiptias fere formas emulāt, Interli-  
nearum hominū, Animaliumq; species, regum præcipue, ac p̄cerum  
depingūt, quare credendū est, gesta ibi esse maiorū cuiusq; regis  
cōscripta, quomodo nostra rēpestare videmus sepe numero chalo-  
cographos, generalibus hystoriis fabulosis etiam codicibus, ip-  
sius rei, quæ narratur, ad alliciendos emere cupientū animos vic-  
torū figuras interserere, Ante quoq; grata superiores tabulas ligne-  
as cōpingūt, nil differre a nostris libris clausi ne ledantur, Legū,  
& sacrificiorū ac cerimoniarū ritus, astronomicas cōputationes,  
& annotationes quasdā, seminandiq; rationes, & tempora libris  
cōmendant, Annū ab occasu heliaco vergiliarū incipiunt, & men-  
sibus claudūt lunaribus, Menses autē a luna nominant, tunc cū  
menses signatæ intendūt lunas inquirunt, Lunā eorum lingua to-  
na dicūt, dies autem a sole, vnde quot soles tot dies, Eorū idioma  
te sol tonaticō dicūt, Alibi tñ aliter, Sed nulla ratione moti, annū  
distribuūt i mēses viginti, mēses autē dieb<sup>9</sup> octo et viginti cōcludūt,  
Tēpla ingentia q̄ frequētāt, aureis ornāt auleis et supellectilib<sup>9</sup>,  
gēmis admixtis, quoto die illucescente thurificant templa, piasq;  
spargūt p̄ces, Ante rerū initia horrendum facin<sup>9</sup> in sacrificiis, &  
istorū tractuū habitatores omnes, p̄ victimis pueros puellasq;  
imolant, eo modo quo supra dictū est, Quo tempore semina iacit  
in terrā, & cum iam spicant segetes, popul<sup>9</sup> seruos p̄cio emptos  
laute depastos, & ornatos p̄ciosis vestibus, suis cemibus destināt  
imolandos, p̄ dies viginti sacrificādos circumducunt, transeuntes  
per v̄cos oppidani suppliciter salutant, veluti propediem inter-  
celites annumerādos, Acri alia pietate cemes venerātur, suū ipso-  
rū sanguinē offerūt e lingua, hic e labiis, ille ex aurib<sup>9</sup>, aliqui a pe-  
ctore vel femore aut crurib<sup>9</sup>, multi acuta nouacula vulnerati emū-  
gunt sanguinē, quē manu receptū, rotatim pietū cœlū versus, p̄  
templi pavimenta cōspargunt, ita placatos reddi deos arbitrant<sup>r</sup>.



a villa ricca idest Noua colonia, distāt milliana nouē domorū quī  
decim milliū, vetere incolarū noīe Cēpoal, nouo Sibilla, regulū  
reperit clausos habēre imolādos seruos quinq; abductos Regu  
l9 repetiuit inquit, pñitiem nunciū vniuersoq; regno huic astrui  
tis meo, Si seruos imolādos nūciū aufertis. Itati nostri cemes, sata  
oīa, semenq; gurgulionib9 corodi vel torrentib9 imbribus obrui  
cessatib9 sacrificiis, pñittāt Ne despatī desciscerēt, Cēpoalani min9  
malū elegerūt in pñiarū rati non esse tempus eis inuitis phibere  
quin veteres ritus exerceant, Seruos restituerūt, Licet illis sacra  
dores gloriā eternam, et ppetuas delicias polliceantur, deorumq;  
familiaritatem, post hui9 seculi pcellosos dies, Mesti tñ hęc pñis  
sa auscultabāt, maluisseq; liberari, Sacerdotes quines appellāt  
singulari numero quin, Coelibes viuūt, & incorrupti, cū timore  
uerētī sacerdotes venerātur, Hostiū etiā in bello captorū ossa, can  
nib9 exelīs in fasciculos ligata ad Cēiū pedes suspēdūt veluti vic  
toris trophea victorū titulis suppositis, Norādū aliud San. tuz  
gratū, Referūt Pueros iā anniculos, puellasq; cū piis cerimoniis,  
sacerdotes in tēplis aquā crucē cū vireolo capiti supiuncta bapti  
zare volētes, nō pñipiūt aēt9 & murmura, Licet animaduertere ne  
q; illi, vti Mahumetici aut iudei pñiāt corū tēpla violari, si alienę  
legis quisq; corū sacris inteterit, De libris, tēplis, ac de sacrorū reb9  
satis dictū putam9, Ad alia Regi aliata mūera deueniam9, Duas  
attulerunt molas vti trusatiles, vnā auream, Argen. eam alteram,  
solidas, tenues, cū circūferē, iā pari Spīamarū octo & viginti pō  
deris castellanorū est aurea, triū milliū octingētorū argētea, Dixi  
m9 castellanū esse monetā aureā, quę ducatum triente superat, ei  
us centrum occupat, veluti regis in throno sedentis cubitalis ima  
go dimidia, tenus genu vestita, Cemi similis, eo vultu quo noctur  
nos lemures pñctores nostri pingere sunt soliti, Camp9 variis flo  
rib9, & frondib9 effigiatus, eadem est argentea facies, fere idem  
pondus, vtrumq; metallū purum, Aurea enā grana rudia nō cō  
flata in argumentū auri natiui, vti lētes, aut ciceres attulerūt, Tor  
ques quoq; aureos, quorū alter chatenulis constat octo, quibus in  
serti sunt lapilli rubri (nō pñepi tñ) duo & triginta supra centum,  
virides autem tres & octingenti supra centū, nō Smaragdi iā, eius  
dē sunt eximiationis illi, cni9 hii apud nostros nobiles, Ab ei9 tor  
quis fimbria tintinabula aurea pendēt septē, & viginti figuris,  
q̄uor gēmis auro circūligatis intersecta, depēdēt a singulis aurei  
perpēdiculi, torques alter quatuor e catenularū aurearū pergirū  
rubris ornatarū lapillis cētū duob9, viridib9 aut cētū septuaginta  
duob9 sex et viginti aureorū tintinablorū elegātia cōptorū in ipi9 tor

*Nota Cūtra  
reni Tempore  
al Sibillam  
appellari.*

*Sacerdotes  
Celibes viuūt  
& incorrupti.*

*Quēpiē recem  
tere mūera  
Sca. Cesarē  
Dya. allata.*

*Marrat alla  
genera mūera  
rū allatorum.*

Narrat mu-  
nera Sac. Ce-  
saree Maie-  
transmissa.

Nota mune-  
ra elegantiam  
et artem.

Alia munera  
recuset visu di-  
gna.

Nota Ecce  
esse et alia dira  
animalia in ali-  
is partibus.

quis medio decē sunt insertæ magnæ gemmæ auro circumligatæ,  
A quib⁹ centū ppēduli suspensi aurei egregie laborati, coreace-  
os cothurnos diuersorū colorū afferūt forte duodecim, hos auro,  
argento, illos gemmis, alios fultis colorib⁹ tū glaucis tū viridib⁹,  
a singulis tintinabula pendēt aurea, thiaras, mitras variis gēmis  
Insutis, glaucis saphyros emulantibus refertas portāt, de cristis  
comis, & flabellis plumbeis quid referte quæ non sentio, Si quid  
vnq̃ modo honoris humana ingenia in huiusmodi artibus sunt  
adepta, principatū iure merito istī cōsequūtur, Aurū. gēmasq̃ nō  
admiror quidem, qua Industria, quoue studio superet opus mate-  
riā stupeo, mille figuras et facies mille p̃spexi, scribere nequeo,  
q̃ i oculos hūanos sua pulchritudine equē possit allicere (meo lu-  
ditio) vidi nūq̃. Ignoratū nobis volucrū sunt pennæ lucidissimæ  
vri pauonū aut falcionorū caudas illis admīraretur, ita, & nos  
illorū pēnas, quibus, flabellas, ■ Cristas conficiūt, & elegancia  
ornāt cuncta paucos virides, flauos, rubros, cādidos, ■ suffuscos  
colores pennis inesse natiuos inspexim⁹, auro cuncta illa instru-  
mēta cōfingūt, Galeas attulere duas gēmis glaucis coopras, vnā  
tintinabulis aureis fimbriatā, & aureis plurib⁹, laminis duobus  
aureis calculis tintinabula sustinentibus, altera gēmis eisdem, sed  
quinq̃ ac viginti est fimbriata tintinabulis aureis, cristata viridī  
volucere conum occupāte, cuius pedes, & rostrū, atq̃ oculi aurei,  
singula vero tintinabula singuli sustinēt aurei calculi, fuscinas qua-  
tuor tridentes pēnatas variis coloribus intextas, quarū dentes sūt  
gemmati filis aureis colligati, eodē ordine sceptrū ingēs gēmatū  
cū duobus aureis tintinabulis, Aurū etiā brachiale, calceos ex  
corio ceruino aureo filo cōsutos, solea cādida supiniecta ex lucido  
lapillo semiglaucō vnā ■ cādido circūseptū, sed auro speculū s̃fri-  
gre forte lapidem diaphonū, Attulerūt auro circūligatum mag-  
ni lacerti caput, & coeleas ingentes duas, anates aureas duas, &  
variarū volucrū species aureas, quatuor & pisces. Cefalos aureos  
& ex aurichalco virum pennis miris modis insuta diria portaue-  
rūt, bellicas peltas & ancilia, Scuta quatuor & viginti aurea, & ar-  
gentea quinq̃, mitrā plumis variis cōtextam, in eius fronte medi-  
a Lamina in sculpta est aurea effigurata ceme idolo figurā quatu-  
or alia sepiunt in modū cautis aureæ, variorū animalīū Leonū pu-  
ta tygrum, & luponum capita, virgīs, & tabellis formata anima-  
lia ipsorum coriis super Insutis aurichalceis tintinabulis ornata,  
■ diuersorū animalīū coriis integra, & egregie cōfecta, Lodices  
varias gonfapias cādido nigro, & flauo colorib⁹ intextas scacorū



Iudo q̄ argumentum est et scacorū fittellos habere eos in vſu, Aliam, a frōre nigro, candido, rubroq; coloribus, ab intra rotam ſine varietate, Aliam eodem modo, intextā aliorū colorum, rota nigra mediū tenente, radiata pennis lucentibus, Intermixtis candidis, & alias lodices duas, peristromata, ea ſinguli patrio more viri geſtant, & textas interiores, & capitis velamina varia tenuiſſima, & pleraq; alia, pulchra, viſu magis q̄ preſioſa, quæ arbitror iam tuæ ſanctitati tedioſa potius fore, q̄ delectabilia narratu, prætermitto & innumeras nauigatiū paruculas de laboribus, Eggeſtate, periculis paſſis, & aduerſis multis, quæ in ſuis annotationib⁹ quiſq; edidit, in noſtroq; regio rerum Indicarū ſenatu, legūc, Ex variis & multis eorū Iudicibus, & priuatis litteris, hæc pauca collegi. Munerū tñ latores, & Ferdinandus Cortefius, claſſis eius præfec- tus, ■ condenda colonia noua in extremis terris auctor, a regio Indico ſenatu, cōtra rectū, Iuſtumq; feciſſe Iudicantur. Q̄ inconſulto Cuba gubernatore, qui eos autoritate regia miſerat, pro- uintiā ſumplerit, ab eius mandato alienam, q; q; venerint ( licet ad regem ) ſe inſalutato, per procuratorem ſe fugitiuos latrones, & læſe maiestatis reos, Cuba gubernator apellat, Illi autem, ſe ma- ius multo præſtitiffi regi obſequiū, veniſſeq; ad maius tribunal, arguunt, Petit, capite puniantur gubernator, Petunt Magiſtrat⁹ iſti, & ſubprætores, tot laborū, et periculorū premia, Et premiū, & mulcta differē, Vt pars vtraq; audiat, ſtatutū eſt, & ſancitū, Iā ad darienſes ſinus Vrabæ, in putato continenti habitatores veniamus, Darienem eſſe ſtuum in occidentale Vrabæ ſitus ca- dētē lat⁹, In hui⁹ ripa Hyſpani, Colonia Regulo Cemato armorū vi pulſo poſuere, Colonia nomen ex voto pugna, tempore pmiſ- ſo dixerit Sancta Maria antiqua, Ad hos in calce decadū dixim⁹ fuiſſe ( eo anno quo ſcribere deſim⁹, duce Aria Abulēſi, viros mil- le ducētos, id petente Vaſco mugnoe balboa, qui prim⁹ australe pelagus, latens hæcenus, detexerat, & Darienſibus præerat, ap- pulſo ad darienem Petro Aria Gubernatorē cum ampla regia poteſtate ) deſtinatos per diuerſa, cum variis peditum turmis, di- uerſos centuriones, Breuib⁹ abſoluā, quia horrida oīa, ſuauiā nulla, ex quo noſtrę Decades deſierūt, nil aliud actū eſt, niſi peri- mere, & perimi, trucidare ac trucidari, Ad voluntatē creauerat rex Vaſcū, nequiuir diu ferre Petri Ariæ imperiū, deſiderūt animis, cō- fuderūt oīa, interceſſit temp⁹, Io. Cayced⁹ Frāciſcineæ religionis pulpitari⁹ Vaſco pmiſit in vxorē dare filiā Petrariæ, ars inter rerū cōpoſitores q̄ cōueniāt nulla repit, deſidēt multo magis, et res ad

Marrat mune-  
ra Imperator  
ri tranſmiſſa  
viſu pulchra.

Mora Cortes  
ſum ſunt Sen  
nati Hyſpa  
ni malefeciffe

Mora a victo-  
ria adepta op-  
pidum erectū  
vocari ſancta  
Maria.

Mora cōſpira-  
tionem vaſci  
& ſociorum

Vascum Petrararia iugulari committit. vna cum quinq; alijs primarijs.

Obodum Claci et aliorum Flora.

Nota humanam sortem.

Nota hominum illarum partium ferociam et malignitatem.

talē casum deducta est. vt nactus occasione in vascū, Petrus Aria pcessu per Prætoris urbanos formato, iugulari vascū mādauerit, et vna Primarios quinq; alios. inquit Vascū. sociosq; defectuoni studuisse. in Mari Australi. vbi Classiculā nauigiorum quatuor vascus ipse cōstruxerat, australia putati cōtinentis littora vestigatur. Dixisse vascū cōmilitonib9 tercētis, quos secū habebat, En quid uiri tot laborū, ■ periculorū meorum participes alieno subiecti semp impio erimus, Quis ferre posset iam hui9 Gubernatoris insolētiā, Littora hęc sequamur quo fors, dederit, Et inter tot Elisias prouintias tam vastę Telluris, vnā eligam9, in qua nobis ipsi, quod vitæ superest, liberi iam tādē vivere possimus, Quis hominū nos reperire quibit? aut repertis vim inferre, Res ad Gubernatorē delata. Vascum ab austro accessit Petrus Aria, parer dicto Vascus, In Cathenas coniciit negat vasc9 tale Consiliū cogitasse, testes quęrunt, malefactorū, quę patrauerat ab initio dicta colligunt, morte dignus censetur Perimitur, Ita laboribus et periculis, q̄ subiuit, innu neris, miser Vascus, quādo maiores se titulos adepturū sperabat, finē imposituit, Classiculā Petrararia ipsemet, Vxorē in daricene relicta cōscēdit, pscrutatur9 littora nō dū an redierit intelligim9, neq; ipsi deest fortūa, Iam ali9 designat9 Gubernator dict9 Lup9 hoca, ex fortunatis insulis, vbi diu extitit Prorex reuocat9 ad Daricē, quid stomachi sit habiturus, Si redierit Petrararia, boni iudicent, nihil vnq; gloria dignum, sub eo actū est, Nimiū remissū ab initio fuisse arguūt hinc, illinc autem nimis indulgentē, & parū leuerū incorrigendis erroribus, de hoc satis, Postergata quēdā repetam9 de flumine ingenti Dabaida profundissimo. Dicto a nostris grandi, qui labitur in vltimū Vrabæ sinus angulū, per portas vti Nilus in egiptiū Mare septē, Late in Decadibus, q̄ eius mōrana sint auro ditissima, ex accolarū relatu Dabayda archana scrutatur Vasc9, & prætores alii. cōpositis agminibus aduerso flumine cū Nauib9 diuersarum spetierū, quater conscenderūt, quadraginta leguas primo, mox quinquaginta demū Octuaginta extranuerso alias, O ingens facin9, Gens nuda vestitam, inermis armatā, pfligauit semper, trucidauit ad vnū aliquando, vulneribus confecit, omnes sagittis bella gerunt venenatis, de qua visu hostium carnes assequūtur detectas, ictum fiunt certissimū, habet ■ Iacula quę pugne tempore tam crebra iaculēē emin9, vt more nubis solē hostib9 arripiāt, habēt & ligneos durefactos enses latosq; quib9 comin9 certāt ferociter si ad man9 deueniat, Et vascū ipsū multis vulnerib9 cōfecerūt aliqñ, Ita



## XII

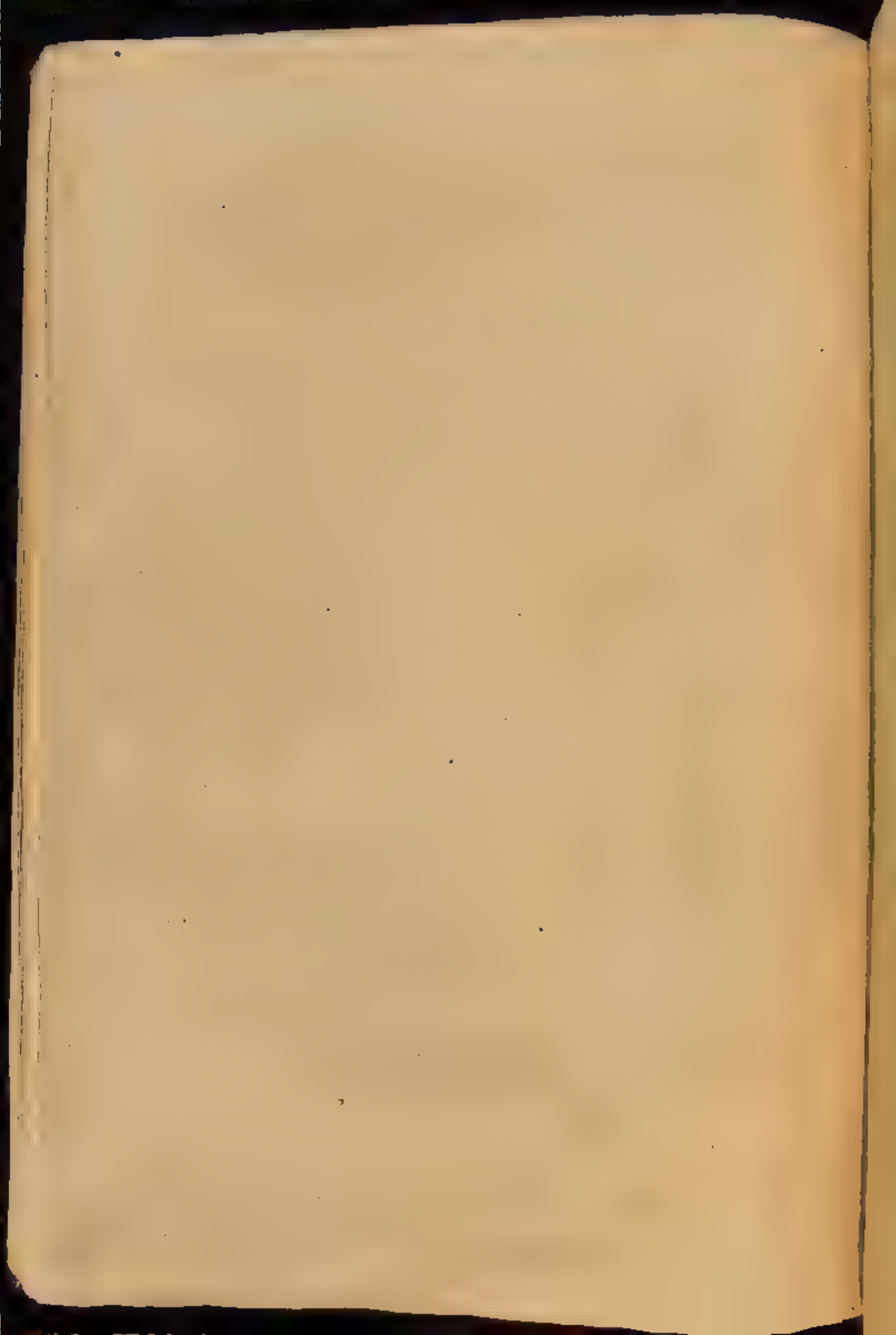
Flumen Dabaida Inexploratum relinquitur Restat ut de Hyspaniola reliquarum Insularum genitrice pauca dicam. Resarcitus est in ea senatus, quinque sunt additi Iudices, qui universis illis tractibus, leges præbeant. Sed prædium colligere in ea aurum, licet sit auro pregnans, desinent, quia fossiores deerunt. Ad exiguum miseri Accolæ reducti sunt numerum, opera quorum in auro legendo vix sunt Absumpti ab initio Bellis acerbis, fame multo plures, quo anno radicem, qua panem nobilium conficiebant, eruerunt, & A Mayz, grano, pane populari abstinuerunt, reliquos, variis morbillis ignoti, hætenus superiori anno Millesimo quingentesimo decimo octavo, qui tanquam morbosas pecudes contagioso æhelitu eos invaserat. Et una, ne metiamur, auri cupiditas, in quo effodiendo, & embrando ac legendo, miseros post iactas semetes, ociosis ludis ac tripudiis, & piscationi, aut parvi Cuniculi venationi assuetos inhumane nimis exagitarunt. Iam per regium universum Senatū sancitū est, ut liberi reducantur in populos, & agriculturæ generationique indulgeant, Servi autem aliunde empti ad id aurifodinarum opificium trahant, de auri fame mortifera satis iam dictum. Auditum est mirandum quantum in hac insula coalescant omnia, nam octo, & viginti Torcularia sunt in ea erecta, quibus magna Zaccari copia extorqueatur, Zaccareas autem cannas altiores, crassioresque in hac Insula creari quam alibi, ad crassitudinem lacertalem, & ad virilis stature ac seminis altitudinem aiunt nutriri. Et quod maius est Valentiæ ubi a maioribus nostris, ingens Zaccari copia quotannis elicitur vel ubicumque Zaccareis canis inuigilet, quinque vel sex aut quævis copiosior septem siliolas, quæque radix parturit, In Hyspaniola viginti, ac triginta interdum, Quædrupedum est in ea copia immensa, Auri rabida sitis a Cultura Hyspanos hætenus diuertit, triticum augetur in immensum centesimum aliquando reddidisse dicitur, ubi cura sit in Collibus aut Montanis iugis ad Boream, præcipue versis, tritico serendo interdere, Coalescunt & vites in eisdem partibus mirum in modum, De arboribus vero Cassiæ fistulam gignentibus, ex Insulis putato continenti vicinis asportatis, de quibus mentionem fecimus in decadem libellis, Quid dicemus? Tanta est copia iam, ut post paucos annos Libram semis vnciæ loco, a Farmacapolis, sumus habituri. De coccineis, deque reliquis huius Beate Insulæ prærogatiuis, & Naturæ illi porrecta beneficentia, satis multaque in Decadibus, Placuit tamen plerumque repetere, quia grandium negotiorum molem arbitror, ab huiusmodi rerum recordatione, iuxta Beatitudinis ingenium diuertisse. Nec labia retorquent repetita.

Exponit regionem Hyspanie Insule inpositum.

Mota quantitas premantur Iudici Hyspanie Insule.

Mota maxima esse Zaccari copiam in illis partibus.

Mota maxima esse Cassie quantitatem in Hyspania Insula.











AYER

4655.51

C8

1524d



